

פרקי חיים - ב'

7
9
לב

פרקי חיים

דברי הגות ומחקר

בערבי עיון

לזכר ^ההגה"מ רבי

חיים אביטל ז"ל

עריכה: יעל צחי

אוניברסיטת תל-אביב * קרן חיים אביטל

"יד לשריון" בלטרון

מ ר כ ז מ י ד ע

AC 9900 ז'	סימון:
פ. ג. א. כ.	
4572/1	מס' פריט:

הביאה לדפוס: יעל צחי

כל הזכויות שמורות לקרן חיים אביטל

תשרי תשמ"ז — אוקטובר 1986

בפתח הספר

דברי הגות ומחקר המכונסים בקובץ זה, נישאו בשבעה ערבי עיון, שנתקיימו לזיכרו של חיים אביטל ז"ל בין השנים 1979—1985, בחסות אוניברסיטת תל-אביב וקרן חיים אביטל. קובץ שני זה הוא המשך לקובץ הראשון, שבו נאספו הדברים מחמישה ערבי עיון קודמים, שנערכו בין השנים 1974—1979.

אנו מודים למרצים המשתתפים: פרופ' זאב הירש, חיים גורי, שבת, רב-אלוף (מיל.) מרדכי גור, אליעזר שמואלי, אמנון שמוש, ח"כ אורה נמיר, אל"מ מיכאל בן-גל, אלוף ישראל טל ואלוף (מיל.) אהרון יריב.

כמו כן, אנו מודים לאוניברסיטת תל-אביב על אכסנייתה שהיא מעמידה לרשותנו מדי שנה מאז 1974, לנציגיו: שפתחו את ערבי העיון, לביה"ס אליאנס שברמת אביב, למנחים השר-נים, ולכל מי שעזר ותרם לקיומם ולהצלחתם של כל ערבי העיון הללו.

משפחת אביטל

תוכן העניינים של ספר א'

3	בפתח הספר .
5	.	.	.	שמעון פרס —	לדמותו של חיים אביטל —
9	מסדר הנופלים — חיים חפר .
11	.	.	.	אלומה עברון .	כמו רקפת שנקטפה באיבה —
21	.	.	.	פרס —	דמותו של הדור השני — ד"ר יוחנן פרס
*					
27	.	.	.	ס. יזהר —	„אתרוגו של אותו צדיק" לש"י עגנון —
*					
47	על הרי גלבע — שאול טשרניחובסקי
49	.	.	.	גד יעקובי .	היערכות חדשה בתחום הפנים —
	„תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו — חייב מיתה"
57	— רבי־אלוף (מיל.) חיים לסקוב .
*					
73	.	.	.	(שמואל ב' 17-72)	קינת דוד על שאול ועל יהונתן (שמואל ב' 17-72)
75	.	.	.	נכון .	לדמותה של החברה בישראל — יצחק נכון .
*					
91	.	.	.	פרס —	מדיניותה של ישראל לקראת העתיד — שמעון פרס
*					
	סכסוך ישראל-ערב לאחר הסכמי קמפ דייוויד —
103	אלוף שלמה גזית
	צרכי העתיד של העם היהודי
117	.	.	.	גד יעקובי	ומדינת ישראל —
125	.	.	.	הלל .	פקודת-חיים — ע. הלל .
127	אלוהי הנשק — יצחק שלו .

תוכן העניינים של ספר ב'

- 3 בפתח הספר
 4 תוכן העניינים של ספר א'
 6 מה תרעש אבי — בארי חזק ז"ל

*

- 7 לדמותו של חיים אביטל — רה"מ שמעון פרס
 10 יזכור — ונרצח אתר .
 11 ורק הכיסופים ודאיים הם — אמירה פרלוב (אביטל)

*

- שיתוף פעולה כלכלי בין ישראל ומצריים —
 17 פרופ' זאב הירש
 26 שיר — חיים גורי
 29 סופר ישראלי לרגלי הפירמידות — חיים גורי
 37 ייסוד וזמרות — שבתי טבת .
 הסכם השלום עם מצריים וביטחון ישראל —
 63 רב־אלוף (מיל.) מרדכי גור

*

- 75 ייחודה של מערכת החינוך בישראל — אליעזר שמואלי
 85 חינוך הנוער לערכים בחברה חומרנית — אמנון שמוש
 96 — ח"כ אורה נמיר
 98 — אלי"מ מיכאל בן־גל
 105 ביטחון — איכות וכמות — אלוף ישראל טל
 117 ישראל מול הטרור הערבי — אלוף (מיל.) אהרון יריב

*

- 128 איך אפשר להציל נער מן השכחה — נתן יונתן

מה תרעש אבי,
אבי השותק, המלא
צעקתו
אגרופי בשערותיך, אני,
שהנני מכאוביך
העמידים לבוא.

איך לא אנוכר
כי בךמעה אותי ורעת
ובככי אמה אותי תקצר.

לדמותו של חיים אביטל

חיים אביטל ז"ל חי בזיכרוני באורח תלת-ממדי.

קודם קל הוא עצמו. כעלם יפה תואר, כובש לב במבט ראשון, בכיבוש ההולך ונמשך ככל שהכירוהו יותר מקרוב. הענווה הטבעית, הביישנית כמעט, האהבה העמוקה להורים, ההתמסרות הנלהבת ללימודים, הנכונות לשרת בכל עת, התכנון לטווח רחוק יותר, תכונות אלה הוסיפו לו עצמה ורוך בעת ובעונה אחת. ועל אף שמראהו אמר כיבוש היצר — הייתה בו מתכונת המהפכן. לא מהפכן שהתכוון לחולל מהפכה אצל זולתו, אלא מהפכה בקרבו, מהפכה לגביו. הוא היה המהפכה של עצמו. הוא החליט להיות ישראלי של אמת — לתרגם את חלום הוריו לאישיות משלו.

כישראלי חדש הוא רחק ממפגני סרק, הוא נמנע מדיבורים „מפוצצים” — והוא בנה את עצמו בשקט ובנחישות, לא כתד-מית לצרכי עשיית רושם בחוץ, אלא כדמות המסוגלת להתמודד עם המציאות החדשה.

גופו התמיר, ברק עיניו הכחולות, בת הצחוק המזומנה לפעמים בזווית-פיו, היו רק ביטוי חיצוני לישראלי חדש זה. הוא בחר ללמוד בטכניון, והתכונן ללימודיו בכובד ראש; הוא הלך לשרת בשריון ועשה זאת בביטחון רב, מפני שאלה היו הצווים האמיתיים של דורו, לעכשיו ולהבא. דור ישראלי שראשו אינו מסתחרר מהצלחות, ורוחו אינה נופלת בסכנות. זו הייתה דמותו הפנימית.

הוא היה שקט ונועז ואופטימי, ולא הקל ראש בצורך קל כבצורך חמור — כאילו גן חבוי במסורת משפחתו התעורר כאן, בהגיעם לארץ, כדי לעצב את דמותו בהתאם לצרכיה החדשים.

וכמובן שאיני יכול לחשוב על חיים ז"ל — על העלם
המקסים והמפתיע הזה — בלי לחשוב על הוריו, יבדלו לחיים
ארוכים — דינה וסם. מעבר לידידות האישית ראיתי בהם
תמיד סמל ומופת לציונות הצפון־אפריקאית, ציונות שאספה
את כוחותיה לא רק ממעמקי השואה שפקדה את יהדות אירופה,
פה, אלא ממרחבי הגעגועים המשיחיים שלא פסקו מלהתקיים,
דורות על דורות, בקרב תפוצה יהודית חשובה זו.

ראשיתה של יהדות צפון אפריקה היא, כנראה, בלוחמי
ישראל שנפלו בשבי הלגיונות הרומאים לאחר חורבן בית שני.
הם הובאו לקרת חדשה שמעבר לים, ושם, מאבות לבנים, משך
מאות בשנים, תחת שלטונות מתחלפים, רומאים, ערבים, צרפתים,
תיים, שמרו בקנאות ובאמונה על גחלת ציון. על תורת משה,
על חזון הנביאים. הם לא נכנעו ללחץ חיצוני — הם גם לא
התפתו לקסמי זרים. יהדות זו לא הייתה זקוקה לבשורה
ההרצליינית — הציונות הבראשיתית לא פסקה מלפעם בלבם
בכל אשר היו, בניכר ובבדידות, בכפרים ובגיטאות, בהרים
ובשכונות. הם רקמו את תרבותם הם, והקימו מתוכם רבנים
ודקדקנים, בעלי סמכות ואנשי הגות.

משפחת אביטל סימלה בעיניי קיומה האיתן והעקשני
של מסורת גדולה זו — מלווה תמיד בטביעת עין חדה, ביכולת
הבחנה של חפץ העתים ועיקר הדברים.

הם העניקו לילדיהם אותה התלהבות שאינה דועכת עם
שוך העתים, אולי גם אותה רוח קרבית שפיעמה בלב אבות
אבותיהם בקרב האחרון עם הרומאים.

אני בטוח שחיים ז"ל, נטל עמו לטנק שלו, לשורה הראשונה
שונה שבחזית, רוח זו כצידה חיונית לזרכו. ולמרבה הדאבה
— זו הייתה גם דרכו האחרונה שלו.

חיים חרוט בזיכרוני גם בממד השלישי של חייו ונפילתו
— כלוחם עז־נפש במלחמת יום הכיפורים. מלחמה שיתכן
והייתה הקשה במלחמות ישראל — על הפתעותיה, על הפתע
אומיות שבגיוס הלוחמים, על הדרך הארוכה שהיה עליהם

לעשות, על הקרב של מעטים נגד רבים — קרב שהתחולל עד הטנק האחרון, עד הכדור האחרון.

בנים אלה לחמו כאשר בתודעתם מונחת התחושה, שיתכן ומאחורי הטנק שלהם, עומדת הארץ חשופה מול הסכנה הגדולה ההולכת ומתגלגלת. הם חשו שכאן ועכשיו היא שעת ההכרעה, וכי חולשת־דעת או מהלך מוטעה, עלולים למוטט את כל אשר הושג בעמל אי־קץ, בדם גיבורים.

חציית התעלה על ידי המצרים הייתה הצלחה איסטרטגית. בלימתם והדיפתם — הצלחת האנשים, גבורת הלוחמים. לוח־מים אלה גברו על מצוות האיסטרטגיה, על חוקי הכוח המס־פרי, על גזרת הגבול כביכול. הם הפכו נחיתות מאיימת לני־צחון מזהיר.

חיים, בחייו ובנפילתו, סימל גבורה זו במיטבה ובמעמקה. מתחת למצבת האבן הצבאית העומדת על קברו של חיים — מרחפת אפוא דמותו של עלם ישראלי חדש, שנוצק באמונת הוריו, ושלחמתו ומותו מסמלים פרק הירואי בתולדות עמו.

טוב שלמצבת וזאבן יתווספו דפי הגות אלה. המצבה תעיד על מקום מנוחתו כגיבור, והדפים יספרו במקצת על מקורה של גבורה זו ומשמעותה הסמלית והמציאותית — לגבי דורות עברו, לגבי דורות יבואו.

שמעון פרס

ראש־הממשלה

לזכרו של איל שחם הי"ד,
אשר נתן את טפת דמו האחרונה
ואת עולמו לילדי, במלחמת
יוסי-הכפורים,
על הררי רמת הגולן.

אהב אותם תמיד, תמיד כמו את התכל
הלא-רחוקה, אשר בכל זאת
מחבקת את כלנו כל היום וכל הלילה
ברחמה,
אוהבת. לא מרפה,
שלא נהיה בין הנופלים
וגם הנופלים לטופים בתוכה,
רגבים, רגבים של דממה.

תמיד, תמיד אהב אותם וְאַהֲבָה אֶסִירַת תוֹדָה
על שלא חסכו אף טפת דם בעבורנו
בנפלים, אפופי-חידה,
רבי חסד ועצמה ורחמים גדולים
שמרו אותנו מקל רע ופגע,
בעוד העננים קרבים
כבדים וסגלים,
שלא נהיה גם אנו
בנופלים.

תרצה אתר

ורק הכיסופים ודאיים הם

9 באוקטובר 1973. י"ג בתשרי תשל"ד, שעה 15.00. אחד מקרבנות הבלוימה ביום הרביעי למלחמת יום הכיפורים. הסתערות על דיונה שכינויה „מכשיר“, במערב סיני. לחיים אביטל ולחבריו לטנק — יחזקאל פכר, דוד קור וחיים טלמור, הקרב הזה, בבלי דעת, הוא הקרב האחרון. טנק 276 עובר במעבר הדיונה נקלע למארב של טילי נ"ט, ונעלם מעיני הלוחמים. אין איש יודע מה עלה בגורלו.

ההמתנה, הציפייה, החיפושים והתקווה נמשכים חמישה חודשים. ביום ז' באדר תשל"ד מובא חיים לקבורה בקריית שאול. בי"ז באדר, אומרת המסורת, נולד משה רבנו, ובי"ז באדר נפטר.

בי"ז בניסן תש"י (14.4.50) נולד חיים למשפחת אבוטבול-אביטל. בן בכור להורים מאושרים. בירושלים נולד. בעיר המס-תירה את תוכה בחגווי סלעיה, בסמטאותיה הצרות, בנופיה האינסופיים, נולד וצמח ילד, שיופיו החיצוני הוא רק בבואה ליופי פנימי, וכל כבודו בת מלך פנימה.

פעם, ביום רווי שמש ירושלמית חמימה, יצא לטייל עם אמא. אמא אמרה: „ראה איזו שמש יפה“, וענה חיים: „לא, אמא, השמש יפה ואת יפה“.

באחד הימים חזר הביתה מן הגן, ממרר בככי. משנרגע סיפר, כי בדרכו פגש ילדים שהיכו חמור, והילדים רבים וגדולים, והחמור חסר אונים כל-כך, עד שפרץ בככי.

ימים קשים היו אז בירושלים. אבא הצטרף לגרעין שהקים את מצפה-רימון. שנים רבות אחר-כך זכר אותו חיים, חוזר מדי שבת עם רובה גדול על הכתף, עייף ומזוקן. אמא נשארה בירושלים עם חיים והתאומים הקטנים, עובדת ומטפלת, מצפה מדי שבוע לשבת, ולאבא שבא עמה.

ומירושלים — לתל-אביב. באוירה הקסומה של ילדות בתל אביב המתפתחת, התעצבה אישיותו של חיים. „פעם, שכונה

הייתה מושג" — מספר אבי, חברו לילדות. „כמה דגלים הנפנו לשמה, וכמה מלחמות נלחמנו על כבודה. שעות רבות בילינו בהכנת צעצועים: גשרים ומכוניות, רובים וחרבות, ואיני יודע ממה נהנינו יותר — מהכנת הצעצוע או מהמשחק בו. משחקינו העיקריים היו מלחמות, ובעיקר אלו של הרומאים עם פאר מדיהם ונשקם, עם החרבות והכידונים. לא פעם, כשהצעתי להיעזר ברובים, סירב חיים. הוא התנגד לנשק החדשני, כי „או שנופלת פצצה וכולם צריכים למות, או שיורים מרחוק, וכל אחד טוען שפגע“.

בן שש שנים היה לתלמיד בביה"ס אליאנס. שלמה דדו, אחד ממוריו, זוכר שתי עיניים כחולות-יפופיות פתוחות תמיד, כאילו לעולם לא תרווינה. שעות בילה בבניית מטוסים ואניות מקרטון, בפירוק והרכבה, ובמסעות ארוכים בחולות הזהב של חוף הים.

גם משהתבגר, המשיך ליהנות מאותם התחביבים, והתרכז בבניית אופנועים. טיפח אותם והעביר חלקים מאחד לאחר, כדי לבנות אופנוע טוב אחד. והכל בדייקנות וביסודיות, ובידי זהב. השכנה, רות הופשטר, זוכרת איך בשבת אחת חילץ אותה חיים ממקרה ביש. „פתאום“, סיפרה „אירע קצר חשמלי. בעומדי אובדת עצות אל מול ארון החשמל בחדר המדרגות, דילג חיים לעברי, בחיוך רחב ומבט מלטף, והציע את עזרתו. סירבתי — היום שבת, ואתה בדרכך לבית הכנסת, משפחתך שומרת מסורת ואיני רוצה כי תקבל נזיפה מאבא ואמא. הוא התבונן בי בעיניו הכחולות והעמוקות והשיב — ראשית, אקבל נזיפה מהורי, אם ידעו שלא הושטתי עזרה למי שנוזק לה. שנית — האינך סבורה שאלוהים יקבל אותי בבית הכנסת יפה יותר לאחר שאעזור לך? לא הספקתי להשיב לו, והנה — מספר תנועות זריזות והחשמל נדלק“.

וכך גם בצה"ל. גיוס ב-1968, תותחן מצטיין, וקורס מפקדי טנקים. זמן קצר לפני השחרור התנדב חיים להיות סמל מבצעים. „זה שיגע אותי“ — מספר אלפסי. „הרי זאת עבודה שחורה, קשה מאוד, ואיש לא שש לעשותה. פתאום קם אחד, חייט אביטל, ומתנדב לה לפני שחרורו. כך, בלי שום היגיון“. באביב 1969 ירד חיים עם יחידתו לקו התעלה, בעיצומה

של מלחמת ההתשה. מספר אנדריי: „את התקרית הראשונה עברנו יחד, בשבת לפני הצהריים. 'הורידו' עלינו הפגזה, אבל הייתה שלוה כזאת, ומן אמונה שהכל יסתדר. אולי משום שלא היה לנו ניסיון קודם“.

„הפכנו אחים לנשק, אחים בלי הגזמה“ — אומר משה שקד. „החזרה מהחופשה אל התופת היא, הייתה כמעט בשמחה, כי חזרת אל החברים הטובים, והטוב שבהם היה לי חיים“.

ב־1971 היה חיים לסטודנט בטכניון, בפקולטה להנדסת מכונות. תקופה מאושרת בחייו שנמשכה כשנתיים, והביאה להתלבטויות על מקומו של האדם והשפעתו על מערכת הקיום ועל הטבע, ולתשובה כי „האדם — הוא הגורם המכריע במערכת, ובלעדיו לא ניתן היה לקדם דבר“.

והתהליך נקטע באיבו. ביום הכיפורים תשל"ד מתייצב חיים ביחידתו, ותוך עשרים וארבע שעות הם שקועים עמוק בקרבות סיני. ביום ג', היום הרביעי למלחמה, בשעה 15.00, הפלוגה מקבלת פקודה להסתער על „מכשיר“. עד לראש הדיונה היא עוברת כמעט מבלי להיתקל באויב. כדי להגיע למטה, למדרון האחורי של היעד, צריך לעבור דרך ערוץ צר, טנק אחר טנק. הפלוגה החלה לרדת. הטנקים הראשונים עברו כמה מאות מטרים, מבלי שנורית לעברם ירייה. לפתע מזדקפיט מתוך מחפ־רותיהם המונוי חיילים מצריים, ויורים לעבר הטנקים בכל כלי הנשק שברשותם — טילים, בזוקות, ר. פ. ג' ורובים. זה היה מארב חי"ר מתוכנן היטב. מצב הכוח היה חמור הואיל והטנק אינו יעיל לטווחים כה קצרים, חסרו מקלעים, והנשק האישי לא הספיק להגנה. הטנק של חיים וחבריו דהר קדימה, התרחק מעיני חבריו ונעלם. חודשים רבים לאחר המלחמה הובא צוות „הטנק שלא חזר“ לקבורה.

„חיים נראה לי עכשיו, כמו חלום שחיבר אלוהים, ובסוף התחרט, כי יצא טוב מדי. חלום יפה שאני מתגעגע אליו, שהיה, למעשה, לחלק מהקיום, לציון דרך, בשל עצמתו ואיכותו השר־נים כל־כך מהסובב. חלום שנגמר לי“ — אמר יורם צביון, חברו הטוב.

ופתאום נדמה לך, שכל מה שידעת עד עתה — היה רק הכנה. ובעצם, המבחן האמיתי הוא מידת עמידתך בכוח הידיעה הזו, בפני כל זה המאיים להכריע אותך. והמילים דלות ומצומצמות, ופנימיות הנפש נענית רק לפורט על נימי הניגון שלה, שאיננו מילים, והוא עדין ודק מאוד ורחוק כל כך... ורק הכיסופים ודאיים הם, כיסופים גדולים לניגון האחד, למלה האחת — שלשם הכול.

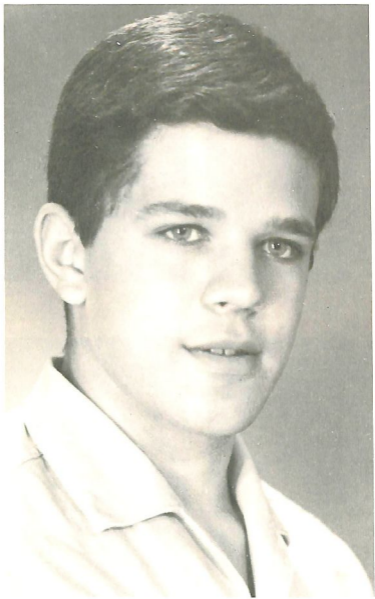
אמירה פרלוב (אביטל)

4. 10. 79

שיתוף פעולה כלכלי בין ישראל ומצריים /
פרופ' זאב הירש /

שיר

סופר ישראלי לרגלי הפירמידות / חיים גורי

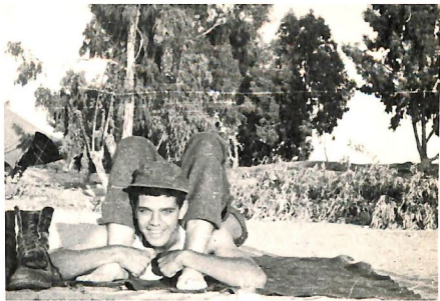

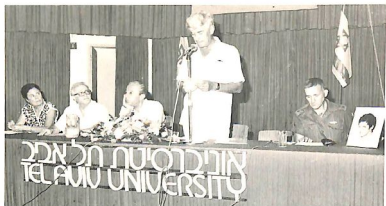

פרופ' זאב הירש

שיתוף פעולה כלכלי בין ישראל ומצריים

יחסים של שיתוף פעולה בין ישראל ומצריים הם עדיין בבחינת חזון, אם כי שוב אינם בבחינת חזון אחרית הימים. משלחות ויחידים מבקרים, ישראלים במצריים ומצרים בישראל, בוחנים את האפשרויות, ומתחילים לתכנן תכניות. „הידע שלנו היום על הנעשה במצריים ועל האפשרויות הכלכליות הגלומות בשיתוף פעולה עם העם המצרי, איננו אקדמי עוד. יתר על כן, כבר נקשרות עסקות, כולל עסקות ייצוא בשטח, וזאת למרות העובדה שהמצרים עדיין לא ביטלו את תקנות החרם. מטרת דבריי הערב איננה למנות את האפשרויות המסוימות של סחר או של עסקות אחרות. אנשי המעשה יעשו זאת טוב ממני. מטרתי היא להציע כמה עקרונות כלליים העשויים להנחות את החיפוש אחרי מוצרים, שירותים ופעילות, המהווים מועמדים פוטנציאליים לשיתוף פעולה בינינו ובין מצריים. נראה לי, שלפני שמתחילים לדון בנושא זה, חשוב להבין, שיחסים כלכליים בהקשר המצרי-ישראלי הם בהכרח משניים לגורם המדיני. גם ישראל, ובעיקר מצריים, יעדיפו לוותר על עסקות כלכליות, גם על כאלה המביאות תועלת כלכלית, כאשר הן תיצורנה חטרונות מדיניות, ולו גם מזעריות. דבר נוסף שעלינו להבין ולקבץ כרקע הוא, שלעצם

קיומם של יחסים כלכליים יש משמעות מדינית; ונקודת המוצא שלנו ושל המצרים בנושא זה שונה בתכלית. המצרים שואפים ליחסים מעטים ככל האפשר, והאינטרס שלנו הוא למירב היחסים. את האינטרס הישראלי ניתן, אולי, לבטא כך: בהסכם השלום אנחנו מחזירים למצרים יחסים ריאליים, כולל נכסים ביטחוניים חשובים, ונכסים ריאליים בעלי ערך גבוה. אנחנו מחפשים תכלית לנכסים הללו בצורה של תוכן ממשי מהותי לשלום, ורואים ביחסים כלכליים את התוכן הזה, או את אחד התכנים החשובים של השלום. הם נתנו את העיקר, את ההכרה בישראל, דבר ששללו מאתנו כל השנים. נכון שהם קיבלו את סיני, אבל, כפי שחזר ואמר סאדאת וכל האנשים המייצגים אותו: סיני תמיד הייתה שלנו. הם מצפים לתשובה ישראלית מתאימה מבחינתם לבעיה הפ-לסטינית. תשובה כזאת לא ניתנה עוד, וכל זמן שהיא לא תינתן, הם ינסו, להערכתך, ועד כה הם פועלים בהתאם, לתת מינימום של תוכן כלכלי להסכם השלום.

עובדת רקע שלישית שאנחנו חייבים להתחשב בה, היא המשך החרם הערבי והחרפתו, כאשר הפעם לא רק אנחנו בין קרבנות החרם, אלא גם המצרים, וכל אלמנט של שיתוף פעולה כלכלי בינינו לבין מצריים — כל זמן ששאר עמי ערב לא הצ-טרפו למעגל זה של המו"מ לפחות — פירושו הגברת החרם על המצרים, והט אינם אדישים לאפשרות זאת. מעבר לשיקולים הכלכליים יהמדיניים שהזכרתי קיימת, נדמה לי, הנחה בסיסית, המשותפת לנו ולמצרים והיא, שיחסים כלכליים הם דבר המק-יים את השלום. הנחה זאת נובעת מעובדה שניתן להוכיח אותה, והיא שסחר החליפין בין מדינות, הוא פעילות הטובה לשני הצדדים. דבר זה נובע מחוק כלכלי פשוט, אשר ניתנה לו הכותרת של יתרון יחסי, שאומר את הדבר הבא: אם אני טוב או יעיל בייצור מוצר א' ואתה טוב או יעיל בייצור מוצר ב', ושנינו רוצים לצרוך גם את מוצר א' וגם את מוצר ב', הרי ששנינו נרויח מכך שנתחלק בעבודה; כל אחד מאתנו יתמחה — אני אייצר את מוצר א', אתה תייצר את מוצר ב', ונחליף בינינו את עודף התוצרת. התוצאה תהיה ששנינו נוכל

לצורך יותר, ולכן מבחינה כלכלית נגיע להישגים טובים מאוד, לרמה גבוהה יותר של רווחה.

תלות הדדית ותלות חד־צדדית

התמחות, שהיא תוצאה של יחסים כלכליים בין מדינות, יוצרת תלות הדדית, אשר יש להבדיל אותה מתלות חד־צדדית, שהיא גרועה, וכן יש להבדיל אותה מעצמאות במובן של אנר־כיה, אשר כפי שתיארתי קודם לכן טובה פחות מבחינת הרווחה הכללית של שני הצדדים. מכאן ההנחה, שתלות הדדית טובה לשלום, ומאחר שהיא טובה מבחינה חומרית, היא גם תתרום לשלום. ההנחה אומרת, שאם אני אתרגל לצורך גם ממוצר א' וגם ממוצר ב' אבל אינני מייצר אותם, ואילו הצד השני צורך גם את א' וגם את ב' אבל אינו מייצר את א', הרי שלשנינו כדאי לקיים יחסי שלום, שכן אחרת שנינו ניפגע. הרעיון של השוק האירופי היה בעצם מימוש או קידום הגישה הזאת, ותרגומה למונחים מדיניים וכלכליים. הכוונה הייתה ליצור תלות הדדית אשר תהיה חזקה יותר מהמדינות שחברות בה. התלות ההדדית במוצרים שמיוצרים במדינה אחרת, במקורות תעסוקה הנוצרים מהיכולת לספק מוצרים למדינה השנייה, ובשווקים של המדינה השנייה תהיה כל כך חזקה, שלא יעלה על הודעת לחדש את הסכסוך המזוין בין מדינות אירופה.

איני חייב להזכיר לנמצאים כאן, שמציאות של נולחמה בין הרופאים היא היא שאפיינה מספר שנים רב במאה הזאת. ויש נטייה טבעית לומר, הבה וננסה לתרגם את הניסיון האי־רופי, שבא בעקבות שרשרת מלחמות, להקשר של המזרח התיכון. ופה אני מוכרח להבהיר לעצמנו: תלות הדדית היא דבר טוב, אך נדמה לי שהצלחתי אפילו במסגרת הרצאה קצרה זו, לווראות שהרעיון הזה פועל, או יכול לפעול. השאלה היא לאיזו רמה, לאיזו דרגה של תלות הדדית אנחנו חייבים לשאוף. האם למירב התלות, שפירושה בעצם תלות כלכלית, לפחות בדר־מה לשוק והאירופי, או שאנחנו חייבים לעצור כמה שלבים קודם. והייתי רוצה להציג כמה בעיות שתלות הדדית יכולה

ליצור, בדוגמה שמוכרת בוודאי לחלק מכם, וכוונתי לפרוייקט שכבר קיבל פרסום בעיתונות ובציבור בישראל. אני מתכוון לפרוייקט היאור, או במילים אחרות הרעיון של קניית מים ממצריים.

העברת מים מהנילוס

הנילוס מספק מים וחיים למצריים, וסופג כמות אדירה של מים. הכמות השנתית שזורמת בו מגיעה ל-55 מיליארד מטר מעוקב בשנה, וישראל צורכת כמות של 1.5 או 1.6 מיליארד מטר מעוקב מים לשנה. ז"א שההבדלים כאן הם עצומים. כיום אין בעיה של מחסור מים במצריים. יתר על כן, ניתן לומר שעם הידע הטכנולוגי שהצטבר אצלנו במיוחד בתחום זה, אין קושי, גם אם יש מחסור או ייווצר מחסור במצריים, להגדיל את האספקה. עשרה אחוז של התוספת, שהיא בערך רבע עד חצי מי ליארד מטר מעוקב מים בשנה, יגדילו את כמות המים של ישראל בשליש, יספיקו להשקות את הנגב ברווחה, יאפשרו לנו להגדיל בהרבה את תכניות ההשקיה בנגב, ליישב יותר אנשים, ולהפוך את המדבר הזה לגן פורח. אינני רוצה להיכנס לחשבונות הכלכליים, אם זה כדאי במחירים של היום, או לא כדאי, אבל העיקרון, נדמה לי, ברור. הדבר ודאי אפשרי מבחינה טכנולוגית. תלות כזאת פשוטה מהתכנית של העברת מים מהירדן לנגב. אבל אנחנו יוצרים כאן תלות חד-סטרית ולא תלות הדדית. במובן מסוים אתה יכול לומר תלות הדדית, משום שבוודאי תיתן תמורה, והראיתי כיצד ניתן לתת תמורה נאותה למים הללו. אבל התלות איננה הדדית, משום שתוך כמה שנים נימצא במצב שבו אנו תלויים באספקת מים בגורם זה, מבלי שניתן לו תמורה. אבל המים הללו חשובים לך הרבה יותר מאשר כל תמורה שאפשר לתת לו. כלומר, נוצרת כאן תלות חד-צדדית, אשר תזמין לחצים להעלאת מחירים, או לחצים מדויינים על נושאים שיש עליהם מחלוקת. אם איננו יכולים להפוך תלות זו לסימטרית על ידי יצירת תלות דומה של המצרים באיזשהו שירות, או מוצר, שרק אנחנו יכולים לספק להם, הרי שהיא תעמיד אותנו, לפחות אם אנחנו מסתכ-

לים על העתיד מנקודת הראות של העובד, במצב לא נעים. אסור לנו היום להיכנס למצב שבו אנחנו עלולים להזמין לח"צים מסוג זה, שינבעו מתלות חד־צדדית בעתיד.

מסגרת כלכלית סבירה בין ישראל ומצריים

זה מביא אותי לשאלה, מה היא מסגרת מוסדית סבירה של יחסים כלכליים בינינו לבין המצרים? ובכוונה אינני מרחיב כרגע את השאלה למדינות ערב אחרות. הייתי אומר, איננו יכולים היום לדבר או לתכנן במונחים של השוק המשותף האירופי. לא משום ששיתוף הפעולה ביניהם איננו טוב ואיננו מניב פירות, אלא משום שהמושג הזה של השוק המשותף, גורר אתו התחייבויות, אשר לדעתי לא אנחנו ולא המצרים יכולים לעמוד בהן היום. „שוק משותף“ פירושו תנועה חופשית של סחורות ושירותים. ללא הגבלות וללא לחצים; אין גבולות מדיניים משמשים מעצור לתנועה כזאת, אבל גם אין גבולות במסגרת שוק משותף לתנועה חופשית של גורמי ייצור. אני חושב שאין צורך להציג בהרחבה את המגבלות שאיננו יכולים לעמוד בהם. תנועה חופשית של כוח אדם בין הגבולות ובין המדינות בהקשר הישראלי, פירושה מבחינה חברתית — חיסול הרעיון הציוני. אין כוח אשר ימנע מלהפוך את כולנו, או את רובנו, לאפנדים. אנחנו רואים פה את ההתחלה השלישית בנטישת סקטורים שלמים של המשק על ידי כוח האדם היהודי, וזאת רק ההתחלה. את העתיד קל לחזות, אם ניצמד לרעיון של שוק משותף, ותנועה חופשית של גורמי ייצור. יתר על כן, נדמה לי שבהקשר של השנים הקרובות גם איננו יכולים לדבר על אזור סחר חופשי, שפירושו תנועה חופשית של סחורות, ופה דווקא הצד השני יהיה פגיע יותר.

גורם משלים וגורם מתחרה

בתעשייה — המצרים נמצאים בשלבי התפתחות מוקדמים מאשר ישראל, ונדמה לי שלא היינו רוצים להיות היום במצב, שבו יסגרו מפעלים ויפוטרו פועלים בגלל תחרות עם הארץ הש-

כנה. לא אצלנו, וודאי שלא אצלם. לכן, אני חושב שגם כאשר תבוטלנה ההגבלות המדיניות, אנחנו יכולים לחשוב ולתכנן סחר, במסגרת של מה שמקובל בזירגון המקצועי כסחר ללא אפליות. כלומר, אנחנו יכולים לתבוע מהמצרים, שירשו ייבוא מוצרים ושירותים ישראליים באותם תנאים שהם מעניקים למדינות אחרות; שלא נופלה לרעה. ואנחנו יכולים להתחייב, כמובן, על הדדיות בתחום זה. יתר על כן, נדמה לי שאנחנו צריכים לנסות, בשלב הראשון, לבסס את התכנון שלנו על גורמים משלימים ולא על גורמים מסחריים. למה אני מתכוון? בגורם משלים אני מספק לך את מה שאין אצלך. לעומת זאת, בגורם מתחרה אני מספק לך בזול את מה שמצוי אצלך במחיר גבוה. מבחינה כלכלית הגורם המתחרה תורם גם כן לצד השני, אבל אם המחיר הוא השלום, במונחים של פיטורי עובדים, סגירת מפעלים וכדומה, אני לא חושב שהם מוכנים לשלם מחיר כזה. והמצב אצלנו דומה.

גורם משלים בהקשר הזה, הוא למשל החלפת ייבוא ממקור אחר. אנחנו מייבאים הרבה סוכר, אם כי גם מייצרים סוכר. אם נוכל לייבא אותו ממצריים, ניתן יהיה לפתח את תע-שיית הסוכר המצרית על ידי הבטחת שוק לסוכר מצרי. גורם משלים הוא שיתוף פעולה בייצוא לארץ שלישית. ושוב הייתי רוצה להביא דוגמה או שתיים, כדי להמחיש את שאני מדבר עליו. לא רבים כאן יודעים שישראל, שהיא ארץ ההדרים, מייבאת בהיקף די גדול, כדי לאפשר לה לייצא מוצרי פרי הדר. ובכן, אולי בעקבות תכנון מתאים ניתן לשתף פעולה עם מצריים כדי להמשיך בייצוא לארץ שלישית.

גורם שלישי חשוב לא פחות הוא שיתוף פעולה בתחום התיירות, ותיירות מארץ שלישית לשתי המדינות. מה שמעניין הוא הרעיון של מה שהייתי קורא הרחבת הסקטור של המוצרים הסחירים. כלומר, מוצרים שניתן לכלול אותם בסחר הבינלאומי. ודאי קראתם על הסקרים המנסים לחזות את הפוטנציאל של הסחר בין ישראל למצריים. הסקרים הללו, כמעט ללא יוצא מן הכלל, מצביעים על תוצאות עלובות מאוד, על פוטנציאל של 80—100 מיליון דולר. אלו סכומים קטנים, כאשר מביאים בחשבון את ההיקף של הסחר הישראלי והסחר המצרי היום.

הסקרים הללו נערכים על בסיס של סטטיסטיקות של סחר חוץ הקיימות בישראל ובמצריים. השאלה הנשאלת בדרך כלל היא זו: מה מצריים מייצאת היום? מה מתוך המוצרים הללו ישראל מייבאת? בואו נראה אם ניתן להחליף את הייבוא — במקום שישראל תייבא מארץ אחרת, היא תייבא ממצריים ולהיפך. וכך מגיעים לאותם 80 או 100 מיליון דולר. לעומת זאת, כל איש עסקים ישראלי שנסע למצריים וניסה לבדוק את האפשרות יותר, חזר עם התרשמויות אופטימיות, כאשר הבדיקות בשטח מצביעות על פוטנציאל גדול הרבה יותר. והסיבה היא, כמובן, שמגוון המוצרים המועמדים להיכנס לסחר אל מדינות בעלות גבולות משותפים, הוא גדול בהרבה מזה שבין מדינות שאין להן גבולות. אנחנו יודעים זאת מתוך הסתכלות על מדינות אחרות. לישראל אין סחר עם שום מדינה, שיש לה עמה גבול משותף. אם אתה מסתכל על הסחר בין הולנד לגרמניה, בין גרמניה לדנמרק, יתברר לך שהוא גדול הרבה יותר בהיקפו, מאשר יכולת לנבא על סמך שיקולים של יתרון יחסי של מדינה אחת להציע לאחרת. הסיבות ידועות, כמו למשל, הוצאות הובלה, אשר יכולות להשפיע ואינן נכנסות לסטטיסטיקה הקיימת. אמחיש דבר זה בעזרת דוגמה. אנחנו מדברים היום על מפעל רביעי למלט, ולישראל יש מחסור חמור במלט. מבחינה כלכלית לא היה דבר הגיוני יותר מאשר למקם את המפעל הרביעי במצריים. מדוע? למצריים יש כל היתרונות היחסיים המתאימים, כגון חומרי הגלם, ובעיקר האנרגיה שבה ישראל ענייה, כי היא יקרה מאוד ומצריים איננה כזו, וכן הוצאות ההובלה אשר ודאי תהיינה גדולות. סטטיסטיקה של סחר חוץ מראה שמצריים מייבאת היום מלט. את המפעל צריך להקים במצריים ואת השוק אנחנו יכולים להבטיח.

דבר נוסף חשוב מאוד לדעתי, הוא חלוקת עבודה לגבי מוצרים אשר ניתן לחלק אותם לשלבי ייצור שונים. מדינה כמו שוודיה מצליחה היום, תוך תחרות קשה עם שאר המדינות, לשמור על תעשיית ביגוד מקומית רצינית, כאשר השכר של השוודי הוא הגבוה ביותר בעולם. איך הם עושים זאת? על ידי חלוקת עבודה בינם לבין יוגוסלביה. השוודים

מתכננים, השוודים גוזרים, היוגוסלבים תופרים, והשוודים אחר כך עושים את הגימור. החולצה היא שוודית, אבל התוצרת היא משותפת. אם תסתכלו על רשימת הנוסעים לבריור האפי-שרויות במצריים לאחרונה, אני חושב שיתברר לכם גם מדוע. אנשי עסקים אלה למדו גם הם את הפטנט הזה, את הגישה הזאת.

לסיכום הנושא הייתי אומר כך: כלכלנים נוהגים לחשוב במושגים של סחר, אנשי עסקים חושבים במושגים של עסקות, ופוטנציאל העסקים גדול בהרבה מפוטנציאל הסחר. זאת הסיבה שאנשי העסקים בהקשר שעליו אנחנו מדברים, אופטימיים מהכלכלנים שמדברים על האפשרויות של שיתוף פעולה.

הגישה המדינית

הייתי רוצה לסכם, בחזרה קצרה, את ההשלכות המדיניות, אשר הן שתקבענה את טיב היחסים. מדען ידוע בתחום מדעי המדינה הסביר בצורה משכנעת את ההבדל בין גישה כלכלית לבין גישה מדינית. הוא נתן את ההסבר הבא: בכלכלה אנחנו מדגישים ערכים מוחלטים, אני ואתה מקיימים יחסי חליפין זה עם זה. אם שנינו מרוויחים בעקבות איזושהי עסקה, הרי שהעסקה כדאית לשנינו. במדע המדינה מדגישים ערכים יחסיים. אם אני ואתה מעורבים בעסקה, וכאשר בעקבות העסקה אתה מתעצם יותר ממני, הרי שהעסקה איננה נראית בעיניי, גם אם אני מתעצם באופן מוחלט. איזו משתי הגישות האלה צודקות? הגישה הכלכלית או הגישה המדינית? אין לשאלה זאת, כמובן, תשובה צודקת מנקודת ראות כלשהי. התשובה טמונה בפסיכולוגיה שלנו, איזו גישה אנחנו מאמץ צים? כיצד אנחנו מתנהגים? די לראות את סכסוכי העבודה במשק הישראלי כדי לענות חד-משמעית. והתשובה היא, כמובן, ושוב בהקשר הזה, שעלינו לאמץ לעצמנו, לצערי, את הגישה הפסימית יותר, או זו של אנשי מדע המדינה. כאן המסקנות לצורך קביעת מדיניות בנושא היחסים הכלכליים שבינינו לבין מצריים. הייתי רוצה להציע בקצרה שניים-שלושה עקרונות.

הראשון, לפחות בטווח הקצר, הוא שהסחר חייב להיות מאוזן, ובוודאי שלא יכול להיות מצב לטווח השנים הקרובות, שבו תהיה לישראלים עדיפות. מבחינה כלכלית אין זה חשוב כלל אם יש לך עודף או גרעון ממדינה מסוימת, אבל אם אנחנו מתחשבים בנישת מדע המדינה, אז יש לאיזון חשיבות.

שנית לא יתכן לדבר על גישה שבה אנחנו ספקי הידע, ספקי הניהול, והם יהיו ספקי העבודה. שיטה כזאת לא תעבוד. יתר על כן, הייתי אומר שעלינו להימנע מעסקות שיש בהן רווחיות בלתי סבירה, או עסקות המעשירות סקטור מסוים במשק המצרי. זאת אומרת, עסקות שמהן העשירים מתעשרים יותר, שיש השלכות שליליות ולא צריך לפרט. לא עסקות המגדילות צריכת ראוה. אלו המגבלות הרציניות, המצמצמות את המרחב, והן תחייבנה אולי הרחבת הפיקוח. אני מוצא, שכאשר אני מזדהה עם קריאה לפיקוח מסוים, אני עושה זאת בדחילו ורחימו, אבל אני עושה זאת בהקשר הזה. זאת משום שבמקרה שלפנינו אנו מקבלים את המגבלה, כי המדיניות חשובה מן הכלכלה, ואנחנו נקבל את המגבלות האלה ברצון.

✧

כל השמות וְכַל הָאֵין שְׁמוֹת. כֹּל הַנְּעִים
אֶל הַשְּׁחוֹר וְאֶל הָאֲרָגְמוֹ.
מִי שֶׁלְּבוֹ עָמַד לוֹ וְלֹא הָיָה קָרְעִים.
מִי שֶׁרָאָה שְׁמַיִם חֲדָפְעֵמִים בְּמַעְרָב.
מִי שֶׁהִרְגוּ וְלֹא הִרְגוּ אוֹחוֹ, עֵדִין לֹא.
מִי שֶׁשָּׁתַק כְּאֶבֶן וְרָאִישׁוֹ נִחְבָּא לוֹ בֵּין כְּתַפּוּי.
מִי שֶׁאָמַר מְלִים שְׁוֹת בְּרִזָּל.
מִי שֶׁאָמַר מְלֵה גּוֹסְפַת הַשָּׁוּה וְהַב.
מִי שֶׁרְעַד. מִי שֶׁנִּסָּה לְשָׂאֵל.
מִי שֶׁרָאָה אֶבֶל נִשְׁבַּע לְשִׁתְּק.
מִי שֶׁיָדַע אֵךְ לֹא יָדַע לְבִכּוֹת.
מִי שֶׁהִמְשִׁיד וְרַק אָמַר שׁוֹמֵעַ וְעֹבֵר.
מִי שֶׁסָּפַר וְלֹא הִמְשִׁיד לְסַפֵּר.

✧

יִשְׁגּוּ וְדָאֵי אֶחָד אֲשֶׁר רוּשֵׁם אֶת
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּפִנְקָס.
מִמָּה הֵם עֵשׂוּיִים הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה ?
שְׁאֵלְתִי חֲרַשׁ אֶת נַפְשִׁי הַנְּבִהֵלָה
בְּעַר הַזֶּה הַמְעַרְב בְּאִפְלָה.

נעים ברות, השוטפת את הרקסים האלה.
לא שומעים.

שומעים רק את הרוח שהיתה סופה.
ממה הם עשויים האנשים האלה שהיו
ללילה, לא נראים, ועד מתי יגיעו יָסָם ?
ישנו ודאי אחד יודע ורושם
מלה נוספת בפנקס,

למען ושאר האותיות,
למען לא יאבדו ברות השואגת
ברחבי הלילה השחור.
הולכים כמו מתים, הולכים לָסָם.
ספור קוּה אינו נגמר בטוב.
ממה הם עשויים האנשים האלה
הנעים כחֲשֵׁכָה ?
אחד בעד כלם, כלם בעד אחד.

~

השב מדוע וסיכו פתוב שֶׁכֵּה יהיו
שמותיהם נקראים,

דם בחוץ.
 היכן האיש אשר אמר לפני נמים רבים
 הנה נמים באים.
 שאל אחרי האש והמים
 ובקש להיות עם הנשקמים.
 לא עקשו. אילי מחר או מחרתיים.
 עקשו לא נעים.
 חשב איך הנעתי הנה. ושמעו הפערב
 כמו ביתם הדין.
 הגוים לא נבינו את הדברים האלה
 ולא כל היהודים.
 מדוע נוקא אלה ?
 מהם לא נדעו עזרו וכבר הם נקראים.
 ואמר בלבם הנה הטובים וקלי הרגלים
 לעשות רצון אלהים.
 והביט מערבה וראה את האש האוכלת
 ואת השמים הקלויים.
 כי באש נבראו ובאש נעמדו אותהיה.
 אמרו לאלהים !

חיים גורי

סופר ישראלי לרגלי הפירמידות

התמזל מזלי והייתי עתונאי במשלחת הראשונה שיצאה בדצמבר 1977 אל השיחות הראשונות בקהיר, ועליי לומר את האמת: למרות שחלפו מאז כמעט שנתיים, וישראלים רבים ביקרו בבירת מצריים, והמצרים באו הנה, החוויה הזאת שהייתה בבחינת חוויה ראשונה של משלחת ראשונה מסוגה, הותירה זיכרונות שלא יסופו מלבי. וזאת למרות שכל הדרך שאלתי את עצמי, מתי ארגיש את אותו „טיק“ שאדם חש כשקורה משהו חשוב מאוד בחייו.

נכנסנו למטוס בלוד והטייס אמר לאקונית, טיסה מספר זה וזה, גובה הטיסה, ושאר הפרטים המקובלים. פתאום אתה רואה את הדלתא משמאלך ואת המדבר, כאילו קהיר עולה מתוך האובך. אז אתה שומע שכאן לא עפים עוד טילים, ואתה מתחיל לחוש משהו מאותו דבר, שהלך ובא אחר כך, במשך שבועיים ימים. אני חושב שאחד הדברים שהרשימו אותי הוא הססגוניות של קהיר, והמראות שנזרקים לעברך בניגודיות בלתי־מתקבלת על הדעת. מן האזור של שדה התעופה דרך אזורי העוני, שמכים אותך בתדהמה, דרך ארמונות, מראות מתחלפים, ואותו המון שהתרועע שלו כאילו אגרפה אותנו תמיד, כאילו הביאה אותנו למצב של כוונות מרבית. פתאום זה אחרת. הנה אתם רצויים כאן. הפגישה שלאחר חוויית

השירים האלה, לאחר שהדור שלי נלחם שלוש פעמים נגד הצבא המצרי, ותמיד ראית אותם מסתערים עליך או נסים מפניך, או הרוגים או פצועים או שבויים. פתאום אתה מסתובב בעיר שלהם וזוכה לקבלת הפנים. אם כי אני מוכרח לומר, דחיתי אז, ואני דוחה גם היום, את התפיסה שניתן לאלף עם, להזמין אותו לתגובה, שמדובר במטה הקסם של המנהיג. ויפה הסביר אחד מחשובי הסופרים — ד"ר לואיס עוואד שאתו נפגשתי. אדם ממוצא קופטי, בעל השפעה על הנוער. הוא אמר שיש איזה שהוא איתות בין המנהיג והעם, כאשר העם חש בלבו את כוונת השליט ומזדהה עמו. אך כאשר יש ניגוד, העם מגיב אחרת, יוצא לרחובות; ובל נשכח ששנה אחת קודם, בחודש ינואר, יצאו פועלי חילואן בהפגנה נגד ביטול הסובסידיות, ומצאו את הסטודנטים שהלכו לקראתם, ויחד הפגינו, והיו שמונים הרוגים ברחובות ומאות פצועים ואלפי אסירים. הייתה לי הרגשה: אולי יש כאן רגש של אמת גם בהם? הדברים סופרו ולא אאריך.

פגישה ראשונה — צנטוריון שרוף

הייתי רוצה לספר על שלוש פגישות שהן משמעותיות לערב זה של זיכרון. אחת הפגישות הייתה כאשר נסענו לפורט סואץ, לראות את העיר מן הצד המצרי, הגענו עד פתח התעלה קרוב לאנדרטת דה'לספס. הרי מצבה זאת נערפה, והנה אני רואה צנטוריון שרוף של כוחותינו, לידו שלט ענק וכל דגלי מדינות ערב, וחץ אדום שמורה לעבר הטנק הישראלי, ועל השלט כתוב בערבית „מצריים היא קבר לפולשים". רשמתי את הדברים בלבי. בערב נפגשתי לפי המלצתו של פרופ' ששון סומך, שמסר לי רשימה של שמות שמן הראוי לי לפגוש בהם, עם ד"ר חוסיין פאוזי, שהוא באמת מן הדמויות המעניינות ביותר של האינטליגנציה במצריים. אדם שנולד בראשית המאה, בן 77, דובר צרפתית כצרפתי, ראה את „הבימה" בקהיר, וזוכר את התזמורת הפילהרמונית מתקופת המנדט הבריטי. אדם שנתן לעיתון כווייתי ראיון לפני שנים ואמר, שאילו הוא היה ישראלי לא היה יורד מן הגולן; שתוהה על מוצאם הקדום — הפרעוני, אבל לא ערבי — של המצרים. באתי אליו עם

יהודי אחד בשם יצחק הלוי. יהודי זה עובד בבית השידור הישראלי, והוא בנו של דאוד חוסני, מגדולי המלחינים של מצריים, ומי שהיה חברו הטוב של ד"ר פאוזי. הוא עלה ארצה לפני 1948, ובא לבקר את ד"ר חוסיין פאוזי, שיחד עם דאוד חוסני יצרו הרבה אופרות חשובות ביותר, והמפורסמת בהן משנות ה-20, "ליל קליאופטרה", שבה חיבר דאוד חוסני את המוסיקה, ואת התמליל חיבר ד"ר פאוזי. ד"ר פאוזי הוא איש-אשכולות, גם רופא, גם חוקר אוקיינוסים וגם מחבר רומנים. מן איש אחדות המדעים. כשראה את יצחק הלוי, וכשנודע לו שהוא בנו של דאוד חוסני, בכה מרוב התרגשות ואמר: "אינך יודע מה הייתה התרומה של אביך למצריים, לתרבותה של מצריים", ואז החל להעלות זיכרונות מביתו של חוסני. הוא סיפר על אמו, עליה השלום, ששימשה "גויה של שבת" בבית חברו היהודי, דאוד חוסני. אמרתי לו: "אני פגוע היום, כי ראיתי בפורט סואץ סמל שפגע בי מאוד". הוא שאל "מה קרה?" אמרתי לו: "להציג כך צנטוריון, לחשוב כאילו חלום חייו של הנוער העברי היה להגיע למצריים רכוב על טנק רכב הברזל. אתם הרי שוכחים שהוא הגיע במלחמת יום הכיפורים משום שביה' באייר תש"ח, ביומה הראשון של חירותנו לאחר אלפיים שנה, עלה הצבא המצרי בשני ראשים, והתקדם דרך החוף לתל-אביב, ודרך באר-שבע לכיוון ירושלים, והגיע עד רמת רחל, והנוער הישראלי בנשק קל הגן בנופו. מה עשינו לכם שתקפתם אותנו? איזה חטא חטא עם ישראל בכך שמצריים תקפה אותו ביומה הראשון של חירותו?" כנראה הייתי מאוד נסער, והוא אמר לי: "גורי, אתה צודק, זו חרפה היסטורית שאין לה מחילה, אבל עשה את זה המלך, ימח שמו, הנואף הזה, פארוק, כי אני את פואד הכרתי, ופארוק בייש את המשפחה. אשם המלך. מצריים חפה מפשע במקרה הזה, וישראל שהתגוננה כארי, וניצחה בקרב, כל הצדק וכל הכבוד לה". ואז הוא החל לדבר על מלחמת ששת הימים. "עכשיו תשמע את הצד שלי", אמר, וקרא בערבית מתוך ספרו "סינדא-באד המלח" פרק קינה על מצריים, לאחר מלחמת ששת הימים. הוא קרא בערבית, ויצחק הלוי תרגם משפט משפט. וקשה לי לתאר את הקינה הזאת. אני מוכרח לתאר את הנסיבות והתפ-

אורה: בית ישן בקהיר, בית שמזכיר קצת אצולה דועכת, כי התחזקה הייתה איומה והייתה הרגשה של עזובה, וטיח מתקלף. ויושב אחד מגדולי מצריים לשאת באוזני את קינתה הנוראה של מצריים, לאחר מלחמת ששת הימים, והוא אומר: „אתם לא יודעים מה עשיתם לנו, אתם השפלתם אותנו עד התחתית. אינכם יודעים מה זה לראות את הדגל שלכם מעל התעלה ז", והוא אומר: „בשבוע אחד אבדו שתי האמהות שלי, אמי יולדתי (אמו נפטרה זמן קצר לאחר המלחמה), ומצריים אמי האחרת, שתיהן מתו תוך שבוע ימים". והוא אומר „ארצי חוגרת שק ועפר על ראשה, קורעת בגדיה. ונשותינו בזות לנו, וחדלנו להביט איש בפני רעהו". והוא מוסיף: „אילו המודיעין שלכם היה קורא את השירים האלה היה יודע שתפרוץ מלחמה". כל מודיעין טוב חייב לקרוא את שירת העם האחר. שירה מביעה אמת. ואז הוא שאל: „עכשיו כשגמרנו את חשבון הדמים, ואנו מושיטים יד, האם לדעתך יש תקווה?" אני התרשמתי בימים הראשונים, רושם שלא פג במשך כל התקופה ועד היום הזה. ואני זוכר שטלפנתי ל„דבר" ואמרתי שמתחיל להיות לא נעים לישראל, אותה תחושה כאילו חייבים לספק את הסחורה. יש כאן מן ציפייה חד-צדדית מאתנו: „די, הכרנו בכך, מה אתם רוצים עוד? מה אתם מתמקחים על עוד דונם וחצי או עוד קילומטר? למה לכם להרגיז אותנו? למה לכם להשפיל אותנו? אנחנו קיבלנו אתכם". כל ניסיון להעמיד את הדברים על אינטרס דו-צדדי של שני עמים עתיקים וגדור לים, כל ניסיון להעלות לדיון ויתור מצרי כלשהו בגזרה זו או אחרת, נתקל בסירוב מוחלט.

פגישה שנייה — לואיס עוואד

השיחה השנייה שהשאירה אותי בתחושה לא קלה הייתה עם לואיס עוואד, ששאל: „מה אתם יכולים לתת לנו? „זה היה מעין מקלחת קרח על „הישראלי המשוויץ". כבר אז שמעתי שנלמד אותם גידול כותנה, ונגדיל את היבולים, ואז הוא שואל: „מה אתם יכולים לתת לנו מבחינה תרבותית?" הוא השתייך לחבורה ב„דאר אל אהרם", „בית כלא" גדול כי יש בו הרבה

סופרים שאינם מתפרסמים. הם מקבלים משכורת ושירות יוצא מן הכלל, אבל אין מפרסמים אותם. מתוך עשרה מאמרים שלו פורסם אחד בזכות ההסכם, כיוון שישב בבית הסוהר על דעותיו השמאלניות. אדם מאוד גאה. שאלתי אותו: „מדוע אתה בעד הסכם השלום?“ והוא ענה: „אנחנו פוחדים מהרי-אקציה המוסלמית, מהרוח החומיינית. אם נשתעבד לעוד מלחמה, ייכשלו כל ניסיונותינו לעשות את מצריים לארץ פתוחה, ואנו נחזור לסיפור המגואל בדם של קרבנות, ושל שעבודנו לכל מעצמה, בין אם זה אמריקה או רוסיה, ואולי זו ההזדמנות האחרונה.“ אבל היה מאוד חשדן כלפי המתירנות הישראלית. כלפי אותה רוח מערבית שעברה כביכול דרכנו למזרח התיכון. אני שמתי לב שהם מאוד רגישים לכל ניסיון לראות בנו ולא בהם, את הגשר בין המזרח התיכון לאירופה.

פגישה שלישית הייתה כאשר נסענו לבקר באיסמעיליה, ונסע אתי, אחד מעורכי „דבר השבוע“ של אז, היום עורכו של העתון הדני „פוליטיקן“, מן העיתונים הגדולים בסקנדי-נביה, והחשובים ביותר בקופנהגן, והוא שיך למשפחת השכול הגדולה של מלחמת יום הכיפורים. בנו נפל אף הוא בחזית התעלה, והוא נוסע עם נהג מצרי שאחיו נהרג במלחמה האחרונה, ושני דודניו נהרגו במלחמת ששת הימים, והנהג אומר: אין בית שאין בו מת. והדבר נשמע לנו כל כך מוגזם, אבל הוא אמר שמדובר בקבוצת ההתייחסות של מגויסי הצבא בעי-לית של הנוער המצרי. פתאום התברר, שאנחנו לא מעריכים איזה זעזוע נורא עבר עליהם. חשתי בכבוד בלתי רגיל לצה"ל. שאלנו את עצמנו: איך זה קרה, שהם לא מצליחים לארגן רשת טלפונים בשבועיים, כמו שעשו כאן מהנדסים. הם רצו מאוד להצליח להקים מרכז תקשורת שיפעל כמו זה שלנו בתיאטרון ירושלים. זה עלה להם בבריאות.

פגישה שלישית — אין בית שאין בו מת

סיפור אחרון. ישנו בזאר גדול בקהיר העתיקה בשם „חאן חלילי“. כל הישראלים בוודאי רצו להביא משם כלי כסף,

זהב או מתנות, ארנקים או תופים מעור למושב, ואנחנו הלכנו עם קבוצה של חברים ישראלים דוברי ערבית, ורבים מהם הרגישו טוב. זה עתה הגיעה שעתן היפה של עדות המזרח. כל משא ומתן על המחיר נעשה דרכם, והגענו לשם. היה יום שישי בשעת צהרים. ברחובות צפיפות שלא תתואר. ישראלי לא יכול להעלות בדמיונו כמה העיר הזאת צפופה, והמכוניות והעגלות עם האנשים, והנשים עם הרעלה. פתאום „נשפכו“ מכל המסגדים כ-300 אלף אנשים, לפי הערכתי. מספר רט היה בלתי נתפס, ואז פתאום הרגשתי ב„טיק“ שלא חשתי בו כל הזמן: הנה זאת מצריים, כאילו נגעת בלב העולם הערבי. העצמה האדירה הזאת, שהיא אולי ענייה ואביונה, אבל חזקה ואיומה בעצמתה. פתאום חשבתי כמה אנחנו מעטים, כאילו בטלים בשישים בהמון הזה, ואמרתי ליהודי אחד אמריקני: נו, עכשיו תהיה עלייה, יהיה שלום, תהייה ודאי עליה מהמע" רב, עידן חדש לנו ולערבים, יהדות אמריקה תבוא. והוא אומר לי: גורי, תוציאו לכם מהראש שתהייה נהירה. יבואו, אך העם לא ינהר. יהודי אמריקה מצאו את זהותם התרבותית, הקהילתית, במערב. אם אנחנו טועים נדע את זה אולי בעוד מאה שנה.

סובבתי ימים ולילות בארץ הנילוס הנפתחת לפנינו באותה הרגשה, שאתה עומד בפתח תקופה עצומה הרת סכנות, שבה תצטרך לדרוך כל קורטוב של הכוח הלאומי שלך, על דרך הברית והמאבק. איך נדבר מעבר לתחום? מה נאמר להם? מה הם יאמרו לנו? ואנחנו המעט. זאת הייתה חווייה של העצמה הגדולה הזאת, שנפתחת מולנו. הייתה לי גם הרגשה של חשד עמוק. מדובר במלכוד היסטורי, שצריך להתקדם אליו בזהירות רבה. אך אינני רוצה לגעת בנושא מדיני בערב זיכרון. ונשארתי התחושה שאכן ימים גדולים עומדים על הסף, ומשמעותם תלויה בנו.

23. 9.80

ייסוד המרות / שבת טבת

שנתי ענת

ייסוד המרות

מקובל — ולא רק על מנחם בגין — להכיר בדוד בן-גוריון כבעל זכות מיוחדת במינה בתולדות ישראל, שהיה ה„מכריז“ על הקמת המדינה. עד כדי כך שיש לחוש שמא ידבק בו לתמיד התואר „מכריז המדינה“, ממנו משתמע, לשאינם מדקדקים, שהיה היחיד בתל-אביב, בהא באייר תש״ח, שקולו יפה, מבטאו צלול ועברו נקי. וזאת, אולי, משום שברטונוב נפל דווקא אז למשכב ומסקין נסע מחוץ לעיר.

בקיאים יותר מעניקים תואר זה לדב״ג בזכות אומץ-לבו: שלא כעמיתים אחרים, ואפילו שלא כנציגים אחדים מטעם מפלגתו שלו, במנהלת-העם, בטח הוא בכוחו הצבאי של היישוב העברי ובליכודו הפנימי, ותבע להכריז על הקמת המדינה במועד שנקבע, למרות הלחץ האמריקאי שלא לעשות כן. ועל-אף סכנת הפלישה של צבאות-ערב. ואולם, גם הכרה זו מקפחת את זכותו ההיסטורית, על-ידי שהיא מצניעה ייחוד גדול יותר שלו; שהרי ברור שכשם שלא היה הקריין היחיד בשטח גם לא היה האמץ היחיד בארץ-ישראל. אדרבה, למראית-עין לפחות, היו אז אמיצים ממנו, שהציגו תביעות קיצוניות — נועזות יותר כביכול — מתביעותיו.

לו רצה דב״ג, זכאי היה, לדעתי, לראות עצמו כמקים העיקרי של מדינת ישראל, ולא רק ככרוז האמץ שלה. „לו רצה“, כי אין כל ודאות שהיה ברצונו לראות עצמו כזה. אפילו שלא נמנה עם המצניעים עצמם ולא חסר חלילה ביטחון עצמי, גם לא דיבר, עם זאת, בגוף ראשון יחיד על מעלליו. אחד הדברים המזדקרים ביותר לעין החוקר את תולדות-חייו, הוא

איהאיזכור של זכויות-היוצרים שלו לגבי מעשים והחלטות שהיו, ללא עוררין, כולם שלו. האגוצנטריות והכרת-ערך-עצמו, שנתברך בהן, כמו עמדו ביחס הפוך לדיבור מפורש שלו על אודות עצמו ועל אודות פועלו. עד כדי כך שדומה לעתים שגזר על עצמו במתכוון שתיקה כזאת. מכל מקום, מעולם לא העיר דבר ולא חצי-דבר בעניין התואר הנ"ל.

כדי להבין את מלוא חלקו של דב"ג בהקמת המדינה יש לפנות לעבר רחוק מתש"ח, לחמש-עשרה שנות כהונתו כמזכיר * הוועד הפועל של ההסתדרות העובדים העברים הכללית, מ-1921 עד 1935. חתירתו העקבית, התקיפה והבלתי-מתפשרת בשנים ההן לעצב את ההסתדרות כארגון-סר-למרות, היא שהייתה מעשהו העיקרי כמזכיר ההסתדרות. זה היה גם חידושו הגדול. שכן בהסתדרות נוצרה לראשונה, ביישוב הציוני בארץ-ישראל, מרות מרכזית של ארגון כללי. ממילא היה בכך — לפחות במבט לאחור — משום הנחתיסוד היותר חשובה להקמת מדינת-ישראל-לעתיד.

על כן — כפרפרזה על האימרה-שלאחר-מעשה של ווילינג-טון, שהקרב בוטרלו הוכרע על מגרש המשחקים באיטון, ועל דרך האימרה-שלפני-מעשה של הרצל, שבבזל ייסד את מדינת היהודים — רשאי היה דב"ג לומר: בהסתדרות ייסדתי את מדינת ישראל.

בניית ההסתדרות כארגון כללי הסר למרות מרכזית, זו הייתה תחילת ייחודו ההיסטורי, ודומה שבלעדיה לא היה מגיע גם למיצוי ייעודו האישי. שכן לא היה זה כלל ועיקר מעשה מקובל על דעת חבריו בהנהגת תנועת העבודה, וודאי שלא היה זה, בעיניהם, מעשה כדרך הטבע. אדרבה, ההסתדרות קמה כארגון וולונטרי שהמרות המרכזית אינה חרותה על דגלו; מי שלא רצה, לא הצטרף לשורותיה ולא שילם

* בניגוד למקובל, גם על דב"ג עצמו ביוכרותיו, לא כיהן מימיו כמזכ"ל ההסתדרות. תואר ותפקיד זה לא היו במשך כל שנותיו במזכירות הוה"פ, וגם לא יכלו להיות לפני שקמה מפא"י בינואר 1930 וכללה בתוכה כ-80% מבחרי ההסתדרות. דב"ג היה, ללא ספק, החבר הבולט והחשוב ביותר במזכירות הקבועה של הוה"פ, שמנתה בדרך כלל שלושה חברים. העובדה שהוכר כ"מזכיר ההסתדרות" רק מוכיחה עד כמה השכיל האדם — דב"ג — „לעשות" — ולהגדיל — את התפקיד.

מיסיה, וכל אחד ואחד מחבריה רשאי היה לפרוש לארגון אחר או לחוסר־ארגון, כטוב בעיניו. לא זו בלבד שמרות לא הייתה בנמצא, אלא שלא היה אפשר ליטול דוגמתה מההסתדרות הציונית — המסגרת היותר רחבה ומקיפה של המפעל הציוני — שהייתה גם היא ארגון וולונטרי המתלבט בנושא המרות מתחילתו. ומן הראוי להעיר כאן כבדרך אגב, שגם מדינת ישראל, שנולדה מן ההסתדרות הציונית, דומה לה לא במעט, ועודנה, כפי שהייתה בתש"ח, ישות וולונטרית. לא רק שאין בכוחה לחייב יהודים לעלות אליה, אלא שגם כל אחד ואחד מאזרחיה שאיננו רוצה להישאר בה רשאי לרדת ממנה, ועל ידי כך להשתחרר מכל חובותיו כלפיה, משירות צבאי וכיו"ב. דומה אפוא שיש כאן שלשלת שאינה נפסקת, והוולונטריות המאפיינת את מדינת ישראל אינה רק מורשה מהציונות, אלא שהיא קודם כל תכונה מהותית של מדינה שהוקמה על־ידי עם שהיה, מרגע היווצרו, עם וולונטרי: מי שרצה דבק בעם היהודי ומי שלא רצה פרש ממנו. והפורשים רבים לאין שיעור מהדבקים.

הרצל — שינוי נעים

לכאורה הייתה שאלת המרות צריכה להתעורר בהסתדרות הציונית כשאלה חריפה, מחמת השינוי שהיה מונח ביסודה ושהיה נתבע מכל אחד ואחד מחבריה: שינוי מקום ושינוי תפקוד. אף על פי כן לא התעוררה שאלה זו כדבר ראשון, ולא נגלתה במלוא חריפותה אלא בהדרגה ולאחר זמן. וכך, לפני שייסד את ההסתדרות הציונית יכול היה הרצל להעלות על דעתו הרהורים, שחלומו יתגשם אך ורק על דרך הרצון. הן עיכב את פרסום „מדינת היהודים” שלו, עד לאחר שיבשילו — כך קיווה — תכניותיו בקשר לחברת הספנות הציונית, שהרי חשש שעם פרסום מחברתו יקומו כל היהודים כאיש אחד וינהרו בנחשול אחד לארץ־ישראל. הרצל לא רצה שהרווח הגדול ממסעם יפול כולו לכיסי הגויים. קודם רצה להגיע להסדר של חלוקת־רווחים עם חברות הרכנות והספנות, תוך הקמת חברת־ספנות ציונית שתנגוס גם היא נתח דשן מהרווח הצפוי.

מתוך אמונה ראשונית זו חשב הרצל שהרעיון הציוני ית-
גשם בנועם. כדי למנוע כאב ברור הרהר בעקירת קהילות יהודיות
שלמות ממקומן באירופה, ובשתילתן כמות שהן באדמת
ארץ-ישראל. שכן כך ירגישו היהודים את עצמם מיד בבית,
וייחסך מהם משהו מסבל-ההתאקלמות. יתר על כן, כדי להי-
מנע מהפרדת ההווה והעתיד מהעבר, כמו כדי להימנע מייסורי
פרידה אישיים ומשפחתיים, הותיר בשרות חברת הספנות הציו-
נית שבחלומו מקום מיוחד לאניית-מתים, שאותה כינה „אָרוֹן-
המתים השט”. בשובל אניות-חיים יפליגו אניות-המתים, וכך
„החיים הבאים בהמוניהם יקחו אתם גם את המתים”. כדי
להנעים ליהודים את המסע בים הפתוח, וכדי לקצרו על-ידי
בידור, חזה הרצל להקות שחקנים ונגנים, כחלק מצוותי-האניה.
גם השינוי התפקודי לא נראה לו, בטרם ייסד את ההס-
תדרות הציונית, כמעשה קשה או בלתי-נעים. חלוקת התפקי-
דים הצטיירה בראשו, גם היא, באורח קהילתי-קולקטיבי. יהודי
רוסיה יהיו פועלי בניין ותפקידם הראשון יהיה הקמת מחנות
המעבר ומחנות-הקליטה. ליהודי אנגליה ייחד תפקידים דיפלור-
מטיים ואת הוראת הספורט. כך ביקש להשפיע על „נוער
הזהב”, שיבוא לארץ ללמוד את משחקי-הספורט האנגליים,
ובדרך זו להכשירם לצבא. באשר לצבא, מנוי וגמור היה עם
הרצל שהיהודים מהונגריה יהיו ההוזארים של יהודה, כלומר
הקבלריה הקלה. המדים של חיל-הפרשים הכבד, כך החליט,
יהיו מכנסיים צהובים וטוניקה לבנה; לוח החזה של שריון
הקצינים יהיה עשוי מכסף. במידה שהרהר בחלוקת תפקידים
אישית — לא קהילתית — מצא ש„רווקות זקנות” יועסקו
בגני הילדים, וישמשו אומנות לילדי מעמד הפועלים.

השינוי הקל והנעים היה מונח ביסודה של תכנית הצ'רטור
שהגה, ושניסה להוציא לפועל לאחר הקמת ההסתדרות הציו-
נית. למזלו התפוגגה תכנית זו, וכך נחסכה ממנו אכזבה מרה:
לא הגיעו לאוזניו הטרוניות, מי קבע ובשם איזו סמכות,
שקהילה זו קיבלה מקום טוב יותר ב„תור” לארץ-ישראל,
ולעיניו לא נחשפו מראות של יהודים מהונגריה הממאנים לרכב
על סוס ומסרבים ללבוש מכנסיים צהובים; שלא לומר דבר

על נשים בלתי נשואות הזועקות לשמים כביטוי להתנגדותן לשמש כגננות או כאומנות. הרצל מת לפני שהתברר לו, שהיהודים אינם נהרגים על מקום בתור לארץ־ישראל, ואוהביו ישמחו שלבו נשבר מחמת דחיית תכנית הצ'רטר שלו על־ידי זרים. מראשיתה טענה הציונות לא רק להסדר ממלכתי של חיי העם היהודי בארצו, אלא גם לשינוי באורח חייו של היהודי הארץ־ישראלי כפרט. אבל גם שינוי נתבע זה לא נתגלה מיד במלוא מורכבותו. שכן, לא דובר עדיין בשינוי מהותי של האופי היהודי. ז'בוטינסקי, למשל, כמנהיגה של תנועה קיצורנית ואפילו מהפכנית בציונות, היה מרוצה למדי מהאופי היהודי ולא תבע ממנו שינויים מפליגים. בעל הקיוסק מרחוב נאליבקי נראה לו בסך הכל כאדם חיובי, שכל מה שנדרש לשלמותו כתושב ארץ־ישראל הציונית, הם הצחצוח והגינונים, כלומר „הדר“, שאותם אפשר להקנות לו בקורסים אם הוא מבוגר ובתנועת הנוער אם הוא צעיר, ממש כמו את הצבאיות, היסוד החשוב השני בתורתו. ככל שמפליא הדבר, הרי דווקא הוא. בעל התפיסה הליגיונרית, לא ירד לעומקה של שאלת המרות, והיא נעלמה ממנו לחלוטין. מאמין גדול היה במלה, ובעיקר במלה המדוברת. למקרא הביוגרפיה שלו מאת יוסף שכטמן תמה דב"ג, הכיצד אפשר לכתוב שלושה כרכים על אדם שכל חייו נשא נאומים ותו לא. בפליאה זו חשף דב"ג משהו מעצמו. שכן ז'בוטינסקי הכיר בצד חשוב באופי היהודי, שנעלם במידה מסוימת מדב"ג, והיא המושפעות מהמלה. ז'בוטינסקי השכיל להעריך תכונה זו והבין את כוחה. בעצם עליה ייסד את תנועתו. מכל מקום, לולא מושפעותו של היהודי מהמלה, ספק אם תנועת ז'בוטינסקי הייתה מגיעה להתחלתה. ברם, במעלה זו של ז'בוטינסקי — הבנה טובה יותר של האופי היהודי גלותי — הויתה טמונה מגרעת, חשובה לא פחות מבחינה ציונית. על המלה לבדה לא יחיו לא האדם ולא הארגון. ודאי וודאי שלא הארגון המבקש להגשים מפעל. שהמלה אינה יכולה לשמש יסוד איתן למרות מרכזית, אין צורך להוכיח.

לכאורה תנע ז'בוטינסקי מרות לאומית ודיבר על בורות ניטרלית בסכסוכי עבודה. אבל זה היה רק דיבור ותו לא. לא

זו בלבד שאספת הנבחרים והקונגרס הציוני לא היו מסוגלים לכפות את רצונם על פרט ועל ציבור כלשהם, אלא שאפילו התאחדות האיכרים לא הייתה מסוגלת להטיל מרות על חבריה. הכיצד אפוא תיעשה בוררות, וכיצד יוגשמו מסקנותיה? יתר על כן, ז'בוטינסקי עצמו לא סר למרויות האלה, לא לזו של אספת הנבחרים ולא לזו של ההסתדרות הציונית. היא הראיה, שפרש וייסד הסתדרות ציונית חדשה. בהבל פה ניתן, אולי, לייסד מרויות נפרדות ורבות, וכל הוגה מאלה יכול להקים לעצמו ארגון משלו; אבל ודאי שאין לחולל באמצעות המלה מרות מרכזית אחת.

בן גוריון: שינוי האופי

תנועת העבודה, מראשיתה, תבעה את השינוי הגדול והמי-הותי בתפקוד. שלא כהרצל וכז'בוטינסקי, גילו אנשיה אי-שביעות רצון בולט מהאופי היהודי הגלותי, וכבר בצעדיהם הראשונים על קרקע ארץ-ישראל חתרו לשנותו מעיקרו. את היהודי ביקשו לעשות אדם עובד ויוצר. בתחום זה רב חלקם של אנשי הפועל הצעיר, שהעלו על נס את סיסמתם „כיבוש העבודה” מאחר שדב"ג עומד במרכז השורות האלה, אעמוד על גרסתו שלו. כאשר כבר נתברר לו שאת הציונות יגשימו המעטים שבמעשיהם יסללו דרך לרבים, אמר על תנועת העבודה ב-1928:

„אותנו יש לשפוט קודם כל לא על יחסים פוליטיים, שאינם עיקר ויסוד תנועתנו, כי אם על הדבר עצמו שאנו עושים. אנחנו האחראים במאת האחוזים בעד (...) העברת המוני יהודים, תלושים, עקרים, פרזיטים לעבודה פורה (...). את התמורה הסוציאלית שחוללנו בחיינו אנו בארץ, אנו רוצים לחולל בחיי כל העם העברי. העם העברי הקיים, כמו שהוא, אינו עם עובד. להפוך את העם הזה **כולו**, בלי יוצא מן הכלל, על כל חוגיו ושדרותיו, לעובדים בארץ. זוהי תמצית תנועתנו. (...) אין אנו בונים בארץ-ישראל רק כלים לאומיים אלא בונים את האדם, החברה, הקיבוץ. אנו מתקנים בארץ את עצמנו, ואין דבר זה אמצעי אלא מטרה עליונה. לא יתכן מאמץ מוסרי

גדול יותר ממאמץ זה של תיקון וחינוך היינו, של תיקון וחינוך עצמנו".

איך תושג אפוא „המטרה העליונה" על ידי התנדבות? הניתן „להפוך את העם הזה כולו, בלא יוצא מן הכלל" לעם עובד על ידי התנדבות? אין ספק שבד"ג העריך מאוד את ההתנדבות, אבל גם אין ספק שהאמין שאת התמורה הרבה הזאת אפשר להשיג — אם באמת אפשר — על ידי הטלת מרות. את דבריו על השגת „המטרה העליונה" ביסס בד"ג על תנועת העבודה, תנועת חלוצים ומתנדבים מעיקרה. הדילמה שבפניה עמד הייתה ברורה מלכתחילה: מכאן מתנדבים ומכאן צורך במרות, והרי לך דבר והיפוכו: אם מרות והישמעות לצו, הרי זו בדיוק התנדבות; אם זו התנדבות, הכיצד תיתכן הישמעות למרות מרכזית ויחידה? שהרי מתנדבים נשמעים לצו פנימי ולא דווקא למרות מהחוץ. הבעיה הייתה, בעיני בד"ג, לא כל כך והיעדר המרות המרכזית והצורך לבנותה, כמו ריבוי של המרויות הנפרדות. כל קבוצה, כל מפלגה, כל מסגרת התנדבותית והמרות שלה.

מרויות רבות מדי

תנועת העבודה התחוללה, בעצם, על ידי מרויות נפרדות רבות, קטנות וגדולות, כולן קבוצתיות וכולן נפרדות. בתוקף המרויות האלה נחלצו חברי הפועל הצעיר „לכבוש את העבר דה", פועלי ציון פשטו בערים כדי לכוון את פרולטריון העתיד וחברי „השומר" יצאו לשמירה מאורגנת. מאוחר יותר שלחה אחדות העבודה את חבריה להגנת תל-חי. וכך, בדצמבר 1920, כשקמה ההסתדרות, ניתנה לראשונה אפשרות לכנוס את כל המרויות האלה ונתעוררה השאלה אם גם אפשר לכפוף אותן למרות מרכזית. תגובת בד"ג על הקמת ההסתדרות הייתה אכזבה ותקווה. לחבריו באחדות העבודה כתב מלונדון: ההסתדרות „אינה כנראה אידיאלית". שכן, לצערו, לא העניקו לה מייסדיה סמכות מדינית, הוציאו מתחום פעולתה את הפעולה המדינית, לא ביטלו את המרויות המפלגתיות והאחרות מפני מרותה, אסרו עליה קשר ישיר שלא באמצעותן עם תנועת הפוע-

לים העולמית והיהודית ועם ההסתדרות הציונית, ולא נשבעו לקבל את מרותה בעניינים מקצועיים. אעפ"כ בטח דב"ג שהמרות המרכזית בוא תבוא. „אני כשלעצמי“, כתב לחבריו, „אינני מפקפק אף לרגע שגם איחוד הפעולה יבוא — ויבוא בהקדם“. איחוד הפעולה, רוצה לומר פעולה בשמה של מרות אחת. ואולם, איחוד הפעולה איננו דבר הנעשה בעצמו. כאשר נכנס דב"ג למזכירות ההסתדרות בנובמבר 1921 — וכך נמשך הדבר עוד שנים אחדות — המשיכו גופים ומוסדות שהיו קיימים לפני שנוצרה ההסתדרות לשמור בקנאות על המרויות הנפרדות שלהם. חלוצים התיישבו בעמק יזרעאל ובעמק הירדן, יצאו לעבוד בסדום, במחצבות עתלית, במסילות ברזל בדרום, במחנות הצבא במרכז, סללו כבישים בעמק ובצמח, ייבשו ביצות בנהלל ונכנסו לשירותי הממשלה — משטרה, רכבת ועבודות ציבוריות — כתוצאה מהישמעותם למרות קיצונית. לא מזכירות הוועה"פ שלחה אותם למעשיהם החלוציים, איש לא אמר להם מה לעשות; הם אמרו זאת לעצמם, כשהם נשמעים למסגרותיהם הנפרדות. קבוצות הפועלים סוללי הכבישים, מקימי ההתיישבות ומתיישבי הכפר נשמעו בראש וראשונה למרות שהטילו על עצמם. תנועתם הייתה תנועה חלוצית ומתנדבת למופת. ככל שגדלו הישגיהם, וככל שיצא להם מוניטין של מקימי חברה חדשה, התעצמו המרויות הנפרדות והתגבשה המשמעת הקיבוצית שלהם. את כיבוש העבודה, את השינוי באופי היהודי, השיגו לא על ידי צו מגבוה, אלא בכוח צו פנימי, והעמידו את דב"ג הנושא עיניו „למטרה העליונה“ בפני בעיה חמורה. הם שהגשימו את השינוי בגופם, עמדו כאבן נגף בדרך לייסוד המרות המרכזית, שרק בכוחה — כך האמין — אפשר יהיה להנחיל אותו שינוי אופי להמונים.

מדובר היה לא רק בקבוצות פועלים, בהפועל הצעיר ובמפלגות אחרות. לפחות שני גופים גדולים וחשובים לא היו מוכנים לוותר על המרות הנפרדת שלהם, גם לא להלכה: ארגון „השומר“ וגדוד העבודה. ב־1920 נוסדה ה„הגנה“ כארגון ביטחוני הסר למרותה של אחדות העבודה ואחר כך למרותה של ההסתדרות. עם ייסוד ה„הגנה“ צריך היה ארגון „השומר“ להתפרק ולהעביר את כל ציודו ואנשיו לרשותה. ברם, כידוע,

התפרק „השומר“ רק למראית עין והוסיף, בפועל, להתקיים כמסגרת צבאית-חשאית וספרטית בתוך ארגון ה„הגנה“ ומחוצה לו. „השומר“-לשעבר — כך נקרא לאחר ייסוד ה„הגנה“ — היה אפוא למחתרת בתוך מחתרת; גוף שנשמע למרות משל עצמו, שצבר נשק במחסנים משלו ושקיים מערכת נפרדת של אימונים והדרכה, כולל בית-ספר לקצינים, והכל בהסתור מוה„הגנה“ ומהוה"פ. אנשי „השומר-לשעבר“ הוסיפו לגייס חברים חדשים לשורותיהם, ולהישמע למרות הנפרדת שלהם. לזעזוע „הגנה“ לא נותרה אפוא אלא סמכות חלקית בלבד.

הארגון הגדול האחר היה גודד העבודה על-שם יוסף טרומפלדור. גם כאן נוצרה מרות נפרדת. מרות הוה"פ לא התקבלה אפילו להלכה, שהרי בעיקרון ראה גודד העבודה בו בעצמו את ההסתדרות האמיתית לעתיד. באמצעות גידול מתמיד, משקי, ארגוני ומספרי, חתר גודד העבודה לבלוע את ההסתדרות הכללית ולבוא במקומה.

בכך לא תמה רשימת המרויות הנפרדות. זו נתארכה עד אין קץ ויש לכלול בתוכה גם את המוסדות שחברו להסתדרות עם הקמתה, ומוסדות שהוקמו על ידה לאחר שהוקמה — קופת-חולים, המשביר, ועדת התרבות, המשרד לעבודות ציבוריות (סולל בונה מ־1924), המרכז החקלאי וכיו"ב — לבד ממועצות הפועלים העירוניות והמושבתיות. כל אלה מיאנו להיכפף לוה"פ, ונטו לראות בו מוסד בין מוסדות ההסתדרות; אולי ראשון מבחינת הטקס, אבל שווה בין שווים מכל הבחינות האחרות. אליעזר יפה אמר אז, שההסתדרות היא „מלוכה המוסרת טריטוריות לנסיכויות“. כנגד דב"ג שחתר לכונן את ההסתדרות „כעין מדינת פועלים“, ולה ממשלה מרכזית — הוה"פ — עשו כמעט כל מרכיבי ההסתדרות וגר פיה ומוסדותיה יד אחת לפזר את הסמכויות, לשמור עליהן בקנאות ולמנוע את היווצרות הוה"פ כממשלה מרכזית. את המלוכה, כאמור, חילקו לנסיכויות.

תולדות המאבק בנסיכויות ותולדות גיבוש הוה"פ כממלכה מרכזית של ההסתדרות, הן תולדות כהונתו של דב"ג בוה"פ. מנקודת הראות האישית זה היה מאבק עיקש ופתלתל. שכן דב"ג היה היחיד, אולי, בשורת מנהיגי תנועת העבודה,

שביקש לשנות את האופי לא רק על ידי עבודה יוצרת בחקל-
אות ובחרושת, אלא גם על ידי כך שיהיה מוכן לקבל על עצמו,
לצורך הגשמת הציונות, מרות מרכזית ויחידה, מרצון ושלא
מרצון.

צבא עבודה

התביעה למרות מרכזית אפיינה את דרכו של דב"ג בציונות
מראשיתה. בפרקי זמן שונים כינה אותה בשמות שונים —
„צבא העבודה“, „אחדות העבודה“, „אחדות“, „אחדות פעו-
לה“, „דיקטטורה של הציונות“ וכיו"ב — כאשר הכוונה, המש-
מעות, היו תמיד צו שהכל מקבלים על עצמם להישמע לו. כבר
ב־20 במרס 1905 — והוא בן שמונה-עשרה וחצי המחלק זמנו
בין פלונסק לווארשה — כתב למנחם אוסישקין, בשמה של
קבוצת צעירים (רווקים) מתלמידים, הרוצים לעלות לא"י והשר-
אפים לנרוא בארץ עתידנו אטמוספירה לאומית בריאה". דב"ג
הצהיר חגיגית על נכונות חברי קבוצתו „להקדיש" את „כל"
כוחותיהם, כשרונותיהם ומאוייהם „לטובת המטרה“, דהיינו
„לעבוד ולסבול, לעמוד ולשאת בחשאי, בסבלנות ובלי הרף
לטובת הרעיון שהוא חוק חיינו". במילים אחרות, לסור לצו
הציונות. זו הייתה היענותו לקריאת אוסישקין לכונן „משמר
ציוני“, שחבריו יקבלו על עצמם מרצון „משמעת ברזל“, ויתחייבו
„לעלות לא"י לשלוש שנים ולמלא חובת צבא לעם ישראל, לא
בחרב ולא ברובה, כי אם באת ובמחרשה". זוהי גרסה ראשונה
של „צבא עבודה" שלאחר ביל"ו, רעיון שיחזור ויעלה פעמים
אחדות בקורות היישוב העברי, רעיון שעלה שנים רבות לפני
המהפכה הבולשביקית ולפני „צבא העבודה" שהקים טרופקי
(מסורת שהטעתה לא מעטים והביאתם לגרוס, שב"ג הושפע
ממנה כאשר נעשה חסיד נלהב ב־1921, של רעיון גודד העבודה
ע"ש טרומפלדור).

צבא העבודה מיוסד על קבלת כפייה מרצון. צבא פירושו
משמעת המוטלת מגבוה, היררכיה פיקודית ופיקוד עליון, וכנגדו
עבודה פירושה עשייה מרצון, התנדבות ומילוי חובה, נכונות
לקשיים וקרבן אישי. נוסח זה של קבלת מרות היה אולי

היחיד האפשרי בימי העלייה השנייה. לפיו גם הקים „השומר“ את הזרוע האזרחית שלו. את „לגיון העבודה“, מסגרת שנבעה גם היא כתולדה מקריאת אוסישקין ל„משמר ציוני“. ואולם, מרגע שנראה היה לדב"ג שיש סיכוי שהיישוב העברי יקבל לפחות חלק בשלטון בא"י — אם לא את כולו — היפנה עורף לנוסח זה ונשא עיניו לכינון מרות של ממש. ב-1915 חבר ליוזמי הקונגרס היהודי העולמי, וגיבש לעצמו תפיסה שתמציתה הייתה, שלאחר מלחמת העולם תקום „מדינה עברית, חופשית ועומדת ברשות עצמה“. מכל מקום, לפי הצעתו אז, זו תהיה דרישתו של העם היהודי מוועידת השלום. מאחר שהעם היהודי מפוזר ומצוי ברובו מחוץ לא"י, וממילא גם לא בא עדיין בחשבון לקבל לידיה את המדינה, הציע דב"ג ליצור שלטון מעבר שיפוג רק לאחר שבארץ יהיה רוב יהודי. משך שנות המלחמה פיתח את תכניתו זו, ודיבר על כך ששלטון המעבר יימסר מטעם חבר הלאומים לידי נאמן, לידי בריטניה. בדרך זו יקבל העם היהודי ערבות בינלאומית שבריטניה תמלא את תפקידה כראוי ותכשיר את הארץ להיות מדינה עברית.

אבל זה היה רק שלטון על הארץ. חסר לו עדיין „השלטון על העם העברי“, היושב ברובו המכריע מחוץ לארץ. ב-1919, לאחר הצהרת בלפור, הציע לכוון „שלטון על העם“: חבר הלאומים „יכיר קודם כל בעם העברי בתור אישיות משפטית אינטרנציונלית. מכוח הכרה זו יהיה העם היהודי חבר שווה זכויות בחבר הלאומים, וממילא גם שותף לערבויות ולפיקוח שיוטלו על בריטניה, האחראית על שלטון המעבר בא"י. כדי שהעם היהודי יהיה אישיות משפטית בי"ל הציע להקים, מכוח אותה החלטה שיחליט חבר הלאומים, „סיים יהודי לאומי וארצי“ בכל ארץ שיש בה קהילה יהודית. יהודי אותה ארץ יוסיפו להיות אזרחיה הנאמנים, הסרים לכל חוקיה. ואולם, מה ששייך להיותם יהודים יימסר ל„סיים“ — לפרלמנט — שייבחרו בכל ארץ. מעל הסיימים הארציים יקום „הסיים היהודי העולמי“, שמושב ייקבע בירושלים, והוא ישא בנטל האינטרסים הכלליים, דהיינו „ענייני האומה העברית כולה והארץ העברית“. בעיקרם יהיו ענייניו שני עניינים: להבטיח שכל יהודי, בכל מקום, יוכל לממש את זכותו „לעסוק בבניין

האומה העברית והארץ העברית, „ולהגן על יהודי כל העולם“ באמצעות נציגיו בחבר הלאומים. כדי שהסיים היהודי העולמי יוכל למלא את תפקידיו יעניק לו חבר הלאומים „כוח שלטוני“, כלומר, סמכות לגבות מיסים מיהודי כל העולם בשביל א"י ובשביל בתי־ספר יהודיים בכל הארצות.

תכנית הסיים נמוגה כחלום. המאורעות התגלגלו אחרת וועידת השלום וחבר הלאומים לא קיבלו על עצמם לשמש מקור סמכות ל„שלטון על העם העברי“, וממילא גם לא העניקוהו לאחרים. בהצהרת בלפור דיבר גם המנדט על הקמת „בית לאומי בארץ ישראל“ בלבד, ולא הקמת מדינה יהודית. ממילא לא זכתה אספת הנבחרים בסמכויות אכיפה, וכוח שלטונה על היישוב העברי היה מצומצם ביותר, ורק לפי הסכמה. מנקודת ראותו של דב"ג חזרה שאלת המרות למקום שהייתה בו לפני המלחמה. דהיינו, לא הטלת מרות מכוח הריבונות, אלא יציאתה מבתים, על ידי קבלת כפייה מרצון אישית. במילים אחרות, שוב, צבא עבודה.

עם שובו מלונדון באוגוסט 1921, לא שבע נחת מההסתדרות שנוצרה בהיעדרו. חסרה לה, כאמור, סמכות מרכזית. לפיכך וועדיף כבר לפעילותו את אחדות העבודה, ואת תכניתה המקורית לכלול בתוכה את כל פועלי ארץ ישראל. על כן התנה את הסכמתו לשמש כמזכיר יחיד שלה בקבלתה את תביעתו, שאחדות העבודה עצמה תהיה לצבא עבודה; צבא שיגדל בהדרגה ויכלול בתוכו את כל ציבור הפועלים ואת כל מוסד־תיהם. לפי התכנית שהציע, אמורים היו חברי התאחדות העבודה לקבל על עצמם משמעת צבאית, לסור לפקודת הסמכות שיבחרו, ולהישמע למרות מרכזית אחת. בתנאי זה ניאות לכהונה ארעית של מזכיר יחיד של אחדות העבודה. משנדחתה תביעתו התפטר, שלושה חודשים בלבד לאחר שהחל בכהונתו זו.

הקומונה הכללית

בנובמבר 1921 נבחר כאחד משלושת חברי מזכירות הוה"פ של ההסתדרות. עדיין דבק היה בקבלת הכפייה מרצון כיסוד למרות, והוא יצא עם תכנית חדשה, דומה מאוד לזו שהציע

לאחדות העבודה: ההסתדרות תהיה לקומונה כללית, יצרנית וצרכנית וכל חבריה ומוסדותיה ישתתפו בה, לפי הכלל שכל אחד תורם כיכולתו ומקבל כצרכיו. לפי הצעתו תקבל ההסתדרות לקופתה את כל תמורת התוצרת, המשכורות והרווחים של המשקים ושל הפועלים, ותספק להם את צורכיהם מקופתה וממחסניה ועל חשבונה. את הקומונה הכללית כינה בשם „חברת עובדים“, שכאשר תתפתח ותתגבש תקיף את כל העם העברי היושב בארץ. אין ספק שהיסוד והמניע לתכניתו זו, יותר מששיקפו גישה חברתית ביטאו חתירה להקים, כדבריו, „שלטון הציבור העובד על כל המשקים ועל כל העבודות“. כלומר, שלטון על היהודים בא"י. את הסברו שרצונו ב„יצירת דפוס מאחד את כל ציבור הפועלים“ יש להבין על ידי החלת הפועל „מאחד“ גם על עשייה לפי פה אחד. כלומר, ממשלה אחת.

ועידת ההסתדרות ומועצותיה קיצצו את כנפי תכניתו, ומחברת העובדים המרקיעה שחקים שהגה לא נותרה אלא „חברת עובדים בע"מ“, כלומר חברת ההחזקה והבעלות על מפעליה הכלכליים של ההסתדרות, ובעצם ארגון על כלכלי ומנהלי, שלהלכה הוא ברשותם של כל חברי ההסתדרות, אבל למעשה רק בידי מנהליו והממונים עליהם.

הגורם האחראי במידה רבה להכשלת תכניותיו, הן באחדות העבודה והן בהסתדרות, היו כמובן ה„נסיכויות“. אבל לא רק קנאות למוסד הייתה כאן. עיקר הכוח של ה„נסיכויות“ במאבקן נגד דב"ג החותר למרכזיות נבע ממנטליות, ההרגל, הרצון, ורחיק-החיים והאופי של אבות תנועת העבודה שדגלו בקולגיות. ועדות ניהול המורכבות מבעלי דעות ונטיות שונות נראו להם כדרך הנכונה. מוסד שכל חברי הנהלתו שווים, היה להלכה, כמובן, המוסד האידיאלי בעיניהם. בוועידת ההסתדרות השלישית, ב-1927, דיבר ברל כצנלסון „על מנהגו לנהל מוסדות על ידי קולגיות“, והסביר שאפילו ב„דבר“ קיים קול-גיוס אידיאלי. הוא צידד בדרך זו — בניגוד „להנהלת יחיד“, משום שהקולגיום פועל „על יסוד בחירה עצמית“, ועל ידי כך הוא נהנה מאמון הדדי מוחלט, „התנאי שבלעדיו לא תוכל העבודה להיעשות“. למותר לציין שהקולגיום, בוועדת ניהול

המסוגלת לפעול רק בהסכמה, נראה במיוחד להפועל הצעיר, המפלגה השנייה בגודלה והשותף הזוטר לאחדות העבודה בני-הול ההסתדרות.

מיניסטרום נגד קולגיום

שני אלה — הקנאות לסמכות המוסדית ומנהג הקולגיות — היו מכשול עיקרי בדרך דב"ג, החותר עתה לכונן את ההסתדרות „כמעין מדינת פועלים“, כלשונו, ואת הוזה"פ כממשלה-תה. שהרי זו הייתה למגמתו העיקרית לאחר שנדחו תכניותיו הגדולות. אע"פ שהוזה"פ הוקם מלכתחילה במתכונת הקולגיום — המוסדות שלחו אליו את נציגיהם — ביקש להפעילו כמיניסטרום. לנציגי המוסדות הבהיר הוזה"פ, שחייבים הם להכפיף את מוסדותיהם לוזה"פ וממילא להגשים גם את החלטותיו. התברר לו עד מהרה, שהמוסדות ונציגיהם ראו בוזה"פ מוסד שווה בין שווים, ובקנאותם למוסדותיהם לא היו מוכנים לשום כפיפות. את ניסיונותיו להשלטת הריכוזיות דחו מכל וכל. בשלב זה לא חשב דב"ג שיוכל לבסס את הוזה"פ כממשלה על-ידי עשייה ויצירת תקדימים, או שעקיפה כזאת טרם עלתה על דעתו. גישתו זו הייתה צפונה לפי שעה בעתיד. אדרבה, בתחילת כהונתו ביקש להשיג את מבוקשו בדרך הקונסטטיטוציונית, על-ידי חקיקה הסתדרותית. בשלהי 1922, לאחר שנת ניסיון במזכירות הוזה"פ, ולקראת ועידת ההסתדרות השנייה, העלה הצעה שתכליתה ליסד את הוזה"פ כממשלה במתכונת מיניסטרום: „הוועד הפועל הוא האכסקוטיבה המרכזית של ההסתדרות ושל כל מוסדותיה ומפעליה, והוא האחראי באופן קיבוצי על פעולתו בפני המועצה הכללית והועידה הכללית של ההסתדרות (...). הוזה"פ דן בשאלות הכלליות של ההסתדרות ומוסדותיה ונותן הוראות לכל מחלקותיו השונות“.

דב"ג הציע לחלק את ממשלת ההסתדרות לשמונה מחלקות — להספקה, התיישבות, עבודות קבלניות, תעשייה קואר-פרטיבית, חינוך ותרבות, בריאות, קליטת עלייה והאישה הער-בדת — שעל כל אחת ואחת מהן יופקד מזכיר (שהוא המינוח האנגלי למיניסטרו). המחלקות היו צריכות לבוא במקום המוס-

דות: מחלקת ההתיישבות במקום המרכז החקלאי, מחלקת עבודות קבלניות במקום סולל-בונה, מחלקת האישה העובדת במקום מועצת הפועלות וכו'. בנוסף למזכירי המחלקות, ובמידה רבה מעליהם, הציע מזכירות כללית בת שלושה. המזכירות הכללית תעמוד מעל למחלקות ותתאם אותן. כך יהיו במיניסטריום 11 מזכירים. אין תעודות שיסבירו מדוע הציע דב"ג מזכירות כללית בת שלושה ולא מזכיר כללי אחד. יתכן שהדבר נבע מהכורח לחלק את המנהל ההסתדרותי בין אחדות העבודה והפועל הצעיר לפי מפתח של שני שלישים ושליש. לפיכך, אולי, נשארה השאלה אם המזכיר הראשון במזכירות הכללית יהיה גם ראש המיניסטרים — שאלה פתוחה. עניין זה, כנראה, הותיר דב"ג לחיי המעשה, ומן הסתם לא היה ספק בלבו — כשם שלא היה ספק בלב האחרים — מי המזכיר שיבלוט במזכירות הכללית ושעל פיו ישק דבר. מכאן היה רק כפסע להצבת ממ"שלה בראש ההסתדרות, ומכאן רק עוד פסע להצבתה בראש היישוב העברי, אף כי לא להלכה, כמובן, אלא למעשה בלבד.

להצעתו התנגדו קודם כל מנהלי המוסדות. ראשי המש"ביר, סולל-בונה, קופת-חולים, המרכז החקלאי וכו'. אלה לא אבו כלל שמוסדותיהם ייפכו למחלקות-הווה"פ וממעמד של מנהלים יהיו לפקידים כפיפים. חברי הפועל הצעיר, למותר לציין, התנגדו במיוחד להצעתו. „הדיפרנציציה נחוצה לנו מאוד“, אמר שפרינצק. לטיעוניהם יכלו מתנגדיו לגייס לא רק נימוקים מתחום המנהל, כגון התועלת שבביזור, אלא בעיקר נימוקים של אידיאולוגיה: אם השיתופיות היא היסוד של חברת העובדים, מן הדין שזכות הדעה וההכרעה לא תישמט מידי החברים השותפים.

לחברים המאוגדים בצרכניות, למשל, צריכה להיות השפעה על „המשביר“ הניצב בראש אגודותיהם. וזה חייב להשפיע על הווה"פ משמם, ולא חלילה להיפך, שהווה"פ, באמצעות מחלקת ההספקה ישלוט באגודות הצרכניות ויכתוב להן את מדיניותן. חבריו בהנהגה גם הם לא היו מוכנים לזינוק כה נועז, השלטת ההסתדרות על היישוב. את נוסחתו — „השלטת ההסתדרות על כל העניינים“ — המתיקה ועידת אחדות העבודה

שקדמה לוועידת ההסתדרות השנייה, בהחליטה ש„אחדות העבודה רואה בהסתדרות (...) את הרשות היחידה של המעמד העובד, אשר עליה לסדר ולנהל את כל העניינים הכלכליים, היישוביים, התרבותיים והמדיניים של הפועל העברי בארץ (...) ובעולם“. נוסחה זו דוללה עוד כשעברה את מסננת ועידת ההסתדרות השנייה, ונקבעה כהחלטה ב„אושיות ההסתדרות“ לאמור: „ההסתדרות (...) מאחדת ומאגדת את כל הפועלים (...) לשם סידור כל העניינים היישוביים, הכלכליים והתרבותיים של המעמד העובד בארץ“. ה„השלטה“ שבנוסח דב"ג, נמחקה ונעלמה.

הצעת דב"ג וההתנגדות לה שיקפו יפה את השוני בתפיסה ובאופי בין דב"ג ובין חבריו בהנהגת אחדות העבודה. כצנלסון וטבנקין לא העלו תכנית כשלו, והתנגדו להעמדת ממשלה מרכזית בראש ההסתדרות. אף על פי כן חייבים היו להתחשב בהצעתו, ולא יכולים היו לבטל מכל וכל את דרישתו למעמד העל של הוזה"פ; חייבים היו להתחשב במאבק שבין העומדים בראש מוסדות ההסתדרות החותרים לשוות לוזה"פ מעמד של מוסד בכיר בלבד, ראשון בין שווים, ובין דב"ג הגורס שעל הוזה"פ לקום כממשלה עליונה, שלמרותה סרים לא רק חברי ההסתדרות אלא גם המוסדות וגופי ההסתדרות (כמועצות הפועלים) למיניהם. ברם, את דרישתו לייסד את הוזה"פ כממ-שלה המחולקת למחלקות מיניסטריאליות דחו מכל וכל. וכך יצא שוועידת ההסתדרות השנייה קיבלה את הגדרתו של דב"ג, שהוזה"פ הוא ה„אכזקוטיבה המרכזית“ של ההסתדרות, ודחתה את הצעתו שהוזה"פ יתכון כמיניסטרום. עם זאת ב־1923, קיבלה הוועידה השנייה בשלמותה את הגדרת תפקידי מזכירות הוזה"פ כהצעת דב"ג ונוצרה אפוא מעין פשרה. במקום המחל-קת שדחתה קיבלה הוועידה את תוספת דב"ג להגדרת הוזה"פ: „לוועד הפועל יש זכות הכרעה בכל מוסדות ההסתדרות“. אלא שבתוספת זו לא היה כלל כדי לפצותו. הן כפיפות מנהלית ביקש ולא הצהרת זכויות. ואכן, מועצת ההסתדרות שבחרה את הוזה"פ החדש במרס 1923, נהגה לפי מנהג הקולגיום הישן: כל חברי הוזה"פ — פרט לשלושת חברי המזכירות

הכללית — היו באי כוח המוסדות. יותר משהו"פ השמיע להם, יכולים היו הם להשמיע לווה"פ. שהמוסדות ישמעו לווה"פ? ויכוח ארוך, נוקב ובלתי מסתכם קדם לכל דרישה שכזאת. יתר על כן, בנימוק של עיסוק במוסדותיהם יכלו באי כוח המוסדות, החברים בוה"פ, להיעדר משיבות המליאה, ועלידי כך למנוע ממנה קבלת החלטות מחייבות. לא לפלא הוא שדב"ג חזר פעמים רבות על טרונייתו „אין ועד פועל“.

בחיבור אז: נדונות תכניות הצעות אלה של דב"ג, לא מנקר דת הראות של משמעותן הרעיונית או החברתית, אלא כדי להדגיש את חיפושיו הקדחתניים אחרי פיתרון שאלת המרות המרכזית, וכדי לציין שעם דחייתן לא זו בלבד שהמרויות הקבור צתיות הוסיפו להתקיים, אלא שגדלו והתעצמו על חשבון המרות של הווה"פ: כלומר, על חשבון המרות שדב"ג טרח כל כך לכוון, עד כדי כך שבתקופתו — לפחות עד שהונהג המס ההסתדרותי — נחשב הווה"פ למוסד נחות מקופת-חולים, המשביר, המרכז החקלאי, סולל-בונה ובנק הפועלים. שהרי למוסדות אלה הייתה הכנסה והיה להם כסף משלהם. תקופה ארוכה היה הווה"פ תלוי בקצבותיהם ונתון, אם נכון לומר כך, לחסדיהם. מכל מקום, לא אחת דחו את הקצבות שהווה"פ השית עליהם, ולא עמדו בהתחייבויות הכספיות שנטלו על עצמם.

מן הראוי להבהיר גם לשם מה נדרשה אז לדב"ג המרות המרכזית. להגשמת הציונות, נדרשה לו, וליתר דיוק להגברת העלייה, להגדלתה המתמדת, ליצירת רוב יהודי בארץ-ישראל. כדי להבטיח את גדילתה המתמדת של העלייה היה צורך בהרחבה מקבילה ומתמדת של כושר הקליטה. דב"ג חשש שבנסיבות מסוימות כמו אבטלה, יתנגדו המרויות הנפרדות להמשך העלייה או להגדלתה. האבטלה הייתה תופעת לוואי מתמדת לטלטלות בשנות ה-20, וחששו שמועצות הפועלים יתנגדו לעלייה, כלומר לקבל את הדאגה לדורשי עבודה נוספים, היה לו יסוד במציאות. כמו כן חשש שהקבוצות החקלאיות שנמצאו במצב כלכלי וחברתי קשה יתנגדו גם הן לקבלת חברים חדשים. דב"ג ביקש שלוה"פ תהיה סמכות להטיל מרות על

מועצות הפועלים, על הקבוצות החקלאיות ועל מוסדות ההסדרות. בתחום זה בראש וראשונה, מבקש היה מדיניות מרכזית של הבאת עלייה וקליטתה. אם מועצת פועלים מסוימת חילקה לדורשי העבודה במקומה רק ארבעה ימי עבודה בשבוע לכל אחד, למשל, מבקש היה לווה"פ את הסמכות להורות לה לחלק להם שני ימי עבודה בלבד, ולהציע את שני ימי העבודה הנותרים לעולים חדשים. בימי האבטלה תבע שהווה"פ יהיה רשאי לכוון את העולים למקומותיהם ולקבוע את כושר הקליטה של קבוצות הפועלים, בעיר ובכפר. במפורש אמר שיש להנהיג דיקטטורה של הציונות.

גיבוש המרות במעשי

על אף זאת שהצעותיו-תכניותיו נדחו, על אף שהוטל עליו לפעול במשך כל שנות מזכירותו בווה"פ במתכונת הקולגיום, לא אמר דב"ג נואש, אלא הוסיף לחתור ללא לאות לגיבוש המרות של הווה"פ. מעשה זה לא היה קל, לא רק מחמת המפלגות שעמדו לו למכשול על דרכו ומחמת ראשי המוסדות ונציגי הקבוצות וגופי ההסתדרות ששמרו בקנאות על מרווחיהם הנפרדות והמיוחדות, אלא גם מחמת אופיים ואורח פעולתם של חבריו בווה"פ. נטייתם לזיכוח ארוך חרגה מגדר אהבת ההתנצחות. לזיכוח היה בעיניהם ערך בפני עצמו. וזיכוח טוב נחשב כתכלית לעצמה, והוא הסב למשתתפיו לא רק תענוג, אלא גם תחושה של הישג. לאחר זיכוח טוב — וזה תמיד אמר וזיכוח ארוך — חשו רבים מהם שעשו את שלהם לאותו יום, או שהרוויחו את לחמם בכבוד. אם נלווה צד רוחני לזיכוח, נדמה להם שהגשימו אחת מתכליות החיים. וזיכוח „רוחני" עד שתיים או שלוש לפנות בוקר נחשב הישג אמיתי, שספק אם משהו מעשי צריך לבוא בעקבותיו כדי להצדיקו. וכך היו החל-טות רבות שהחליטו לא סוף-פטוק לזיכוח וצעד ראשון למעשה, אלא רק סיום פרק א' בזיכוח ופתיחתו לפרק ב' שלו. הפסיקה בהחלטת הוועידה השנייה, האומרת שהווה"פ הוא האכסקוטיבה של ההסתדרות, לא נתפרשה לידם כפסיקה אחרונה שממנה

והלאה יש לווה"פ סמכות הכרעה בלעדית וסופית. דומה שפרט לדב"ג וליוסף אהרונוביץ — תומכו החשוב שבא דווקא משורות הפועל הצעיר — לא התייחסו חברי הווה"פ לתיבה „אכסקר-טיבה" ברצינות יתרה. חברי הווה"פ הוסיפו לדבר בנוסח „צריך שיהיה כך", ו„צריך לשים קץ לכך", ו„צריך שזה ייפסק מידי", נוסח ששפרינצק הצטיין בו. כנגדם לא דיבר דב"ג ב„צריך ש..." אלא תנע הוצאה לפועל על-ידי פסיקה וסנקציה.

הצורך של דב"ג לגבש את מרות הווה"פ על ידי עשייה ותקדים — כלומר שלא באמצעות חקיקה — התווה במידה רבה את דרכו בהסתדרות, ועיצב את דיוקנו כמנהיג ציוני. לוא קיבלו חבריו את דרישותיו ולוא קבעו אותן בחוקת ההסתדרות, יתכן מאוד שדרכו ועיצוב דיוקנו היו שונים. לוא התקבל הווה"פ כמיניסטרום, לוא הוענקה לו הסמכות להכריע בכל הנושאים השנויים במחלוקת בתוך המוסדות, הגופים והקבר-צות, ולוא נשמעו לצו שלו, היה דב"ג נפטר ממאבקי כוח רבים, וממילא היו נחשכים ממנו, כמו מיריביו לדעה פצעי קרב, שריטות וצלקות. ודאי שהוויכוחים היו מתקצרים וזמן רב היה נחסך לווה"פ, ודאי וודאי שמשאת נפשו של דב"ג לשנות את האופי היהודי ולעשותו נוח לקבלת מרות, קרובה הייתה יותר להישג ידו. עם זאת, כמונב, היה נגרע הרבה מגדולתו ההיסטורית כמניח יסוד למרות, שהרי הדבר יכול היה לבוא רק אם הרוב חשבו כמוהו, ואז לא היה זכאי לייחוד. אבל במקרה הטוב הייתה מחשבה כזאת, שהמרות תרד מן השמים כמן חלום באספמיוו. מאחר שהמציאות הייתה שונה ומאחר שדב"ג לא ויתר על תביעתו למרות, היה המאבק העיקש והפתלתל שנדרש לו, כנזכר לעיל, בלתי נמנע. כדי להשיג את מבוקשו צריך היה דב"ג לתכסיסים מתכסיסים שונים, חלקם תכסיסים שהיום — במדינת ישראל — היינו מגנים אותם בלשון חד-משמעית. אבל בנסיבות של אז נמצא להם צידוק, לפחות בעיני אלה הגורסים שהיו כורח הציונות העובדת, שרק התקיף, והמרחיק ראות אינו נרתע מפניו.

דרכו של דב"ג הביאתו — בכורח שאין מנוס ממנו, כאמור — למאבקי כוח, להתנגשויות בלתי פוסקות עם המרויות

הנפרדות. ותחילה עם אותן מרויות שאיימו לדעתו על מרותה הראשונית של ההסתדרות כשלימות אחת.

מרות מדינית בהסתדרות

אסתפק כאן בשלוש התנגשויות הזורקות אור על דרך פעולתו של דב"ג החותר לביסוס המרות ההסתדרותית. הראשונה עניינה בהכללת המדיניות בתחום פעולתו של הוה"פ. ועידת היסוד של ההסתדרות התחשבה בהפועל הצעיר, ולא הכלילה את הפעולה המדינית בחוג פעולתה של ההסתדרות. זו נשארה פריבילגיה של המפלגות, ובידי הפועל הצעיר אף עלה לצמצם את מגעי ההסתדרות עם כל המוסדות, הגופים והאר"גונים, בארץ ומחוצה לה. ואולם, במאי 1921, בהשפעת מאור"עות יפו, נמצא צורך ב"מרכז פוליטי" לצורך תגובה נאותה. מאחר שלא רצו לפגוע בכלל ש"ההסתדרות אינה יכולה לעסוק בפוליטיקה" מצאו דרך לעקפו: נקבע שהמרכז יורכב מחמישה חברים, שלושה מטעם הוה"פ ושניים מטעם אחדות העבודה והפועל הצעיר. צירוף שני נציגי המפלגות הוא שהעניק ל"מרכז הפוליטי" הזה, שלמעשה היה כולו על טהרת חברי הוה"פ, את ההכשר לעסוק במדיניות. כיוון שכך יכול היה הוה"פ — בלבדו כ"מרכז הפוליטי" — לדון ב־16 במאי 1921, כדת וכדין, בסעיף היחיד בסדר יומו: "המצב הפוליטי". דב"ג ניצל תקדים זה היטב וחזקו. רמזי מקדונלד, מנהיג מפלגת הלייבור, בא ארצה בפברואר 1922 כאורחה של אחדות העבודה. הפועל הצעיר היה תאב, כמובן, להשתתף גם הוא בקבלת פני האורח החשוב ובהצגת ההסתדרות ומפעליה של תנועת העבר דה. דב"ג השתמש בנכונות זו ועשה את מקדונלד לאורחה של ההסתדרות. כך, בלשונו, "החיים גברו על ההגבלה" שהוציאה את הפעולה המדינית מחוג פעולתה של ההסתדרות, ודב"ג היה למארחו של מקדונלד מטעם אחדות העבודה וההסתדרות גם יחד.

מכאן ואילך היו קשרי הוה"פ עם ארגונים ומפלגות חו"ל לחם חוקו של דב"ג. מגעיו עם ראשי המנדט, הנציב העליון, המזכיר הראשי ומנהלי מחלקות העלייה והעבודה, הכלילו את

המדיניות בתחום פעולתה של מזכירות הוה"פ. אם חשבו שפרינצק וחבריו בהפועל הצעיר שתחום זה כלל רק מגעים בנושאים „מקצועיים” ותו לא, נכחו עד מהרה שטעו טעות גסה. בתחום „המדיניות” כלל דב"ג גם התקפות שנשא בשם הוה"פ כנגד ההנהלה הציונית, ששפרינצק השתייך אליה כמנ"ח של מחלקת העבודה שלה. ב־1927 החליט דב"ג שיש לעורר „סקנדל” נגד ההנהלה הציונית, מחמת אפס המעשה שהיא עושה בו בעניין האבטלה והמשבר הכלכלי; התקפותיו נגד ההנהלה הציונית — וממילא גם נגד שפרינצק ומחלקת העבודה שלו — הגיעו אכן לכלל שערוריות אחדות. ברם את הנעשה אי אפשר היה להשיב, ולהוציא את „הפוליטיקה” מחוג הפעולה של הוה"פ שוב לא היה אפשר. שפרינצק יכול היה — כפי שאכן עשה — לאיים בהתפטרות ותו לא. הפעולה המדינית נשארה לתמיד בתחום סמכותו של הוה"פ, וב־1930 וב־1931 יצר דב"ג קרנות מיוחדות לפעולה נגד הספר הלבן של פספילד ולמען עבודה עברית. לקרן השנייה סירב „השומר הצעיר” לתרום בטענה שנוצרה ע"י הוה"פ ולא על ידי ועידת ההסתדרות.

לא רק ש„הפוליטיקה” הוכללה בפעילות הוה"פ אלא שבידי דב"ג הייתה לנושא ראשון במעלה. במת ההסתדרות הייתה הבסיס והמנוף לפעולתו המדינית, וממנה הגיח למסעו הגדול ל„כיבוש הציונות”, ובעיקר למערכת הבחירות לקונגרס הציוני ה־ח, שניהל בחודשים אפריל-יולי בפולין בהצלחה יוצאת מן הכלל.

בשנותיו האחרונות בוה"פ כבר הייתה לו מידה רבה של מרות מדינית, התפתחות שנעשתה אפשרית, כמובן, רק הודות להקמת מפא"י ב־1930. מכל מקום, באצטלה שעשתה את דב"ג כ„מנהיג הפועלים”, היו גוני המדיניות חזקים ובולטים מגוני המשק והחברה.

ספק אם היו דב"ג והוה"פ בזמנו משיגים מעמד זה של מרות, לולא שתי ההתנשויות עם המרויות הגדולות, שנזכרו לעיל, גדוד העבודה וארגון „השומר”-לשעבר, הקרוי ה„חוג”. בשתיהן נזקק דב"ג למעשים קשים ולתכסיסים חריפים. לא

בכדי כינה את החלטות שהביאו לאותן התנגשויות „החלטות מזעזעות“.

ב-1923 החליט הוה"פ על חלוקת המשק המשותף של תל-יוסף ועין-חרוד, שהיו אז ברשותן של שתי פלוגות של גדוד העבודה. הוה"פ החליט על חלוקה של שווה בשווה, חצי-חצי, אף על פי שבתל-יוסף היו שני-שליש של החברים ובעין-חרוד רק שליש. תל-יוסף וגדוד העבודה הימרו את פי הוה"פ פעמים אחדות, ונטלו בכוח הזרוע את החלק שהגיע להם, לדעתם, ברכוש המשותף. לאחר דיונים ממושכים הודיע הוה"פ לחברי תל-יוסף, שאם לא יחזירו את מה שלקחו מעין-חרוד, תנתק ההסתדרות את קשריה עם תל-יוסף. חברי הוה"פ היו מרוצים מהחלטתם היפה.

זו הייתה דוגמה נוספת להיות הויכוח תכלית לעצמה. שכן הפתעתם, ובעצם תדהמתם, הייתה אדירה, משנודע להם שדב"ג — כמזכיר הוה"פ — הוציא את החלטתם אל הפועל. תוך עשרים וארבע שעות נפסקה העזרה רפואית לתל-יוסף, שרבים מחבריה חלו בקדחת ובמחלות אחרות; תוך עשרים וארבע שעות נפסקה אספקת המצרכים למטבח של תל-יוסף ולא היה שם מה לאכול; תוך עשרים וארבע שעות נפסק האש-ראי לחומרי בניין ולאספקה חקלאית ולא היה במה לעבוד. זה היה מעשה קשה, אכזרי, „בלתי חוקי“, כטענת גדוד העבודה. צעקתם של חברי תל-יוסף מצאה הד בלב רוב חברי ההסתדרות. חברי הוה"פ עצמם „זועזעו“. ביניהם גם תומכיו וחבריו של דב"ג, כמו דוד זכאי ויצחק בן-צבי. גם הם הצטרפו לדעת חברי הוה"פ שמעשהו של דב"ג היה נחפז. אמת נכון, הייתה החלטה של ניתוק תוך עשרים וארבע שעות, אבל מי זה מקיים מיד החלטה ומוציא אותה לפועל? ושנית, מדוע להפסיק דווקא את שירותי קופת חולים והמשביר, שהאפקט שלהם מידי ואכזרי, כשאפשר היה להפסיק, למשל, את הקשר עם המרכז החקלאי, ניתוק שאין לו תוצאה מיידית, וכיו"ב. שפרינצק זעק לשמים והביע סלידתו מדרכו של דב"ג, דרך של מתן פקודות. זו לא תהיה דרכו של הוה"פ, קרא שפרינצק. וכך, הוה"פ ביטל את הניתוק שגזר דב"ג וחידש את שירותי

הרפואה של קופת חולים ואת אספקת המצרכים והחומרים של המשביר לתל-יוסף. הוזה"פ לא הסכים לדרך זו של הטלת מרות על ידי הרעבה ועל ידי מניעת עזרה רפואית. לכאורה דומה שדב"ג נחל מפלה. לאמיתו של דבר הצליח להבהיר שיש בוזה"פ לא רק וועד אלא גם מי שפועל, מי שמוכן להוציא החלטות אל הפועל, מי שמוכן להסתכן בחוסר פופולריות, ובעיקר מי שמוכן ליטול על עצמו את הטלת המרות המרכזית של ההסתדרות.

ב-1926 גזר דב"ג עונש מנהלי על כל חברי כפר גלעדי וחברי גדוד העבודה בתל-חי, והוציא אותם מההסתדרות — יותר ממאה חברים בהוצאה חד פעמית. זה היה צעד שלא ננקט כמוהו מאז ועד היום. וזה משום שחברי כפר גלעדי וחברי גדוד העבודה בתל-חי לא מילאו אחרי הוראת הוזה"פ, להימנע מאיחוד משקי כפר גלעדי ותל-חי. האיחוד הזה נראה כמסכן את מעמדה של ה„הגנה" בצפון הארץ, ולכך נלוו, כמובן, שאר נימוקים מפלגתיים ואחרים. בנוסף להוצאה ההמור נית הזאת תבע דב"ג למשפט — תחילה מפלגתי ואחר כך הסתדרותי — את ה„חוג" בגדוד העבודה. הפעם זכה לתמיכה רבה יותר בהטלת מרות הוזה"פ. על ידי כך הביא לפירוקו הסופי של „השומר", ולצעדים שהביאו לחיסולו של גדוד העבודה; לא בלי שחברי ה„חוג" איימו לרצחו נפש כדי למונעו מכך.

פירוק הפלמ"ח ולהבדיל ממנו הפגזת „אלטלינה" ב-1948 לא היו אפוא מאבקי הראשונים של דב"ג במרויות נפרדות, כדי להכפיף את המסגרות המקיימות אותן למרות מרכזית יחידה. אין ספק שפירוק „השומר" היה פירוק הפלמ"ח הראשון.

אמונתו בדרכו ותוקפו האישי, הם שהתירו לו להשתמש במכשירים המכאיבים שנקט בהם כדי להטיל מרות: הוצאה מההסתדרות, הפסקת עזרה רפואית והרעבה. דב"ג שכלל אמצעים אלה עד היותם כלי נשק מובהקים. קופת חולים הייתה למכשיר ארגוני, שנועד להרחיב את שורות ההסתדרות ולחזק את קבלת מרותה.

גם בימי האבטלה הקשים לא נרתע דב"ג מלהשתמש בנשק של מניעת עבודה לצורך חיזוקה של המרות ההסתדרותית, ומי שרצה עבודה יכול היה אז לקבלה בעיקר רק דרך הלשכה האחת, הלשכה ההסתדרותית. ה"תור" לעבודה היה אחד המכשירים החשובים לגיוס לא רק לשורות ההסתדרות, אלא גם לשורות המפלגה השלטת. בטרם קמה מפא"י שררה אחדות דעים בנושא זה בין הפועל הצעיר ומפלגות המיעוט בהסתדרות.

שימוש באמצעים מעין אלה, במכשירים ובכלי נשק שעוצבו מהעיצומים שנמצאו לו, ודאי שלא שיוו לדב"ג את דמות הקריין הנחמד, שיכריז בהא באייר תש"ח על הקמת מדינת ישראל. אבל הם סייעו לו לגבש את מרות ההסתדרות כאדן הראשון שעליו ביקש לבנות את המרות היישובית, שתוטל על ידי ההנהלה הציונית בראשותו. על כן שלטון הפועלים שהקים — הוא „מעין מדינת הפועלים" כלשונו — היה אולי היסוד היותר איתן שעליו נבנתה לקמה מדינת ישראל.

המפתיע הוא עד כמה גיבוש המרות היה כרוך באישיותו. שכן לא יצאו שנים רבות מאז פרש מממשלת ישראל ושוב אנו עדים להתחדשותן של מרויות נפרדות ולהתעצמותן; תופעה שביטויה הבולט ביותר מצוי בגוש אמונים. והלא רבים האמינו שעם הקמת מדינת ישראל חלפה תופעה זו לבלי שוב, ולא נחזה עוד במאבק החותר תחת אושיותיה של המרות המרכזית.

11. 10. §1

הסכם השלום עם מצריים וביטחון ישראל
רביאלוף (מיל.) מרדכי גור

רב אלוף (מיל.) מרדכי גור

הסכם השלום עם מצריים וביטחון ישראל

יש תחומים מדיניים, שבהם הציטוט המדויק חשוב כמעט כמו בתחומים חברתיים אנושיים. בשפת הדיפלומטיה יש ערך רב וחשיבות רבה לכל מלה, ולמדנו מניסיוננו בשנים האחרונות, שדבר זה נכון לא רק לשפת הדיפלומטיה החיצונית. לרגישויות שמתפתחות בחיי החברה והמדינה, יש חשיבות או רגישות להגדרות מדויקות גם בתחומים אחרים ולכן מצאתי לנכון להעיר לגבי המלה **מלכודת**.

צדק יידי שהזכיר את המלה **מלכודת**, מכיוון שגם במקרים שבהם הכוונות חשובות ביותר, אנו עלולים להיכנס למקומות לא רצויים. אנחנו עומדים ערב יום השנה למערכת קדש, שבה עשינו, אנחנו הצנחנים, כל מאמץ כדי להגיע אליה מהר ככל האפשר. זו אמנם הייתה תקופה, שאחרי-כך כינה אותה משה דיין תקופת הצנחנות — תקופה שבה הרצון למלא משימה עד תום היה הציון המיוחד שלה. ובכן, כאשר הגענו למעבר המיתלה, רצינו מאוד להמשיך ולהגיע מערבה ככל האפשר, כדי למוטט את המערך המצרי במהירות המרבית, ולהשיג את המשימות האיסטרטגיות שבהן רצתה המדינה: להשיג חופש שייט במיצרים, ולהפסיק את פעולות הפדאינים, בעיקר מהגבול המצרי. והנה התפתחו הדברים כך, ואין טעם כרגע להיכנס לפרטים, שגם שם, עם כל הכוונות הטובות, וללא ספק הן היו כאלה, נכנסנו למארב, והתנהל קרב קשה ועקוב מדם, שבסופו

התגברנו על המצרים, והיינו מוכנים להמשיך מערבה. אז קיבלנו הוראה שלא להמשיך, כי התכנית האיסטרטגית של כלל צה"ל קבעה לאותם ימים ולאותן שעות, קדימויות אחרות, כפי שה־ דבר קורה גם במלחמות וגם במאבקים לשלום.

היסטוריה צבאית

האם מלכודת או הונאה, הם דברים שניתן לצפות אותם במלואם או בחלקם? האם ניתוח הגיוני של התפתחות דברים יכול תמיד להחליף חזון? האם תהליכים היסטוריים, אשר יצוקה בהם אמונה בעתיד טוב וצודק יותר, אפשר תמיד לפרוט על ידי הערכת מצב הגיונית, מבוססת על אוסף של עובדות ופרטים? על שאלות אלה אין תשובה כוללת אף פעם, וההיס־טוריה מלאה דוגמאות, אשר לא רק שאינן דומות האחת לרעותה, אלא גם שונות תכלית שינוי זו מזו. ואני זוכר יום אחד שבו ישבנו בכנס קצינים של פיקוד הצפון, ושמעון פרס היה אז מנהל כללי של משרד הביטחון. אחד הקצינים שאל אותו מדוע לפי דעתו לא מרבים בצה"ל ללמוד היסטוריה צבאית. ענה לו שמעון: אינני חושב שהיסטוריה צבאית זה התחום שבו אני, כמנכ"ל, מתעסק. אני רק יכול לומר לך, שבהיסטוריה הצבאית לומדים בעיקר על מקרים, שבהם נהגו שלא על פי ההיסטוריה הצבאית עד אז, כלומר, לומדים בעיקר על שינויים בהיסטוריה הצבאית. כי כל מי שהלך בתלם וכל מי שהלך בדרך הכבושה אין הרבה ללמוד עליו, ולא היה לו הרבה ללמד; לומדים על שינויים ועל חידושים; וכל פעם אנחנו שואלים את עצמנו מחדש, אימתי אנחנו מאבדים הזדמ־נויות היסטוריות, אימתי אנחנו נופלים חלל לרגלי המסורת והמוסכמות המקובלות, ולא מצליחים להמריא ולראות את התפתחות העניינים מלמעלה, במעוף העתיד.

אינני יודע אם הסתלקותו של סאדאת בשלב כל כך מוקדם בעשתו, מהזירה המדינית המצרית־הישראלית והבינלאומית, יכולה לאפשר לנו לשפוט את מעשיו בראייה היסטורית נכונה. אני, אישית, הייתי בשבועיים האחרונים בארצות־הברית בשליחות „בית הלוחם" וארגון נכי צה"ל, כדי לאסוף כסף

רב ככל האפשר להשלמת בית הלוחם בחיפה. ירדתי מהמטוס אחרי טיסת לילה מלוס אנג'לס לפגישה של אחר הצהריים בניו-יורק, והבחור שבא לקבל את פנינו, והיה משוכנע שכבר שמענו על האסון, אמר לנו: הוא כנראה מת. היינו בטוחים שמדובר באחד האישים אשר עבד אתנו באיסוף הכסף פים, ולשאלתנו, מי הוא, ענה — סאדאת. אני מוכרח לומר שהרגשתי החרפה המידית הושתתה בעיקר על תחושה עמוקה של חוסר צדק, של חוסר הגינות כלפי האיש, גם באופן פרטי וגם כמדינאי. הרגשות שלנו לגבי תהליך השלום, ועוד נגיע לנושא זה, יכולים להיות כאלה או אחרים. אנחנו לא יכולים להתכחש לעובדה שסאדאת היה האיש, אשר במו ידיו ניסה לשנות תהליכים בהיסטוריה, בראש וראשונה לטובת ארצו ולטובת עמו, כפי שהדבר נראה בעיניו, ולא רבים האנשים המעזים לקחת בדיהם את גורל ההיסטוריה ולנסות לשנותו.

הייתה לי הרגשה של חוסר צדק כלפי איש המעז לעשות דבר כזה, כאשר אין ויכוח שהמטרה לשמה הוא רצה לשנות את ההיסטוריה, והיא השלום, היא מטרה חיובית מעל לכך ספק. וגם אם למישהו מאתנו יש ספקות לגבי השלבים ולגבי דרך הביצוע של השלום, הרי המטרה כשלעצמה היא מטרה נשגבה. וחבל שמי שנוטל על עצמו מטרה כזאת נופל, כפי שנפל סאדאת.

ומהבחינה ההיסטורית, לא פעם בשלוש השנים האחרונות, שמעתי אנשים שלנו אומרים לאחר פגישות עם סאדאת: אני מאמין שהוא באמת רוצה בשלום. אינני חוקר כליות ולב, אך המעשים שלו הוכיחו, ללא ספק, שאת השלום כפי שהוא ראה, הוא באמת רצה, והאמין בו. מה שלא אהבתי בדיווחים הללו הייתה הנימה, שהוא כביכול רוצה באמת ובתמים בשלום, ואילו אצלנו לא הכל רוצים בו. לא יכולתי לקבל את ההנחה שהמצרים ואנחנו — כל ישראל, רוצים או זקוקים לשלום באותה המידה.

עם ישראל זקוק לשלום

אין עם בעולם הזקוק לשלום כמו עם ישראל, ואין מדינה

בעולם ובמזרח התיכון הזקוקה לשלום כמו מדינת ישראל. כי אין אף עם ומדינה אחרים, אשר הבררה שלהם היא כמעט בין שלום ובין אי-קיום. לכן לא קיבלתי את ההשוואות על גודל הרצון לשלום, אשר עלולות להעמיד בסימן שאלה או בספק, את הדבקות שלנו בשלום ואת הרצון שלנו בו. במשך השנים יכולנו ללמוד, שאולי לא כל היגיון במזרח התיכון שווה לשלנו; אבל גם אין אותו היגיון לאנשים שונים. יש היגיון למדי- מן הצדק לחפש אותו היגיון בין עמים שונים. יש התאם לנת השונות, לעמים השונים, בהתאם לתפיסת עולמם, בהתאם לרגשותיהם, בהתאם לתרבותם ולדרך מילוי שאיפותיהם. והקושי הגדול הוא למצוא את הדרך הנכונה בין הרצון הסוב- ייקטיבי לשלום של כל אחד מהשותפים לו, לנסות ולגלות את המכנה המשותף, ועליו לבנות את הבניין האמיתי של השלום. לא הייתי בטוח, שסאדאת ואנחנו רואים את השלום באותה העין. לגמרי לא הייתי בטוח, שעלידי ביקור אחד בירושלים אפשר לשנות לחלוטין את מערכת היחסים בין הע- מים, או כפי שאמר סאדאת בביקור זה: שברתי את חומת אי-האמון שבין העמים שלנו.

לצערי הרב, הליכים פנימיים, אנושיים, חברתיים ולא- מיים אינם משתנים ברגע אחד, או על-ידי מעשה אחד. אפשר לראות במעשים תפנית ותחילת הדרך; אבל קשה להניח שעל- ידי ביקור סאדאת, מנהיג מצרים, אפשר להפיל את שבע החו- מות של טינה ושל איבה ושל חוסר אמון, אשר בנו סביבנו שכנינו והעמים הסובבים אותנו, מאז התחלנו לבנות את הציונות המודרנית; האם אפשר להוריד את כל שבע החומות האלה ביעף ולשמור על ביטחון ישראל? לי קשה היה לקבל את ההנחה הזאת, וציפיתי שמישהו מחבריי, לא יסתמך רק על אמונה שבלב, אלא גם על הנחות ריאליסטיות או דוגמאות מההיסטוריה. סאדאת לא בא בשם סוריה, לא בשם ירדן, סעודיה או עירק, ובעיקר לא בשם הפלסטינים, אשר חרתו על דגלם את השמדתה של ישראל כמטרה לאומית עליונה, ובעקבותיהם עשו זאת הסורים, העירקים והלובים.

וכיצד אפשר להניח, שחומות כאלה ומטרות שטנה כאלה יכולות ליפול באחת? השלום הוא גם ערך ביטחוני ממדרגה

עליונה, ואין שום ספק שאם מצריים אמנם תהיה אתנו בשלום, וגבולנו הדרום מערבי ישכון לבטח, יהיה זה נכס ביטחוני ממדרגה עליונה. אז נוכל להקטין את הצבא, להחזיק פחות אוגדות, מטוסים וספינות, לקצר את השירות הסדיר משלוש שנים לשנתיים, ולקצר את שירות הקבע. את כל המשאבים האלה נוכל להשקיע במערכות חינוך, השכלה, תרבות וכלכלה. לשלום כזה יש ערך ביטחוני וחברתי ממדרגה עליונה, גם אם יהיה הצבא קטן יותר.

יש לשלום גם ערך כשלעצמו, והתרבות היהודית, יש בה לא רק סמליות של השלום, אלא גם התוכן שלו לגבי חיי הפרט, החברה, הכלל, הלאום והמדינה. ולא סתם אנחנו מברכים איש את רעהו בשלום. זהו תוכן חיים ומסכת שלמה של ערכים, של רצון לפתור בעיות בדרך של בריאה ויצירה ולא בדרך של הרס; בדרך של עשייה והתפתחות ולא בדרך של חורבן. בציניות של העולם המודרני מזלזלים לפעמים בערכים היסודיים של התנהגות האדם. אם יימשך הדבר הזה שנים רבות, ואינני מדבר רק על החברה הישראלית אלא גם על החברה הבינלאומית, היא תאבד את צלמה האנושי ואת צלמה האלוהי. ושיקול הדעת האנושי אשר מעמיד בידינו את הזכות לבחור אם להתנהג כך או אחרת, הוא שעושה אותנו לבני-אדם. ולא פלא שהחברה הישראלית שמחה כל כך לקראת השלום, שיש בו גם את הערך האנושי וגם את הביטחון.

הסכנה הלאומית

אלא שכפי שקורה לעתים, הציפיות עלולות להיות גדולות מהמציאות. מבחינה לאומית, זו סכנה שעלולה להיות גדולה מאוד. כרמטכ"ל הקשבתי היטב לנאומו של סאדאת. זה נכון שבתוקף תפקידי עקבתי במפורט אחרי כל נאומיו וכל שיחור-תיו, וידעתי את כוונותיו ותכניותיו כפי שהציג אותן. ומי שמתעניין באישיותו של סאדאת יודע, ומותו מוכיח זאת מבחינה היסטורית יתר מכל, שהיה איש בעל אומץ לב בלתי רגיל, מבחינה פיסית ומבחינת האמונה שלו בדרכו. ואומץ הלב הבלתי רגיל שלו בא לידי ביטוי בכך שמעולם לא הסתיר את תכניותיו.

הוא האמין שהן כה גדולות וכה אמיתיות, (ומבחינתו הן אמנם היו אמיתיות), שאין שום סיבה להסתיר אותן. עם עלייתה לשלטון הצהיר, שהוא מוכן לעשות שלום עם ישראל. זו הייתה ההצהרה המדינית שלו, כבר בפברואר 1971. (אם כי אנחנו ידענו על כוונותיו אלה כבר משיחות פנימיות קודמות, מיד אחרי עלותו לשלטון, בספטמבר-אוקטובר 1970). אלא שלא האמנו שכוונתו רצינית, כי אז התבססנו יתר על המידה על כוחנו הפיסי, ואמרנו — מי שרוצה שלום שיבוא אלינו, ואל יעמיד בפנינו תנאים מהסוג הזה. והרי הוא העמיד אז את אותם התנאים, שחזר והעלה בנאומו בכנסת בירושלים. כאשר ראה סאדאת ב־1971 שהתהליך המדיני שהוא מציע איננו מתפתח, הוא הכריז באופן גלוי וברור על תכנית המלחמה. אז מלא פינו שחוק, ובמשך שנתיים מלאו העתונים בדיחות עליו. ואילו הוא הלך בדרכו, רכש נשק, הקים צבא, והכין אותו אל נד עינינו. אנחנו ישבנו בעבר אחד של התעלה וראינו אותם מתאמנים בזריקת מים לפריצת החומה ממש מול עינינו. כאשר הגיע היום, על פי שיקוליו, ולא הושג כל צעד מדיני, הוא החליט לצאת למלחמה, ועשה זאת.

לכן, כאשר הציג סאדאת את תכניתו לשלום, לא היה מקום לפקפק שזו אמנם תכניתו הבלעדית לשלום — ומשמעותה נסיגת ישראל לגבולות 67, כולל בירושלים, והקמת מדינה פלסטינית או יישות פלסטינית. אבל אנחנו, והפעם מתוך שאיפה אמיתית לשלום, האמנו שאין זו כוונתו האמיתית. כאשר הצגתי את המערכת שלנו בפני קברניטי המדינה, ואמרתי שהוא מתכוון לכל מלה שהוא אומר, ענו לי חלק מהם: זה לא ככה. אתה יודע איך זה משא ומתן במזרח: מתחילים גבוה, יורדים נמוך. ואני הזהרתי, שסאדאת לא יורד. כאשר סאדאת עמד על עמדתו בהסכם הביניים לקבל גם את המעברים וגם את אזור הנפט, היו בינינו אשר חשבו שהוא אמנם רוצה את השניים, אך יסתפק באחד. והוא לא הסתפק באחד. האמריקנים האשימו אותנו שדווקא אנחנו הווינו אותם, וכעבור חמישה חודשים השגנו הסכם, שבו קיבל סאדאת גם את המעברים וגם את הנפט, כפי שרצה.

בעיית הביטחון של ישראל

כאשר אמר סאדאת בירושלים, שהוא מבין את בעיית ביטחונה של ישראל, אני, כרמטכ"ל, הרשיתי לעצמי להטיל ספק בכך, האם אמנם הוא ואנחנו רואים עין בעין את ביטחון ישראל. בעת המשא ומתן של הוועדה הצבאית במצריים לא התביישתי לשאול זאת את עמיתי המצרי, הגנרל גמאסי, ואת כל קציני המטה הכללי, ותשובתם הייתה חד-משמעית: ביטחון ישראל יכון על גבולות 1967 בלבד, וכל בעיותיה הביטחוניות של ישראל יסתיימו עם הקמת מדינה פלסטינית. ישעות על שעות חוזרות ונשנות, בערב, בבוקר, בעת הטיוולים בקהיר, כאשר תקפתי את השאלה הזאת מכל עבר ומכל כיוון, חזרו ואמרו לי את התיזה הבסיסית, שביטחון ישראל יכון לא על הכוח ולא על השטחים, אלא על השלום, והשלום עם העולם הערבי יכון רק עם הקמתה של מדינה פלסטינית.

שאלה זאת ליוותה אותנו במשך כל השנים, וכל אחד יכול היה לפרש אותה כרצונו, בידיעה ברורה שאנחנו עוסקים באחד הנושאים אשר בהם אסורה כל טעות. שמחתי מאוד להתייצב בפני ראש הממשלה ולומר לו, שאם כי אינני מסכים לנסיגה הכוללת מסיני ואני מאמין שבתהליך שקול יותר אפשר היה להימנע מהנסיגה מפיתחת רפיח ומשדות התעופה, אני, כרמטכ"ל, יכול לומר שצה"ל חזק דיו כדי לתת גיבוי מדיני לכל החלטה של הממשלה והכנסת, כי זה תפקידם של כוחות הצבא: להוציא לפועל את ההחלטות הדמוקרטיות ולהכין אותן עצמם לכל מקרה, גם אם אין הם מסכימים עם החלטות אלה. ואין תכנית מדינית, שיש בה סיכונים וסיכויים, וכולם תומכים בה בדיעה אחת בלבד. בשנה האחרונה הלכה השאלה הזאת והתחדדה, ולא יהיה אפשר להתחמק גם בעתיד מהמהות הבסיסית שלה: מה המשמעות של הסכם כולל, ולמה בעת הנאומים בוויינגטון עם התימת הסכמי קמפ דוויד, חזרו הנשיא קארטר והנשיא סאדאת על הנושאים האלה? אני, עבדכם הנאמן, חיכיתי עד לשעה שתיים בבוקר, לא רק בשביל לשמוע את הקולות, אלא גם בשביל לראות אותם. פעמיים הפנה הנשיא קארטר את עיניו אל עבר בנין, ראש ממשלת ישראל, בעת נאומו. שתי הפעמים היו כאשר אמר

הוא האמין שהן כה גדולות וכה אמיתיות, (ומבחינתו הן אמנם היו אמיתיות), שאין שום סיבה להסתיר אותן. עם עלייתו לשלטון הצהיר, שהוא מוכן לעשות שלום עם ישראל. זו הייתה ההצהרה המדינית שלו, כבר בפברואר 1971. (אם כי אנחנו ידענו על כוונותיו אלה כבר משיחות פנימיות קודמות, מיד אחרי עלותו לשלטון, בספטמבר-אוקטובר 1970). אלא שלא האמנו שכוונתו רצינית, כי אז התבססנו יתר על המידה על כוחנו הפיסי, ואמרנו — מי שרוצה שלום שיבוא אלינו, ואל יעמיד בפנינו תנאים מהסוג הזה. והרי הוא העמיד אז את אותם התנאים, שחזר והעלה בנאומו בכנסת בירושלים. כאשר ראה סאדאת ב־1971 שהתהליך המדיני שהוא מציע איננו מתפתח, הוא הכריז באופן גלוי וברור על תכנית המלחמה. אז מלא פינו שחוק, ובמשך שנתיים מלאו העתונים בדיחות עליו. ואילו הוא הלך בדרכו, רכש נשק, הקים צבא, והכין אותו אל נד עינינו. אנחנו ישבנו בעבר אחד של התעלה וראינו אותם מתאמנים בזריקת מים לפריצת החומה ממש מול עינינו. כאשר הגיע היום, על פי שיקוליו, ולא הושג כל צעד מדיני, הוא החליט לצאת למלחמה, ועשה זאת.

לכן, כאשר הציג סאדאת את תכניתו לשלום, לא היה מקום לפקפק שזו אמנם תכניתו הבלעדית לשלום — ומשמעותה נסיגת ישראל לגבולות 67, כולל בירושלים, והקמת מדינה פלסטינית או יישות פלסטינית. אבל אנחנו, והפעם מתוך שאיפה אמיתית לשלום. האמנו שאין זו כוונתו האמיתית. כאשר הצגתי את המערכת שלנו בפני קברניטי המדינה, ואמרתי שהוא מתכוון לכל מלה שהוא אומר, ענו לי חלק מהם: זה לא ככה. אתה יודע איך זה משא ומתן במזרח: מתחילים גבוה, יורדים נמוך. ואני הזהרתי, שסאדאת לא יורד. כאשר סאדאת עמד על עמדתו בהסכם הביניים לקבל גם את המעברים וגם את אזור הנפט, היו בינינו אשר חשבו שהוא אמנם רוצה את השניים, אך יסתפק באחד. והוא לא הסתפק באחד. האמריקנים האשימו אותנו שדווקא אנחנו הווינו אותם, וכעבור חמישה חודשים השגנו הסכם, שבו קיבל סאדאת גם את המעברים וגם את הנפט, כפי שרצה.

בעיית הביטחון של ישראל

כאשר אמר סאדאת בירושלים, שהוא מבין את בעיית ביטחונה של ישראל, אני, כרמטכ"ל, הרשיתי לעצמי להטיל ספק בכך, האם אמנם הוא ואנחנו רואים עין בעין את ביטחון ישראל. בעת המשא ומתן של הוועדה הצבאית במצריים לא התביישתי לשאול זאת את עמיתי המצרי, הגנרל גמאסי, ואת כל קציני המטה הכללי, ותשובתם הייתה חד-משמעית: ביטחון ישראל יכון על גבולות 1967 בלבד, וכל בעיותיה הביטחוניות של ישראל יסתיימו עם הקמת מדינה פלסטינית. ישעות על שעות חוזרות ונשנות, בערב, בבוקר, בעת הטיולים בקהיר, כאשר תקפתי את השאלה הזאת מכל עבר ומכל כיוון, חזרו ואמרו לי את התיזה הבסיסית, שביטחון ישראל יכון לא על הכוח ולא על השטחים, אלא על השלום, והשלום עם העולם הערבי יכון רק עם הקמתה של מדינה פלסטינית.

שאלה זאת ליוותה אותנו במשך כל השנים, וכל אחד יכול היה לפרש אותה כרצונו, בידיעה ברורה שאנחנו עוסקים באחד הנושאים אשר בהם אסורה כל טעות. שמחתי מאוד להתייצב בפני ראש הממשלה ולומר לו, שאם כי אינני מסכים לנסיגה הכוללת מסיני ואני מאמין שבתהליך שקול יותר אפשר היה להימנע מהנסיגה מפיתחת רפיח ומשדות התעופה, אני, כרמטכ"ל, יכול לומר שצה"ל חזק דיו כדי לתת גיבוי מדיני לכל החלטה של הממשלה והכנסת, כי זה תפקידם של כוחות הצבא: להוציא לפועל את ההחלטות הדמוקרטיות ולהכין אותן עצמם לכל מקרה, גם אם אין הם מסכימים עם החלטות אלה. ואין תכנית מדינית, שיש בה סיכונים וסיכויים, וכולם תומכים בה בידיעה אחת בלבד. בשנה האחרונה הלכה השאלה הזאת והתחדדה, ולא יהיה אפשר להתחמק גם בעתיד מהמרות הבסיסית שלה: מה המשמעות של הסכם כולל, ולמה בעת הנאומים בוויינגטון עם חתימת הסכמי קמפ דויד, חזרו הנשיא קארטר והנשיא סאדאת על הנושאים האלה? אני, עבדכם הנאמן, חיכיתי עד לשעה שתיים בבוקר, לא רק בשביל לשמוע את הקולות, אלא גם בשביל לראות אותם. פעמיים הפנה הנשיא קארטר את עיניו אל עבר בגין, ראש ממשלת ישראל, בעת נאומו. שתי הפעמים היו כאשר אמר

„קומפריהנסיב פיס“, זאת אומרת, שלום כולל עם כל מדינות ערב ואוטונומיה מלאה. כי אלה היו שני היסודות שעליהם השתית הנשיא סאדאת את השלום, ובהם תמך הנשיא קרט. הגישה שלו הייתה לשבור את מעגל השטנה על ידי הסכם שלום כולל, שהוא הוא הנותן את הביטחון. בעוד שההשקפה הישראלית הרווחת, מעבר לתחומים מפלגתיים כאלה או אחרים, — (ואני לא צריך לומר לכם שבתחומים המדיניים דעות משתנות חדשות לבקרים, ניצים הופכים ליונים ויונים הופכות לניצים; הרבה מאוד אנשים אשר נחשבו לניצים לפני ביקור סאדאת, ואני נחשבתי ביניהם ליונה, שינו את עורם לקראת הביקור או אחריו) — היא להבטיח בראש וראשונה את ביטחוננו, ובהתאם לו לבנות את תהליך השלום ולהתקדם אתו. שתי תפיסות בסיסיות אלה שונות זו מזו.

איזון בין שלום וביטחון

לעולם לא אשכח את ביקורה של הגב' גולדה מאיר, ראש הממשלה, בארצות הברית, בשיחה אצל שר ההגנה ריצ'ארדסון על מספר המטוסים הדרושים למדינת ישראל. הייתי אז הנספח בווישינגטון וביקשנו מהם מאה מנועים. הם אמרו לי, שבסופו של דבר, כנראה יסכימו לתת לנו שבעים מנועים בלבד. כתוצאה מכך התנהל ויכוח לא נעים בין גולדה מאיר, ראש הממשלה ובין שר ההגנה. ברגע מסוים אמרה גולדה מאיר לריצ'ארדסון: אם אנחנו טועים ובאמת לא נהיה זקוקים למאה מטוסים אלא לשבעים בלבד, כל מה ששילמנו זה עוד כך וכך דולרים; אבל אם אתה טועה ובמקום שבעים מטוסים נהיה זקוקים למאה, אנחנו נשלם את הדם.

בבחירה ההיסטורית הזאת של האיזון בין השלום ובין הביטחון שלנו, אנחנו ממשיכים להתמודד עם שאלת היסוד — האם אנחנו מוכנים להתפרק מכל הטריטוריות הביטחוניות. אלה הטוענים שבמלחמה מודרנית אין ערך לשטח, מדברים דברי הבל. ההיפך הוא הנכון. ככל שהטנקים נוסעים מהר יותר, והתותחים מרחיקי קלע, והמטוסים עוברים את הטווח ביתר מהירות, יש ערך גדול יותר לטריטוריה. טילים אינם מכריעים מלחמות. הם יכולים לגרום נזק אך הם אינם

מכריעים. מלחמות מוכרעות בתנועה של צבאות, ביבשה, באוויר ובים, ובתחומים אלה הטריטוריה היא נדבך עקרוני וחיוני. ולכן, לא לחינם מתבססת התפיסה שלנו על כך, שכל עוד אין ביטחון שכל מדינות ערב יכירו בנו, שאיש מהם לא יעז לצאת למלחמה נגדנו, ולא יסית למלחמה נגדנו, איננו יכולים להחזיר את השטחים, ובוודאי לא את כולם. במטה הכללי במצריים אמרו לי: אם הסורים יתקיפו אתכם כדי להחזיר לעצמם את רמת הגולן, זו תהיה מלחמה ערבית צודקת ואנחנו נצטרך לעזור להם. וכן לגבי הירדנים. שאלתי — ומה עם חיפה וירושלים? ענה לי הגנרל גמאסי — יש לכם בעיה! אמרתי לו: אני יודע שיש לנו בעיה, וכך אנחנו צריכים לתת את הפיתרון על הבעיה הזאת, ולא אתם. לכן התפיסה שלכם במצריים את וזיבטיחון שלנו אינה זהה לתפיסה שלנו, ואין אנחנו יכולים להסתכן בפירוק כל הטריטוריות המגוינות על מרכזי האוכלוסייה, ולסמוך על הרצון הטוב שלהם בלבד. מה עוד, שחלק מאויבינו מכריזים מלחמה על עצם קיומנו. הסתלקותו של סאדאת לא עוזרת לנו לתת תשובה לשאלה זאת. קשה מאוד להעריך באיזו מידה יכול היה סאדאת עם הזמן להשלים עם התפיסה שלנו, ועם המציאות הערבית אשר איננה הולכת בעקבותיו, ומעמידה בפנינו סימני שאלה על קיומנו. זו שאלה שאין עליה תשובה. מבחינתנו — אנחנו רוצים ביטחון, ואנחנו מוכנים להתקדם לשלום.

קשה לדעת באיזה אומץ ובאיזה עמדת כוח פיסי ורוחני יכול היה סאדאת לעמוד מול השאלה הזאת, תוך כדי התפתחות תהליך השלום ומהלך השלום. הוא הלך, אך אנחנו פה, ואנחנו נצטרך לתת את התשובה. כאשר לפני כמה זמן שאלו אותי פקידים אמריקנים, אשר באו הנה לבדוק את שאלת האוואקס, למה אנחנו כל כך מתנגדים, אמרתי להם: אתם יודעים מה, אולי לא יהיה לכם נעים לשמוע, אבל נשיא בארצות הברית בא והולך כל ארבע שנים בדרך דמוקרטית, או לכל היותר כל שמונה שנים. מדינת ישראל קיימת בשביל להישאר, ואין לנו יכולת או רשות לשקול את הערכים הביטחוניים שלנו על פי לחצים ומצבי רוח ושינויי מדיניות כל ארבע שנים. אין זה מתוך גבורה או מתוך חוצפה, אלא מתוך ניתוח היסטורי פשוט לחלוטין, המראה ומוכיח כמה ארצות ערב וכמה מנהי-

גים ערביים וכמה מנהיגי עולם אנחנו עברנו, ואוי לנו אילו היינו שומעים להם. אין זה פשוט. מאבק זה — אי אפשר לציין מהיום למחר מתי וכיצד הוא ייגמר, אבל עלינו לעמוד בו, כי בנושא זה אין לנו שתי דרכים.

הדרך הנכונה

אנחנו נמצאים בערב זיכרון. החל ממלחמת השחרור השתתפתי בשדות הקרב, ואינני זוכר מלחמה אחת או פעולה אחת, אם זה פעולת תגמול או פעולת פשיטה, אם זה באוויר, בים או ביבשה, שהמטרה של אלה ההולכים אליה הייתה שלומם שלהם עצמם. הם תמיד עשו זאת למען אחרים: אם זה למען המשפחות, ואם זה למען המושבים והקיבוצים והעיירות על הגבול, ואם זה למען כל קהל ישראל ואם זה למען העלייה שתבוא; והדרך שהם יצאו אליה אין לה סוף. זו דרך שבה נותנים הכול, ואין ממנה חזרה. ואוי לעם העלול להתעכב בחולשת דעת או בחולשת הרצון, ולא למצוא בתוכו את כוחות הנפש הראויים כדי ללכת בדרך, גם אם היא קשה מאוד, וגם אם יש בה סכנות, בידעה ברורה שיש בה סיכויים. תהליך השלום הוא תהליך חיובי כשלעצמו, וזה יהיה תלוי בנו, אם נדע לתת לו את הלבוש הנכון של ביטחון מצד אחד, ושל שינוי באורח חיים המתאפשר בשלום מצד שני. מה שעבר עלינו בשנה האחרונה לא מוכיח, שגם בתחום הזה אנחנו הולכים בדרך של אהבת ישראל ואחדות ישראל. גם כשעושים את חשבון הנפש של יום הכיפורים כמות שהוא, מבחינתו הדתית וההיסטורית, וגם של מלחמת יום הכיפורים וגם של כל חלל באופן אישי, אין שום צל של ספק, שאם יש ציווי אחד שאי אפשר להימנע ממנו ואסור להימלט ממנו, זה הציווי של האחדות, שרק בה אפשר להוציא את הטוב ביותר ממרב האנשים.

אין זה פשוט. קל יותר לדבר על שלום עם מצריים, ומסובך יותר להיות בשלום עם עצמנו. ואני מתאר לי שכאשר אנו אומרים „במותם ציוו לנו את החיים“ — לזה אנו מתכוונים; ואני מקווה שנהיה ראויים לכל אלה שמסרו את נפשם, גם במלחמה גם בשלום, במלחמה למען השלום ובשלום למען עצמו.

30. 9. 82

יחודה של מערכת החינוך בישראל
/ אליעזר שמואלי

אליעזר שמואלי

ייחודה של מערכת החינוך בישראל

מערכות חינוך בעולם מטבען שהן דומות זו לזו, משום שהן מטפלות, כולן, באותם המרכיבים: תלמידים, מורים, מפקחים, מדריכים, יועצים, הורים ותכניות לימודים.

ואף על פי כן, נראה לי, שיש נושאים ייחודיים המאפיינים כל אחת מן המערכות. בדבריי היום, אני מתכוון לשוחח בעיקר על המיוחד את מערכת החינוך במדינת ישראל. בתקופת קיומה של המדינה, אין, כמובן, לראות בייחודי הישג. הייחודי במערכת החינוך שלנו, על פי הגיונה של המערכת וכתוצאה מן הנסיבות שהיא התפתחה בהן, הוא מאפיין שכדאי להכיר אותו וללמוד אותו. לעתים, המאפיין הייחודי משמש מופת לחיקוי בארצות אחרות, ולעתים הוא ייחודי לחינוך שלנו, מבלי שיש לו אח ורע במערכות אחרות.

האווירה הציבורית בישראל

בפתח הדברים אני מבקש לתאר את האווירה הציבורית שבה פועלת המערכת שלנו. החברה בישראל מגלה עניין רב בכל המתרחש בבתי הספר ובפנימיות, בקרב התלמידים והמורים כאחד.

טבעי הדבר שהתעסקות מסוג זה, אפיינית לציבורים אחרים בארצות שונות. אצלנו נציין, כי קיימת התענינות גדולה ביותר בנושאים חינוכיים, גם אם הם ברמת המיקרו וגם אם הם ברמת המקרו ממלאים את כלי התקשורת, את פעילותן של ועדות הכנסת, את בתי ההורים ואת המחנכים עצמם.

ייחודה של התענינות זאת הוא בכך, שהציבור בישראל מאמין שיש בכוחו של החינוך לשנות את פניה של החברה, כשם שיש בידה של החברה לשנות את דמותו של החינוך, את הישגיו ואת רמתו.

החברה שלנו היא חברה של מהגרים ברובה. ההבדלים בה רבים. יש בתוכנו השקפות עולם חינוכיות הסותרות זו את זו, דעות מנוגדות זו לזו. ואולם, נראה לי שיש הסכמה בדבר אחד — שהחינוך מאפשר ניעות (מוביליות) חברתית מובי-הקת, ניעות שבאמצעותה יכול הפרט לעבור, אם הוא בעל כישרונות ויכולת, ממעמד חברתי אחד למשנהו, בפחות קשיים משהוא יכול לעשות כן בחברה אחרת.

החברה בישראל יכולה להשתבח בייחודיות של התהליך הזה, המצביע על כוחו של החינוך לפרוץ מבעד לגבולותיו של הריבוד החברתי, וכן להשתבח בפתחותה שלה המאפשרת ניידות כזאת.

קשה לתאר חברת מהגרים עם בעיות כמו שלנו בשלוש השנים האחרונות, שחלו בה שינויים משמעותיים במבנה החברתי ובריבוד החברתי, כמו שהתרחש אצלנו.

התפשטות מערכת החינוך

תהליך ייחודי נוסף הוא התפוצצות האוכלוסים במערכת החינוך בישראל. נעיון תחילה בכמה מספרים:

במשך שלושים וחמש שנות קיומה של המדינה, גדלה האוכלוסייה הכללית פי שישה, בעוד שבאותה תקופה גדלה אוכלוסיית התלמידים פי שניים-עשר. ניטול דוגמה אחרת. לעומת ריבוי האוכלוסייה, כאמור, גדל מספר הסטודנטים באוניברסיטאות במשך שלושים וחמש שנות קיומה של המדינה פי שישים.

התפוצצות האוכלוסים נגרמה בשל ריבוי התלמידים בשלבי החינוך, שהיו קיימים לפני קום המדינה, וכן בשל תוספת של גילאי חינוך, שלא למדו בבתי ספר או בגני ילדים לפני הקמת המדינה.

מדינת ישראל יכולה להשתבח בשיעורי למידה — (זהו מספר התלמידים הנוכח בבתי הספר מכלל הגילאים בשכבת גיל נתונה) — הגבוהים ביותר בעולם.

חוק חינוך חובה שואף, לפחות ברמת ביה"ס היסודי, למאה אחוזים. אין ספק שיש נשירה מבתי הספר היסודיים, בעיקר בכיתות הגבוהות, אבל היא קטנה בהשוואה לנשירה מבתי הספר במערכות חינוך אחרות בעולם.

גם מספר המורים כחלק מכוח העבודה של המדינה, הוא גדול יחסית ואפייני לחברה שלנו. מכלל מיליון וחצי עובדים במדינה, קרוב למאה אלף הם עובדי חינוך. מספר זה כולל מורים ומחנכים, מנהלים ומפקחים, יועצים ומדריכים בכל רמות החינוך.

בהיותה מערכת מגוונת, שקלטה ילדים וילדות יוצאי ארצות שונות שגדלו בתרבויות שונות, נתונה מערכת החינוך בישראל לתהליך מתמשך של חיפוש דרך בתחום המבנה החינוכי, בתחום דרכי ההוראה ושיטות ההוראה, בתחום תכניות הלימודים ודרכי ההכשרה וההשתלמות של המורים.

תופעה אפיינית למערכת שלנו היא ההתנסות הבלתי פוסקת בכל התחומים הנ"ל, תוך חיפוש הדרך הנכונה והתואמת ביותר, העונה לצרכיה המיוחדים של החברה.

החינוך בישראל פועל בשיטת ניסוי וטעייה (Trial and Error). מאחר שאין שיטות מקודשות גזורות על פי צרכיה המגוונים של החברה שלנו, מחפשת המערכת, תוך החלת ניסויים בלתי פוסקים, פיתרונות לחוליה של החברה, לחולשותיה וכמובן לכל ציפיותיה לשיפור העבודה החינוכית, לפיתוח שיטות חשיבה והוראה ולהצטיינות. התנסות זאת גיוונה את כלי העבודה החינוכית. אעמוד על כמה מהם.

החינוך הפנימייתי והגני

החינוך הפנימייתי — הוא תחום הינוכי-חברתי המיוחד אותנו מכל חברה אחרת. אין לי ספק בכך, שקליטתם של הילדים, ניצולי השואה, בזמן מלחמת העולם השנייה ולאחריה, ילדים יתומים ללא אחד ההורים ולעתים ללא הורים כלל, בקיבוצים ובכפרי נוער בארץ, תרמה רבות ללימוד הנושא ולקידומו. אנחנו מומחים לחינוך פנימייתי. במשך השנים הפרכנו השקפת עולם, לפיה מוטב לחנך ילד בבית הרוס מאשר לחנכו בפנימייה.

במשך השנים סיפחנו תפקידים חליפיים להורים שאינם. בעקבות השאיפה המוצהרת של הציונות לשנות את דפוסי התרבות העירונית לתרבות חקלאית קואופרטיבית — קמו בתי ספר חקלאיים בעלי אורח-חיים ייחודי פנימייתי בכפר. הניסיון שהצטבר במפעלי עליית הנוער, בבתי הספר החקלאיים ובבתי הספר הקדם-צבאיים נתגבש לתורת חינוך שהיא ייחודית לחברה בישראל, לפיה טוב לחנך בפנימייה וטוב להתחנך בקבוצה שיוכית, בעיקר בתקופת ההתבגרות, בין במסגרת חברת נוער בקיבוץ, או בבית ספר חקלאי, או בפנימייה צבאית.

בישראל מתחנכים בפנימיות כחמישים אלף נערים ונערות, שהם כרבע מכלל אוכלוסיית המתבגרים בני 14 עד 18. מערכת זאת כוללת הדרכה מקצועית, הכוונה וייעוץ, טיפול רפואי ופעילות חברתית חוץ-בית-ספרית מגוונת, וקנתה לה שם של תנועה חינוכית ייחודית בעולם החינוך.

הטיפול בגיל הרך מאפיין אותנו במשך שנים רבות. חוק חינוך חובה מקיף את כל ילדי הגן בני החמש. ואולם, ללא קשר עם החוק, הוקמה מערכת מעונות-יום וגני קדם-חובה המקיפה למעלה מ-90% מכלל בני שלוש עד חמש, ה"לומדים" במוסדות אלה ללא כפייה של חוק כלשהו.

הטיפול של גילאי אפס עד חמש מייחד אותנו בעיקר בשל תשומת הלב הגדלה והולכת של פסיכולוגים, עובדים סוציאליים ומחנכים, הרואים בגיל הרך תקופת חיים חשובה, הקובעת לא מעט את סיכויי ההתפתחות והקידום של הילדים, עם כניסתם לבית הספר.

מערכת החינוך במדינת ישראל רואה בגיל הקדם-גני, כמו

שהיא רואה בחינוך הגני, תקופת הכנה לקראת הכניסה לבית-הספר, טיפוח של בשלות ומוכנות לקראת הלימודים הפור-מליים. הכל משוכנעים היום שהחסך החינוכי והתרבותי, הוא חסך מצטבר. ככל ששוקדים על טיפוח והעשרה של הילד הרך, כך ייקל תהליך הקליטה על בית-הספר.

החינוך המקצועי וחינוך המיעוטים

החינוך עשה רבות בשינוי התנהגות ההורים והתלמידים, ובעידוד בוגרי בתי"ס יסודיים לפנות לחינוך מקצועי. עם הקמת המדינה למדו רק עשרה אחוזים מכלל תלמידי בית-הספר העל-יסודי בחינוך המקצועי, לעומת 90% שלמדו בבתי-הספר העיוניים.

במרוצת השנים חל שינוי משמעותי במעמדו של החינוך המקצועי בישראל. הייחודי שבתופעה הזאת, הוא השינוי בעמדתם של מעצבי מדיניות החינוך, שבעקבותיו הופנו תלמידים לבתי"ס מקצועיים שבחלקם היו למוסדות יוקרתיים ביותר, שעלו ביוקרתם גם על בתי"ס העיוניים הרגילים. הייחוד לצורך ענייננו הוא בכך, שבמשך תקופה של דור אחד קפץ אחוז התלמידים הלומדים בבתי"ס על-יסודיים מקצועיים מעשרה לשישים וחמישה, והיום יכולה התעשייה, כמו החקלאות, להתברך בקליטתם של בוגרי בתי"ס מקצועיים וחקלאיים, שהכשירו עצמם בתקופת התבגרותם לעבודת כפיים. יצוין כאן, שבקרב הבוגרים הלומדים בבתי-ספר המקצועיים והחק-לאיים, יש כאלה המכשירים עצמם להמשך לימודים במוסדות להשכלה גבוהה, ועומדים בבחינות הבגרות. ואולם, הכל מודים היום שהפנייה של בוגרי בתי"ס היסודיים לחינוך המקצועי דרשה הרבה מאמצים לשכנוע של ההורים בעיקר, וניתן להצביע על הצלחה רבה בנושא זה.

המיעוטים הלא-יהודים בחברה שלנו נהנים מזכות ייחודית המוענקת להם על-ידי המדינה. ערבים, מוסלמים ונוצרים, לומדים את שפת אמם הערבית כשפה ראשונה בבתי"ס הרשמיים של המדינה. בני המיעוטים במדינת ישראל זכאים ורשאים לטפח את לימודי תרבותם שלהם (לימוד הקוראן או הברית

החדשה) ותולדות עמם, במקביל ללימודי היהדות וההיסטוריה היהודית בבתי"ס היהודיים. בעינינו, הדבר נראה מובן מא- ליו. עם זאת, יש לציין שמועטות הן המדינות המאפשרות לימוד שפת המדינה כשפה שנייה בבתי"ס רשמיים ובמסגרת חוק חי- נוך חובה.

גם למיעוט הצ'רקסי שאנחנו מכבדים את תרבותו, יש בתי-ספר ייחודיים, שבהם מלמדים, בנוסף לעברית, גם את השפה הצ'רקסית.

בעבר שמרה מערכת החינוך הערבי פחות או יותר גם על ייחודה המנהלי. מערכת החינוך הערבי הייתה פעילה במסגרת של אגף נפרד, והיו מחוזות נפרדים לערבים. לקראת העתיד, נראה לי שמערכת מנהלית נבדלת זו צריכה להתבטל. אנחנו חייבים להיפתח לרעיון, שהתלמידים היהודים והערבים במחוז הצפון יתנהלו על ידי מנהל מחוז אחד, בין אם הוא יהודי ובין אם ערבי, והפיקוח במערכת כזו יהיה חלק מן החינוך, בין אם לומדים בו יהודים ובין אם ערבים. אני לא מוציא מכלל אפשרות שמפקחים יהודים יפקחו על המערכת הערבית, ומפקחים ערבים יפקחו על המערכת היהודית. הנבדלות המוחלטת בעבר, שאולי הייתה יפה לשעתה, צריכה להיעלם, תוך שמירת מסגרת מסוימת חינוכית שתספח את תכניות הלי- מודים היהודיות בסקטור הערבי שלנו.

החובה לשמור על רמת החינוך

אם לא נבטיח את הקצאת המשאבים כפי שעשינו זאת בעבר, ואם לא נבחן מחדש את המסגרות החוקיות שבאמצעותם פועלת מערכת החינוך, אנחנו עלולים לרדד מערכת ייחודית שפארה את החברה בישראל.

אסביר את דבריי. במשך שנות קיומה של המדינה, הוזרמו משאבים רבים למערכת החינוך, ובשנות השישים הראשונות הגענו להקצאה של 12% מן התקציב הלאומי. בעשר השנים האחרונות אנחנו הולכים ומאבדים גובה; ההקצאה היחסית של המערכת כולה, של התקציב הלאומי לחינוך הולכת וקטנה.

אני חושש שאם החברה בישראל לא תבלום את קיצוצי התקציב למערכת החינוך, אנחנו עלולים למצוא את עצמנו בעוד עשר שנים, תולשים את שערותינו.

אני יודע שאנחנו נדרשים לקיצוץ תקציבי נוסף, שניתן להתמודד אתו, אבל עם זאת עלינו לזכור שנשלם על כך מחיר יקר. אפשר לקצץ 5%—10%, אבל עם זאת צריך לזכור שחברה שראתה את מערכת החינוך כנכס מרכזי, מערכת ששינתה את פרצופה ואת פניה של החברה, חברה כזאת צריכה לדעת, שהיא תשלם בעתיד את מחיר הקיצוץ בכך שתצטרך להתמודד, נאמר, בשנות התשעים, בבעיות של עבריינות, של אלימות, וכל מה שמשמע מכך.

באשר לשינוי האופי של החוקים. אינני חסיד של החזרת הזרמים, אבל אני יודע שיש פרצה בחוק חינוך ממלכתי, שצריך לבנות מערכת שתהיה כולה ממלכתית ושלא יהיו בה אותן „דליפות“ שתיארת קודם. מה שמתרחש בדרך כלל בחברה שלנו, ערב פתיחת שנת הלימודים, עלול להחריף ככל שיהיה ניכור גדל והולך, של תלמידים שלא ירצו להירשם למוסדות חינוך רשמיים אזוריים בהתאם לחוק, וינסו לברוח לבתי-ספר יוקרתיים. אנחנו מנסים להקטין את הבעיה על-ידי ביצוע הרפורמה. בית הספר הריאלי בחיפה, היה בית ספר נבדל ויוקרתי. עם ביצוע הרפורמה זורמים אליו תלמידים משכונות, שמעולם לא חשבו להגיע אליו ולא יכלו להגיע אליו. גימנסיה „הרצליה“ בתל-אביב קולטת תלמידים מדרום העיר, תלמידים שמעולם לא יכלו להגיע אליה. עם זאת, גם „הריאלי“ וגם הגימנסיה „הרצליה“, עפ"י כל מיני הסדרים, שומרים לעצמם רוב מסוים הזהה לשכבת אוכלוסייה יוקרתית בחברתנו.

אם נשמעתי אופטימי מדי, אני מתנצל. לא התכוונתי לומר שאנחנו הטובים ביותר. התכוונתי לומר שבגלל המורכבות של החברה שלנו, הפרי החינוכי היה מעניין ומיוחד במינו. תשומת הלב העניקה לנו הרבה אשראי. הרצון לקדם את המערכת קידם אותה. לקראת העתיד, אנחנו יכולים וחייבים לשמור על רמה, רק אם תשומת הלב הזאת תמשיך להיות כמו שהייתה.

20. 9. 83

חינוך הנוער לערכים בחברה חומרנית / אמנון שמוש
/ ח"כ אורה נמיר
/ אל"מ מיכאל בן-גל

אמנון שמוש

חינוך הנוער לערכים בחברה חומרנית

ברשותכם, מורי ורבותי, ידידי ומכובדי, אפתח את הדברים בקריאת קטעים מסיפור אחד שלי. שם הסיפור: שני מקס עבאדי.

„השעון המעורר צלצל. ארבע וחצי בבוקר. מכס זינק מן המיטה, חושש שמא שוב תשתלט עליו השינה. ראש השנה היום. הקיבוץ כולו מתגייס לקטיף. משוגעים. ואולי לא. מכל מקום אם שיגעון יש כאן, יש בו שיטה. המלט. ואם שיטה יש כאן, יש בה מן השיגעון” נאום מכס עבאדי.

דת העבודה. האם בשם הדת שלו לא היה אבא קם לסליחות בשעות בלתי־אפשריות? תחילה, כילד, היה נאבק על זכותו לקום עם אבא. גדל, התחיל להעדיף את השינה הטובה בבקרים של חודש אלול. ובלבו חשב לא פעם: שיגעון, לקום בעוד חושך לסליחות, לבקשות.

קרים היו הבקרים בחודש אלול בברוקלין. אלול. מצחיק. רק תשרי ואלול קרא בשמם העברי וידע זמנם המדויק. תשרי — בזכות ה"היי הולידייס", ואלול — בזכות הסליחות. אבא לא היה כלי־כך דתי. אבל יהודי משלנו המכבד את עצמו מכבד מנהג־אבות וקם לסליחות. לזקנים אין זו בעיה — מחזירים את שעות השינה האבודות בסייסטה נעימה בשעות אחר־הצהריים. אך מרבית הגברים בקהילה הקריבו קרבן של ממש. עבודתם בעיר, במנהטן, ואינם שבים הביתה לפני שעה חמש־שש; אין אפוא כל אפשרות לנוח, להחליף כוח. והפיהוקים הולכים

ומתרבים בחודש אלול ב"שו רומס" של החלבים במנהטן. מפהקים בטלפון. מפהקים מול הקניינים, ומבקשים סליחות. מקצרים משחקי קלפים של ערב בבית או בקלוב, ומקדימים לישון. אך למחרת שוב משתלטים הפיהוקים. מיד אחר ארוחת הצהריים, העייפות פושטת באברים כסם והעפעפיים מרטיטים כפרפרים. מספרים היו על כמה ממזרים משלנו, שהיו להם גויות צעירות לרענון הגוף והנשמה, שמנצלים הם את חסדיהן וחדריהן של הללו בחודש אלול, גם לתנומה שלאחר מעשה. אם הייתה אמת בסיפורים הללו או היה בזה רק משום ביטוי למאוויים כמוסים, מעין „ווישפול תינקינג", מכס אינו יודע. צעיר היה כשיצא משם מכדי לדעת דבר לאשורו. אך השמועות לאוזניו הגיעו. נכנסו והרטיטו בו תאוות. אף עוררו בו מחשבות. תמיד היה פרוץ למחשבות. „אם לא תפסיק לחשוב, לא תתחיל לעשות" — דברי אבא, עליו השלום. מעניין אם קרא פעם את המלט.

גם עכשיו, כשהוא לובש בחופזה בגדי-עבודה נקיים ומקו-מטים — לכבוד ראש השנה לקח נקיים — תפוס היה מחשבות. מהרהר היה במושג „דת העבודה". יהיו אשר יהיו הוויכוחים ההיסטוריים והסמנטיים סביבו, עובדה היא שהקיבוצניקים הללו מתייחסים אל העבודה כאל דת. אחרת מי היה נוטל על עצמו עול של קימה בארבע וחצי בבוקר ביום חג. כהני הקטיף — ממש התלהבות דתית על פניהם. והעם קם והולך לעבודה.

מכס יוצא מחדרו כמעט בריצה, טורק את הדלת, ומאיץ פסיעותיו לעבר חדר האוכל. צעדים חפוזים מכל עבר בחשכה המתמזרת לאיטה. כל המדרכות הולכות אל חדר-האוכל, וחדר-האוכל אינו מלא. מכס נסחף, כנמלה בשיירה. „לך אל נמלה, עצל, למד דרכיה. יא חכם" — כך ניסח לו נוסח משלו לאותו פסוק ממשלי, עוד בימי לימודיו ב„ספרדיק היי סקול" בברוקלין. והוא הלך אל הנמלים הללו, רק אלוהים הוא היודע מדוע וכיצד, ועד מתי.

בחדר-האוכל היו מחצית השולחנות תפוסים, כוסות תה וכמה פרוסות לחם מרוחות בריבה בידי היושבים סביבם. מרבית האוכלוסייה הייתה מעומדת או מתהלכת, משום מסיבת קוק-

טייל שנתמשכה כאן אל השעות הקטנות. מעטים דיברו ביניהם. עוד הייתה התנומה בשליטתה. רבים הרהרו. ראש-השנה. מתחיל אדם לשאול את עצמו שאלות. מחפש תשובה.

מכס מרח מרגרינה והעמיס עליה שכבת ריבה. נשען על הקיר ולעס. מולו עמד שמואליק, משוקע בעצמו. על ניד שלום של מכס אפילו לא ענה. שמואליק הוא שסיפר לו על גורדון, דגניה, על בורוכוב, על הפירמידה ועל „דת העבודה“. בחור חכם, ומוזר.

„כל דבר מתהפך כשאתה מביאו אל ארץ ישראל, ודווקא בכיוון בלתי צפוי. כאן כל-כך מובן שאתה יהודי, עד שיהודי חדל לנהוג כיהודי. מובן, אבן מוזר. ועצוב. לא יודע למה.“ „על שלושה דברים העולם עומד“ — היה החכם מלמדס בע"פ בהתלהבות — „על התורה ועל העבודה“... ופירושו לעבודה היה כמובן הפירוש המקורי העתיק: עבודת השם, תפילה. וכאן משתמשים באותה האמרה, אף הפכו אותה לסיסמא, אבל חילון עשו בה בעבודה, כשם שעשו בכל אורחות חייהם. חילון וחילון. עד שמרוב חילונות אין רואים את הבית. מעניין אם הצטיינותו בעברית בישיבה הייתה סיבה או תוצאה, של העלייה, של הציונות שלו, של השיגעון, כפי שסבתא טוענת. סבתא. סבתא הגדולה. אליה הוא מתגעגע. מנהיגותה, חריפותה, כמה וכמה שאלות שהתעוררו אצלו מאז שהוא כאן היה רוצה ללבן אתה. יש משהו בשכל הישר שלה ששופך אור, מפזר ערפילים. מלה אחת מפיה, פתגם קצר קולע, ואפלה של מבוכות ותהיות הופכת לאור גדול.

צר לו אם היא רואה את עצמה נבגדת. לא בה רצה לפגוע. אבל בהחלט רצה לפגוע ב„שיטה“, זו שהיא מייצגת. במשפחת עבאדי היא מייצגת את השיטה, מיום שנפטר אבא והותיר אחריו עדר בלי רועה.

סבתא היא שהחליטה שהוא ובן-דודו ייצאו יחד לאוני-ברסיטה בפנסילבניה, ללמוד מנהל עסקים והנהלת חשבונות. יחד תצאו, אמרה להם, ויחד תשובו לנהל את עסקי המשפחה, כמובן. יצאו אפוא שניהם, מכס עבאדי ומכס עבאדי, שהרי כדרך שנהוג אצלנו גם בן-הדוד קרוי בהכרח על שם אותו הסבא — ובלבלו דעתם של פרופסורים ושל ידידים, שלא

לדבר על ידידות. היו טועים בין השניים גם אלמלא דמו כל-
כך זה לזה...

המשאית נוסעת במהירות על דרכי העפר. הקפיצות
הפתאומיות קורעות את קורי השינה האחרונים. הנה כבר
נוסעים בשולי המטע. מכס מסתכל על יפי הפירות הבשלים.
יורדים מן המשאיות ומתפזרים קבוצות קבוצות. התרמילים
מצפים בערמה תלולה. הרצועות מתבלבלות בין הידיים. למכס
זה מזכיר לבישת טלית בפתח בית הכנסת „שערי ציון“,
בברוקלין.

מכס עבאדי נוטל טלית מן הערמה ופונה אל מקומו.
בית-הכנסת הולך ומתמלא. מכס נגרף עם הזרם. המיית „תזכו
לשנים רבות“ באוזניו. אורת חג סביב-סביב. משהו שעל סף
התרוממות הרוח. הנעליים השחורות, החדשות, לוחצות מעט.
מכס ממשש את החפתים. זהב טהור. מתנתה של סבתא לחג.
לאיטו צועד מכס אל מקומו במורד האולם המפואר. מחצית
הקהילה מקושרת בקשרי דם; ומחציתה השנייה — בקשרי
דמים. מכס מעיף עין אל עזרת הנשים לראות אם טונה אשתו
הגיעה כבר אל מקומה השמור לה לצד סבתא. מבט ראשון
מגשש ואינו מוצא. מבט שני נקטע במבוכה. ביישן הוא מכס
ומחכה להזדמנות להסתכל שנית למעלה כבאקראי, מבלי
להיתפס בקלקלתו; חתן טרי הוא ולבו יוצא לטינה. יפים
עליה בגדי החג החדשים, כשם שהיא יפה להם. עונדת היא
היום לראשונה את מיטב התכשיטים, מתנות החתונה.

הגיעה כבר אל מקומה, השמור לה לצד סבתא. מבט ראשון
בקהילה. את יופיה של אשתו בפריחתה ראו הכל בחתונה.
את עושרה יראו היום בהופעת הבכורה של עדייה. לנגד עיניו
החוזות של מכס עוברת טינה בשמלת הכלה הנהדרת ואחריה
קהל המוזמנים לחתונה. מי לא היה שם. כולם היו. באה
המשפחה מקרוב ומרחוק — מפנמה וממונטריאל וממילאנו.
וממנילה אפילו. רק אחד לא היה שם. דווקא זה שהיה פעם
קרוב לו מכולם — יחד למדו שלוש שנים תמימות — הוא
לא הצליח להגיע. אף נשלח לו כרטיס טיסה. ככה זה בקי-
בוץ. רצו לבקר אותו בירח הדבש, אבל טונה העדיפה את
פריס על תל-אביב. מה לעשות.

מעניין מה הוא עושה שם היום. מכס המרדן. בוודאי הם מתפללים במחזור של אשכנזים בבית הכנסת שלהם בקיבוץ. על אוכל של אשכנזים כתב. בית כנסת לא הזכיר מעולם. אבל לא יתכן שיש יישוב בלי בית כנסת בארץ ישראל. צריך לכתוב לו, למכס. המשפחה כועסת עליו. ניתק מגע. צריך לשמור על קשר אתו. יבוא יום ויתיישב בדעתו. ירצה לשוב.

בכל פעם שמכס יורד אל מטע התפוחים עולה בזיכרונו אביו, המספר לו באנגלית כבדת-מבטא סיפורי בראשית. בראשית ברא, בראשית בואנו לאמריקה. הקיבוצניקים הללו שכאן, אינם מובנים לו. חידה הם בעיניו. מצד אחד אין בזבזנים מהם בעולם. חשמל, מים, מזון, הכול. ומצד שני רודפים הם בחלום ובהקיץ אחר הפרוטה. לשאלות שלו על עניינים שברוח הם צוחקים, בנימוס אמנם. כל שיחתם על עניינים שבחומר. לא פחות מסוחריה של ברוקלין, בעצם.

הנה קרב והולך הכהן הגדול של הקטיף, נובר הוא בכל תרמיל, עומד ובוהן כל מי שניגש לרוקן תרמילו למיכל. אחר כך הוא מתפנה לשיחת רעים וכל דיבוריו טונות ולירות, יבולים ומחירים. „השוק, חביבי, השוק מכתוב...” במה הוא שונה, אותו אהר'לה בעל-שפם, מכל סוחר חלבי ממולח בברוקלין, מכס אינו יודע.

כששבתא שלחה אותם יחד אל אותו הקמפוס, ציוותה עליהם במפורש לשמור זה על זה. כשם שציוותה בשעתו על אבותיהם לחלוק את כל הכנסותיהם עם שני האחים שלהם, שפנו אל התורה ואל המחקר, ולפרנסם בכבוד. „בכבודם תתכבדו גם אתם, גם בניכם, ומזהבכם יחיו הם בטוב; שאם לא כן, משפחה מה פירושה?” כששלחה את הנכדים ללמוד ידעה שבקמפוס של הגויים אורבים להם „סמים וקסמים” כלשונה. אינני יודעת מה גרוע ממה — אמרה להם בגלוי ובקריצה שובבה — אבל יודעת אני שהאחד גורר את השני. היזהרו איפוא מקסמיהן של השיקסות ומן הסמים שהן לוקחות, כמו מאש. ושמרו האחד על רעהו. בני דור אחד אתם ובטוחה אני שתמצאו שפה משותפת. עם כל אחד דיברה לחוד, ואת שניהם שלחה יחד, לאחר שקבעה „בהתייעצות אתם” מה ילמדו ועל מה ישימו את הדגש. שהרי במאה העשרים

לדבר על ידידות. היו טועים בין השניים גם אלמלא דמו כל-
כך זה לזה...

המשאית נוסעת במהירות על דרכי העפר. הקפיצות
הפתאומיות קורעות את קורי השינה האחרונים. הנה כבר
נוסעים בשולי המטע. מכס מסתכל על יפי הפירות הבשלים.
יורדים מן המשאיות ומתפזרים קבוצות קבוצות. התרמילים
מצפים בערמה תלולה. הרצועות מתבלבלות בין הידיים. למכס
זה מזכיר לבישת טלית בפתח בית הכנסת „שערי ציון“,
בברוקלין.

מכס עבאדי נוטל טלית מן הערמה ופונה אל מקומו.
בית-הכנסת הולך ומתמלא. מכס נגרף עם הזרם. המיית „תזכו
לשנים רבות“ באוזניו. אורת חג סביב-סביב. משהו שעל סף
התרוממות הרוח. הנעליים השחורות, החדשות, לוחצות מעט.
מכס ממשש את החפתים. זהב טהור. מתנתה של סבתא לחג.
לאיטו צועד מכס אל מקומו במורד האולם המפואר. מחצית
הקהילה מקושרת בקשרי דם; ומחציתה השנייה — בקשרי
דמים. מכס מעיף עין אל עזרת הנשים לראות אם טונה אשתו
הגיעה כבר אל מקומה השמור לה לצד סבתא. מבט ראשון
מנשש ואינו מוצא. מבט שני נקטע במבוכה. ביישן הוא מכס
ומחכה להזדמנות להסתכל שנית למעלה כבאקראי, מבלי
להיתפס בקלקלתו; חתן טרי הוא ולבו יוצא לטינה. יפים
עליה בגדי החג החדשים, כשם שהיא יפה להם. עונדת היא
היום לראשונה את מיטב התכשיטים, מתנות החתונה.

הגיעה כבר אל מקומה, השמור לה לצד סבתא. מבט ראשון
בקהילה. את יופיה של אשתו בפריחתה ראו הכל בחתונה.
את עושרה יראו היום בהופעת הבכורה של עדייה. לנגד עיניו
החוזות של מכס עוברת טינה בשמלת הכלה הנהדרת ואחריה
קהל המוזמנים לחתונה. מי לא היה שם. כולם היו. באה
המשפחה מקרוב ומרחוק — מפנמה וממונטריאול וממילאנו.
וממנילה אפילו. רק אחד לא היה שם. דווקא זה שהיה פעם
קרוב לו מכולם — יחד למדו שלוש שנים תמימות — הוא
לא הצליח להגיע. אף נשלח לו כרטיס טיסה. ככה זה בקי-
בוץ. רצו לבקר אותו בירח הדבש, אבל טונה העדיפה את
פריס על תל-אביב. מה לעשות.

מעניין מה הוא עושה שם היום. מכס המרדן. בוודאי הם מתפללים במחזור של אשכנזים בבית הכנסת שלהם בקיבוץ. על אוכל של אשכנזים כתב. בית כנסת לא הזכיר מעולם. אבל לא יתכן שיש יישוב בלי בית כנסת בארץ ישראל. צריך לכתוב לו, למכס. המשפחה כועסת עליו. ניתק מגע. צריך לשמור על קשר אתו. יבוא יום ויתיישב בדעתו. ירצה לשוב.

בכל פעם שמכס יורד אל מטע התפוחים עולה ביזכרונו אביו, המספר לו באנגלית כבדתי-מבטא סיפורי בראשית. בראשית ברא, בראשית בואנו לאמריקה. הקיבוצניקים הללו שכאן, אינם מובנים לו. חידה הם בעיניו. מצד אחד אין בזבזנים מהם בעולם. חשמל, מים, מזון, הכול. ומצד שני רודפים הם בחלום ובהקיץ אחר הפרוטה. לשאלות שלו על עניינים שברוח הם צוחקים, בנימוס אמנם. כל שיחתם על עניינים שבחומר. לא פחות מסוחריה של ברוקלין, בעצם.

הנה קרב והולך הכהן הגדול של הקטיף, נובר הוא בכל תרמיל, עומד ובוחר כל מי שניגש לרוקן תרמילו למיכל. אחר כך הוא מתפנה לשיחת רעים וכל דיבוריו טונות ולירות, יבולים ומחירים. „השוק, חביבי, השוק מכתוב...” במה הוא שונה, אותו אהרלה בעל-שפם, מכל סוחר חלבי ממולח בברוקלין, מכס אינו יודע.

כשסבתא שלחה אותם יחד אל אותו הקמפוס, ציוותה עליהם במפורש לשמור זה על זה. כשם שציוותה בשעתו על אבותיהם לחלוק את כל הכנסותיהם עם שני האחים שלהם, שפנו אל התורה ואל המחקר, ולפרנסם בכבוד. „בכבודם תתכבדו גם אתם, גם בניכם, ומזהבכם יחיו הם בטוב; שאם לא כן, משפחה מה פירושה?”. כששלחה את הנכדים ללמוד ידעה שבקמפוס של הגויים אורבים להם „סמים וקסמים” כלשונה. אינני יודעת מה גרוע ממה — אמרה להם בגלוי ובקריצה שובבה — אבל יודעת אני שהאחד גורר את השני. היזהרו איפוא מקסמיהן של השיקסות ומן הסמים שהן לוקחות, כמו מאש. ושמרו האחד על רעהו. בני דור אחד אתם ובטוחה אני שתמצאו שפה משותפת. עם כל אחד דיברה לחוד, ואת שניהם שלחה יחד, לאחר שקבעה „בהתייעצות אתם” מה ילמדו ועל מה ישימו את הדגש. שהרי במאה העשרים

ואחת אתם עתידים לחיות ולגדל משפחות, ובמאה הזאת לא די יהיה בכישרונות מבטן, ובנשמה יתירה של „ביזנסמן“. תצטרכו גם ידע, גם השכלה, גם תעודות וגם „קומפיוטרס“ כדי להתחרות עם הגויים הללו שאינם מפגרים עוד כלל וכלל.

התקוממו שתי האמהות והתערבו הדודים: לשם מה לשלוח אותם עד פנסילבניה; והרי כמה אוניברסיטאות מובחרות מצויות כאן בעיר הגדולה, כמטחויי סאבוויי, ויכולים אלחזאטה (המסכנים) לשוב ולאכול מטעמיה של אמא כל ערב, ולישון במיטתם כל לילה.

אמרה להם סבתא, אל תהיו שוטים. בימינו בנים גדולים צריכים לצאת מן הבית. באמריקה הם חיים ובסוף המאה, וזקוקים הם לריחו של החופש, לאשליה של אי-תלות, לארומה של המרחקים. זה עובר, אל דאגה. ניתן להם להתרחק מעט ונלווה אותם בברכתנו, ולא יבקשו להתרחק הרבה.

אמרו לה, גוזלים הפורחים מן הקן ספק אם ישובו אליו. אמרה להם, כל גוזל סופו לברוח. אך אם יצא מקן יפה וחס, בטוח ופתוח — ישוב ויבנה לעצמו קן כמותו ובסמוך לו. ענו ואמרו, אינשאללה!

והנערים שומעים ומתפעמים. שסבתא תעמוד לצדם לא פיללו. אמת, ברצון היו מרחיקים עד קליפורניה. מערבית היא. חופשית ויאה. פעם אחת טסו שניהם לחופשה קצרה. מעשי נערות וגברות שעשו שם. זכרם בלבד מעורר ריגושים. אבל פנסילבניה פשרה נאה היא, קרובה דייה כדי להיות בכל חג וחגיגה בבית ורחוקה דייה, לתפוס עצמאות ולעשות חיים, לפני ששבים לכלוב המוזהב. לא רק מוזהב; גם מוגן, יציב ובטוח. ובעולם זה, חיצוני ופנימי, שסערותיו מרובות כל כך, אין לזלזל בזה.

וכאן הקיבוצניקים הללו, את בניהם הם שולחים אל לב הסערה. משל למה הדבר דומה, למי שזורק את תינוקו למים; ישחה — יצא; לא ישחה — לא יצא; אומץ או טמטום? גם כאן, דור שלישי הוא לסבים מהגרים חסרי-כל וחסרי-ביטחון, ודור שני לאבות מבוססים, מתבוססים בשפע, עתירי ביטחון.

גם כאן אמריקה, וסוף המאה. והם עושים את ההיפך. שולחים את בניהם ל"שנת חופש" בלי פרוטה, ובלי הכוונה. לא שואלים שאלות. ממילא אין תשובות. החזקים שבים. דווקא חלשים הזקוקים להגנה ולהכוונה מאבדים את השייכות ואת הביטחון, ונסחפים עם הזרמים המקריים ביותר בכל מקום, לשום מקום. על הגנים והעצים שנטעו הם מגנים בכל כוחם. על הבנים שגידלו אינם מסוככים. יחי החופש. החופש ללכת הוא גם החופש ללכת לאיבוד. החופש למצוא את עצמך הוא גם החופש לאבד את עצמך, לאבד את דרכך בעולם מטורף ומטרף. טרנזיסטור צמוד אל טרקטור מתקרב, צרח. שיר אמריקאי חדיש. הקצב סוחף.

אמריקה זו, כמה שאתה בורח ממנה — אל זרועותיה החובקות עולם תשוב ותיפול. מן הטרקטור ירד דודה, חבר ותיק בקיבוץ שחיבר כמה ספרים על חינוך והיום מגויס גם הוא, מוביל מיכלים. דודה ניגש אל מכס. מיום שנפגשו לשיחה ביזמת ועדת הקליטה, הוא נוהג בו באבהות רוחנית. טפח זה על שכמו של מכס ואמר: נו, אוירה קצת שונה כאן בראש השנה, מה?

— בוקר טוב — אמר מכס, כולא תשובות בתוכו.

— אז השכמת גם אתה לעבודת הבורא. יפה.

נתעכב דודה ליד מכס והיה קוטף ומכניס לתרמילו של זה.

— תגיד, אתם מתביישים לחנך? — יצאה שאלה מוזרה

מפיו של מכס.

ראשו של דודה נסוג בפליאה, ושפתיו נשארו פעורות שניות

ארוכות לפני ששאל:

— מה אמרת?

— לפעמים נדמה לי שאתם מתביישים לחנך את הנוער

שלכם. שאתם מפקפקים בזכותכם לחנך.

— תראה — התעשת דודה — אתה רגיל לחברה המכוונת

כל צעד מצעדי בניה, ואינה מותירה להם שום חופש בחירה.

בעצמך סיפרת. אז לא פלא...

— אין ואקום. אם אתם לא תחנכו, מישהו אחר יעשה

זאת. אמצעי התקשורת, הרחוב, הנוודים המסוממים.

— תראה, אנחנו לא רוצים לכפות עליהם.

— אל תכפו. תעזרו למי שזקוק לעזרה. למי שזקוק כל
כך שאין-בו-כוח-לזעוק, למי שמחפש משענת ועוגן. למי שאינו
די חזק לעמוד מול הרוח הסוחפת רבים וטובים לכל הרוחות.
דווקא ממנו לשמוע את זה — חשב דודה — מעניין ; לא
הייתי מאמין.

חינוך הנער לערכים

סיפורי „שני מכס עבאדי“, (שקטעים ממנו הובאו לעיל),
נוגע לענייננו. שני בני-דודים, הקרויים באותו השם, קמים
בראש-השנה בשט שני ערכים שונים הקרויים באותו השם,
והולכים בשמם — האחד לעבודת הבורא בבית-הכנסת, והשני
לעבודת הגיוס במטע הקיבוץ ; שתי חברות יהודיות קוטביות
זו לזו — החברה החלבית, חומרנית פאר-אכסלאנס, המצליחה
לחנך לערכים שלה, והחברה הקיבוצית, שראשיתה כחברה
אידיאליסטית פאר-אכסלאנס, המתקשה לחנך לערכים. נקודה.

ועתה לגופו של הנושא: כצד מחנכים לערכים בחברה חומרנית?

מיום שנשלח אלי הנושא חיפשתי תשובה ומצאתי רק
שאלות. בעצם ניסוח השאלה טמונות שתי הנחות שאני תוהה
על אמיתותן: האחת, שהמאפיין העיקרי של החברה שלנו הוא
החומרנות ; והשנייה, שהחומרנות היא המכשול המקשה
עלינו את מלאכת החינוך.

האמנם חברה חומרנית אינה יכולה לחנך לערכים ?

האמנם הקושי שלנו לחנך נובע מן החומרנות שבה שקענו,
ממנה בלבד, ממנה בעיקר, או שמא — למשל — מן המתירנות
או מן החיים על-קו-הקץ ועל-סף-השכול, או מן הפנטיות הממ-
רת, שבאיזה שהוא מקום היא היפוכה המוחלט של החומ-
רנות ? אם נשאל בעולם הגדול מה מקשה על חינוך לערכים,
יצביעו על הפצצה. המחשבה על הפצצה המכלה את כל
האנושות או את מחציתה, מולידה את ה„אכול ושתה כי מחר
נמות“. ה„אכול ושתה“ (תרצו, החומרנות) הוא תוצאה מן
הפחד שמא לא יהיה מחר. הסיבה העמוקה לכפירה ולזלזול

בערכים אינו ה"אכול ושתה" אלא "כי מחר נמות" — פחד המוות שם — מן ה"בומב", ואצלנו — גם מסתם פגז; שאפילו לא כוון אליך.

המאפיין הראשון במעלה של החברה הישראלית היום הוא הפנטיות, מאפיין שפתילו קצר וסכנתו מרובה. האם אין הפנטיות למיניה גידול פרא על גזע ששורשיו אידיאליזם צרוף, גידול הנובע ממפח-נפש, מהינתקות מן המציאות ומאבדן חוש-המידה? לא כל אידיאליזם הופך לפנטיות. אבל כל פנטיות יסודה באידיאל; אידיאל שהסתאב. מנקודת רוויה מסוימת והלאה צדקה הופכת לצדקנות, גאווה הופכת לגאוותנות ויהירות, ואידיאליזם לפנטיות. מתברר, שגם לגבי אידיאליזם תקף הפתגם העממי הערבי: יותר מדי — אחיו של פחות מדי!

— האם את החברה הישראלית מאפינת החומרנות ילידת הניהיליזם או הפנטיות ילידת האידיאליזם, או שמא שניהם כאחד? האם חלקים מסוימים בחברה שלנו נגועים בחומרנות וחלקים אחרים לוקים בפנטיות, או שמא כולנו נגועים בזה וגם בזה?

האם תושבי חבל ימית היו אידיאליסטים מיישבי-שממות ושומרי-גבולות, או מטריאליסטים סחטנים רודפי-ממון — או שמא האמת היא שהיה בהם גם מזה וגם מזה?

— האם על הטרשים ביהודה ושומרון אנו מוצאים אמהות אידיאליסטיות הגוררות אתן פעוטות בקור ובסופות, ולצדן מתיישבים ספקולנטיים חומדי נכסים-לא-להם, או שמא באותו אדם באותה משפחה מצוי האידיאליסט שהפך לפנט והוא שקוע בחומרנות — עד... לא, לא עד צוואר; עד הטבור הוא שקוע בחומרנות, ומטבורו ומעלה הוא מיסטיקן מאמין בכוח-עליון ובעליונות-הכוח.

— האם הוא הדין גם בצד השני, באנשים ונשים המאיישים משמרות-מחאה 24 שעות ביממה חודשים על חודשים במסירות ובאמונה גדולה, המכלים אונם וזמנם במשך שנים בפעולות שמניעיהן הומניזם אידיאליסטי; או אולי לא כל אונם וזמנם והונם, אלא רק מה שנותר אחר מסע תענוגות ובזבז בחו"ל ואחר רכישת מכונית חדשה וכמה מניות מבטיחות.

רבים וטובים ערים לסכנות ההרסניות שבפנטיות. אם כן, מדוע אין מצליחים להציב סכר כנגדה? אולי משום שפנטיות מולידה פנטיות, וכל הנוגע בה להדבירה — נדבק ממנה. דמויות נערצות על הצעירים שלנו: נתן זך, א. ב. יהושע, פרופ' לייבוויץ', נסחפות אל אמירה פנטית (מתוך להט אנטי-פנטטי) ומאבדות באחת את אמינותן ואת השפעתן.

אנחנו היום חברה שבה כל ערך שנוי במחלוקת, ורבים מן הערכים שנויים בקיטוב; כולל אלה השרויים בערפול ובערבול צנטריפוגלי. ואני מדבר על המחנכים; לא רק על החניכים. האם לא כאן שורש הבעיה?

ערכים כמו אמת, יושר, עבודה, דמוקרטיה — מאבדים לעינינו מערכם ומערכיותם, תוך כדי צפייה יומיומית במסך הקטן. שימו לב מה קורה לנוער — ולכולנו — כשהוא רואה בעיניו ושומע באוזניו כיצד הערך אמת, הופך ללעג בפי מנהיגים ומצביאים המשקרים במצח נחושת לא רק לעמיתיהם ולעמם, אלא לי ולך, אישית; לי ולך היושבים מולם בכורסה. ומה קורה לערך יושר כששר, שגנב ונשפט למאסר, מושיט אצבע מאשימה נגד שופטיו, וחסידיים סוטים מחרים-מחזיקים אחריו. או מה קורה לערך עבודה לנוכח דיווחי הבורסה ותשדירי-השירות של פייס וטוטו. „הפייס מקדם את החינוך והבריאות” מודיע הקריין בפאתוס ובגושפנקא רשמית, ומתעלם מזה שחינוך לפייס הורס את החינוך לעבודה כערך. או מה קורה לערך דמוקרטיה — לנוכח תכתיביהן ותכניהן של מפלגות קטנטנות, מיעוטים בטלים בשישים, שבכוח כל אחד מהם להפוך את השישים לרוב בכנסת, ואת הדמוקרטיה לחוכא ואיטלולא.

כשאני ודורי היינו „נוער” — חונכנו לערכים. הכתובת הייתה תנועות הנוער. תנועות הנוער חינכו לערכים תוך מאבק מתמיד נגד בית-הספר ונגד בית-ההורים, ובהצלחה. גם נגד ביה”ס שדגל באותם ערכים (והיו אז כאלה), וגם נגד המשפחה שדגלה באותם הערכים (והיו אז כאלה): בכוח הנגד וברוח הבעד, הצליחו תנועות הנוער יותר מכל גורם אחר. האם שקיעת הערכים הביאה לשקיעת תנועות-הנוער, או שמא להיפך? האם יש להן תקומה, עתיד?

ואם לאו — מי יירש את מקומן כמקנה ערכים —
ביה"ס? המשפחה?
אם בית-הספר — הרי מכוח היותו ממלכתי ונייטראלי,
יהא עליו להצטמצם לערכים המוסכמים על הכל; וכאלה
הולכים ומתמעטים, הולכים וכלים. האם חינוך שיתבסס על
המכנה המשותף הנמוך ביותר (נמוך, כדי שיהיה משותף) לא
ישאיר חללים ריקים שיתמלאו ברוחות רעות?
אולי הגיעה העת להחזיר עטרת המשפחה ליושנה. המשפחה
כמחנכת לערכים. אולי. אינני בטוח. אני ער לסכנות שבכך.
במקום הטעות הישנה של „לא-כלום אתמול, מחר הכל" ושל
„דינמיט מיישר גבנוני ההרים / התמול נהרס תוך שירה"
תבוא האנטייתיזה, שאינה טובה ואינה נכונה מן התיזה של
נעורינו החלוציים. אבל יתכן גם יתכן, שזו הדרך היחידה
הבלעדית, לקראת הסינתיזה.
מי יודע?

ח"כ אורה נמיר

אני רוצה להסתפק בהערות אחדות כדי לא לקלקל את הרושם של סיפורו ודבריו של אמנון שמוש, אשר כדרכם של אנשי הרוח דרך על יבלות, הרגיז, הכאיב ופגע. אך מה שחשוב יותר מכך — השאיר מקום רב למחשבות; העמיד הרבה סימני שאלה שעל חלק גדול מהם אין לנו תשובה.

אנחנו מדברים על חינוך לערכים. אנחנו מדברים על חברה חומרנית. דיבר אמנון שמוש על כך שהמלחמות, התחושה שמחר נמות, מביאים אותנו לחומרנות שלא הייתה כדוגמתה, לתחושה ולאורח חיים של „אכול ושתה כי מחר נמות". ובאווירה כזאת ובמציאות כזאת קשה מאוד לחנך לערכים. וכאשר אתה דיברת והתרפקת על העבר, ואני בטוחה ואתה וחלק מהיושבים כאן פוגשים בהרבה בני-נוער, אנחנו יודעים כי אין הם אוהבים את ההתרפקות שלנו על העבר, ואינם רוצים לשמוע אותה. בני הנוער רוצים אתגרים לעתיד של חיים אחרים, טובים יותר. לעתים, ולחלק מאתנו זה לא נעים להיראות, הם שואפים לערכים שונים שאינם מקובלים עלינו. אנחנו מדברים בהתרפקות על העבר, על החלוציות שלנו, על ההתיישבות שלנו, על קיבוצים, על מושבים. ישנה היום התיישבות שאינה מקובלת עלינו, כי היא התיישבות אחרת, אבל על חלק לא מבוטל מהנוער ומבני העם היושב כאן היא מקור בלת, והיא נעשית ביהודה ושומרון, ונעשית על חשבון החברה והחינוך של היושבים בארץ שלנו, בארץ הזאת.

כשאתה מדבר ומתפק על תנועות הנוער, אל תשכח את המתנ"סים. היום קשה למועדון, לצריף או לקן להתחרות

עם החומרנות שישנה במתנ"ס. היום קשה לחנך בני נוער להליכה לקיבוצים כאשר גם החברה הקיבוצית, שהיא חברה חלוצית יותר ואידיאליסטית יותר, הפכה לחברה של היושבים בארץ שלנו, בארץ הזאת.

יש דבר אחד שחובת כולנו להתמודד אתו, והוא הבעייה הערכית העמוקה והקשה ביותר של החברה הישראלית — חוסר השוויונות ההולך וגדל, במיוחד בהשכלה של אוכלוסיית המדינה. ישנה התקדמות ברמת ההשכלה, אך החזקים התקדמו: יותר מהחלשים, והפער גדל. אוכלוסייה גדולה לא מצליחה לפרוץ פרץ משמעותי ולהגיע לכך, שלכל ילד וילדה, בלי הבדל ארץ המוצא שלהם או של הוריהם, תינתן הזדמנות שווה אמיתית בחינוך, החל מתשתית וכלה במה שסם טרח ועבד כה הרבה, במכילות הקדם-אקדמאיות, לקראת כניסתם למוסדות ההשכלה הגבוהה.

אם אנחנו לא נראה בנושא הזה, הזועק לשמים, הכואב, שאינו מתאים לעם היהודי ולחברה הישראלית, נושא ראניון במעלה, ואם לא נעשה מעשה של ממש כדי להתמודד עם חוסר השוויונות הנוראה הזאת בהשכלה של בני ישראל, לא נוכל להתקיים. בל ניתן לילדים ולנוער, שבחלק מהם מטפל היום מיכאל גל, להגיע אל הצבא ולהטיל עליו תפקיד של חינוך בממדים הולכים וגדלים. עלינו להעמיד את הנושא הזה כאתגר מספר אחד בחברוה הישראלית, כולנו: מנהיגים, הורים ומחנכי כים. איי אפשר להטיל את כל מעמסת החינוך רק על מערכת החינוך, שהשפעתה על פי דעת כל המומחים (וכאן אין הם שנויים במחלוקת) היא 20% בתרומתה לעיצוב דמותו של הילד והנער, בעוד שהשפעת הסביבה 30% והבית 50%. אם לא נתמקד בנושא זה ולא נראה בו אתגר מספר אחד של המדינה, יתנפצו כל הדיבורים שלנו על ערכים, על חינוך, על חברה טובה יותר, לנוכח זיכרונות העבר, שלא יהיה להם פרעון, לא בהווה ובוודאי לא בעתיד.

אל"מ מיכאל בן-גל

אני חושב שנושא זה קשה מאוד לדיון, והדן בו מסתכן בהרבה מילים ריקות. זאת, בין השאר, משום שיש הרבה שאלות, ומשום ששאלות אלה מטבען אינן מציגות תשובה, אלא מערערות מצב או דעה או נתון או דבר שאדם רואה אותו כנתון באופן סובייקטיבי, והן שאלות מוכרות למדי, ונשמעות לעתים קרובות מדי. כאשר אנחנו אומרים „חומרני“, אז כמובן שהכוונה לאחרים ולא לעצמנו... וכן הלאה, כאילו כל אחד מחזיר ממשכורתו והופך להיות „רוחני“.

לפי הערכתי ולפי דעתי, היו החברות האנושיות מאז ומתמיד „חומרניות“. דומני שהשוני בין חברת העבר לחברת ההווה הוא, שבעבר היה הסיכוי של האדם לשנות את מצבו ואת מעמדו קטן יותר, היכולת שלו לשנות ממצבו החומרי או לתמרן במסגרת השוק ולהגיע למקום שונה היתה קטנה יותר, ומצב זה יצר פחות תחרות ויותר יציבות ורגיעה. מובן גם שבכל מסורת יש איזו שהיא תחושה של „רוח“, בעצם המובן של היכרות עם קהילה, עזרה הדדית וכן הלאה. בעולם הגדול יש היום אנשים, כולל מדעני חברה גדולים ביותר, שאומרים — הבה נחזור לקהילה, בואו נחזור למשפחה, והימים יחזרו כקדם.

הבעיה — מבנה חלוקת העבודה

לדעתי, הבעיה של ימינו איננה החומרנות של החברה המודרנית אלא המבנה שלה, מבנה חלוקת העבודה. כלומר, זהו מצב של חברה שבה האדם בא במגע משתנה, חלקי מאוד, עם אנשים ומצבים. נוסף לכך, המדינה הופכת להיות „ישות“

הלוקחת תפקידים מן הפרט, ומן הקהילה והמשפחה. יש פה מצב שהוא כביכול ערכי במובן קיבוצי, שבו החברה מורידה „עול” מן הפרט. „עול” זה, שהמדינה לוקחת מן הפרט, נענה עלידי מוסדות שונים — בי”ס, פנסיה, תחרות, אמונה ושאיפה שהוא יכול להגיע ליותר. כלומר, מצב שהוא חתירה ל„יותר”, ו„יותר” זה נותן את תחושת החומרנות.

אדם חכם אחד אמר, שאחת מהבעיות היא, שהארגון החברתי שבא להחליף את הפעולה של הקהילה המוכרת, של המשפחה המוכרת, לא עושה רק משהו **בשביל** האדם אלא עושה משהו **לו**. ראה את כל השיטות של סעד בעולם הגדול, וכל הצורות שבהן אתה שולח בולי מזון לאנשים, ומי שמכיר את הדברים, גם יודע איזו התפתחות חברתית-מוסרית הם יוצרים. כלומר, מישהו יכול להגיד באופן ציורי שהחברה, הקולקטיבי, בגלל הערכים שלה, יצרה ארגון שרוקן את הפרט מהערכים שלו (או „נטל” מן הפרט את ערכיו).

אני לא חושב כך. גם אינני מקבל את הטעון שערכיות הנוער התבססה או נבנתה על תנועות הנוער בארץ. ודאי שהתנועה גיבשה וחיזקה, ואולם, ישנן די הוכחות שלתנועות הנוער באו אנשים עם „נדוניה” ערכית מהבית... תנועת הנוער לא קיבלה נערים חסרי כל, אלא מימשה את הנדוניה הערכית שהפרט (החזק מראש) הביא ממשפחתו. כלומר, הנערים שבאו לתנועת הנוער מימשו את הערכים שהביאו מהוריהם. זאת הייתה צורה של פעילות ועשייה **בתוך** החיים, כשהערכים הם הדלק המניע הראשון. כלומר, היה מעין מצב שבו חיזקה ההשתתפות בתנועת הנוער את הנער, שבא עם נתוני יסוד.

אני חושב שהבעיה איננה לתגבר את תנועות הנוער על ידי זה, שמשרד החינוך יקצה עוד מיליוני שקלים לתנועה הזאת או לתנועה אחרת. הבעיה היא בעולם כזה, שיש בו חלוקת עבודה, שבמסגרתה לכל בעיה יש כביכול תשובה ע”י מוסד שהקימה החברה — כיצד לחנך לערכים. כלומר, שהפרט יהיה שותף המוכן לשלם את מחיר **אמונותיו**. כל מי שרוצה **לחזור** ולשאל את שאלת היסוד, ולהגיד הבה נלך אחורה, יישאר בשאלותיו, ולדידי הבעיה היא התשובה לא פחות מהשאלה. נצברו בעולמנו אין סוף שאלות ויש למצוא להן גם תשובות.

האדם הערכי — בעל מעורבות

לפי דעתי האדם הערכי הוא זה שמאמין במשהו, ומוכן לשלם את המחיר לאמונה זאת. אין זה מצב, שאתה שולח „לעבודה" איזה קלף או כרטיס ביום בחירות, אלא אתה משלם את מחיר האמונות שלך בפעולות שלך ובמעשים שלך. זאת אומרת, זה מצב שבו **אתה מעורב ולוקח אחריות על האמונות שלך**. ופה השאלה, איך בעולם המורכב מעבר למה שתיארתי באופן מאוד שטחי, עושים את הדבר הזה.

באופן עיוני אפשר להגיד, שהרעיון המרכזי להביא למעורבות הוא להביא למצבים שבהם אדם לוקח על עצמו מחויבות. אבל איך עושים את זה בעולם מודרני, ובכלל זה בביה"ס? (ובית ספר גם הוא מוסד מורים המבוסס על חלוקת עבודה, היררכיה של תפקידים וכו'). כלומר, השאלה היא כיצד אתה מביא לחינוך למעורבות ומחויבות בדברים שיש להם משמעות, באמצעות כלים בעלי אופי חלקי, (וכאמור גם בית-ספר — באופיו — הוא כלי כזה). דוגמה למשל של „ראש העיר ליום אחד". כלומר, אתה לוקח נער, ונותן לו להיות אחראי על העירייה עם מועצה שלמה, זהו תהליך חינוכי, והוא צריך לקבל החלטות **שלא הוא נושא באחריות להן**. כלומר, זה מצב שבו הוא מחליט להרוס ולבנות כשהוא איננו משלם את כל המחיר, אפילו לא את המחיר הפוליטי.

השאלה היא איך לחנך אנשים לקחת אחריות על דברים שהם מאמינים בהם, ולקחת אחריות על דברים שיש הסכמה כי הם במרכז הערכים של החברה. אני כרגע מדבר על דברים שבין האדם לאדם ובין האדם לחברה, כמו גם דברים במישור הרחב יותר.

החינוך הצבאי

בעיה זו של חינוך ערכי קשה מאוד במסגרת צבאית. הצבא מצד אחד הוא מסגרת נוקשה, באופן יחסי, הירארכית, ומצד שני הוא מעמיס קשיים גדולים במיוחד בפני הפרט, וזאת בגיל ההתבגרות. אתה מדבר על מצב שבו מדינה קובעת חובה מסוימת לצורך קיומה, וחובה זו של שירות בתוך מדינה

דמוקראטית (ולצורך קיומה) נעשית במסגרת שמטבעה איננה דמוקראטית. הצבא במידה רבה הוא גוף עם שרירים לא דמוקראטיים של המדינה הדמוקראטית. במצב זה צריך לתת לאדם לא רק לבצע את הדברים, אלא גם להאמין ולהיות מסוגל לעשות אותם מעל ומעבר. למשל, לעמוד במבחן של לחימה שבו אתה צריך לעתים להקריב את היקר מכל: אתה לא עושה את זה רק בתוקף זה שמישהו בעל דרגה מסוימת נתן את הפקודה, ואשר זכותו או חובתו לתת אותה. הבעיה כאן מורכבת עוד יותר. בשל קוצר הזמן לא אנע בדרכים שבהן מנסה הצבא להתמודד עם מצב זה של ההכרח בחינוך „ערכי“.

אחת הדרכים הטובות ביותר, והדבר מקובל על הצבא שנים רבות, היא לנסות ולהדגיש את הפעולה עם החזקים. עם המפקדים, עם המובילים, על מנת שאלה, בעצם צורת החיים, בעצם המגע שזה הדבר האמין, יהוו את מה שאנחנו קוראים לו „דוגמה אישית“. מדובר על מצב, שבו יש מגע מיוחד של אדם עם אדם, במקרה הזה אדם בוגר יותר. אדם שנמצא במקום גבוה יותר בהירארכיה, עם אדם צעיר וחסר ניסיון. מבוגר זה — המפקד — איננו דווקא מקבל את הפריווילגיה של מעמדו אלא מקבל את האחריות, החובה והסיכון על עצמו. כאן הבוגר המפקד דורש מעצמו יותר. התנהגותו ומגעו עם פיקודיו מהווים מסר אשר הוא משהו שמעבר למילים — שכן זוהי התנהגות. מעבר לכך מקיים הצבא מערכת חינוכית. במסגרת מערכת חינוכית זו גם מכין הצבא את המפקדים לתפקידים כמחנכים. בקטעים אלה לא אנע שכן הם פרק לעצמו.

9. 10. 84

ביטחון — איכות וכמות / אלוף ישראל טל

אלוף ישראל טל

ביטחון — איכות וכמות

חיים, לוחם השריון, נפל עם חבריו בקרב על הקיום הלאומי. הוא נולד במדינת ישראל הריבונית וגדל כבן־חורין. אבל, חייו ומותו מסמלים את מציאות חיינו ואת גורלנו על אף עצמאותנו. הקיום והחירות ניתנים לנו בזכות אומץ הלב, התושייה ונכונות ההקרבה של הנוער שלנו. ואכן, כל עוד יסרבו שכנינו לקבל אותנו, יהיה הגורל שלנו תלוי ברמתנו האיכותית. שכן, כל מרכיבי הכוח והעצמה האחרים, כל אחד לחוד וכולם יחד, אינם שקולים כנגד מרכיב האיכות.

דבר זה נכון בדרך כלל. אבל, במציאות שלנו, של מעטים מול רבים, זהו מושכל ראשון ואין לערער עליו. לא בכדי תבע בן־גוריון, שנהיה עם סגולה וחברת מופת. הוא ראה סכנה חמורה לקיומנו, אם תתרחש אצלנו התמוטטות מוסרית וכלכלית. ואכן, בכוח האיכות הגענו עד הלום. הצלחנו לבסס את ביטחוננו ולהכריע את אויבינו, מעטים מול רבים. אין הסבר אחר לכך, זולת העליונות האיכותית.

גם הנבוכים והמפקקים אל מול צוק העתים כעת, צריכים לדעת שבישראל טבועה פוטנציה איכותית אדירה, שאינה זקוקה לראיות. את יתרונו האיכותי יש להוציא מן הכוח אל הפועל. אדבר הערב על שלושה תחומי איכות מתוך כלל מרכיבי הביטחון הלאומי: **על המוטיבציה, על צבא האזרחים ועל המדע והטכנולוגיה** כמרכיבי האיכות.

על המוטיבציה

המוטיבציה היא היסוד החשוב ביותר מבין כל מרכיבי הביטחון. האיכות מתחילה ברמת המטרות הלאומיות. תנאי הכרחי להתעלות איכותית הוא, שישררו בחברה תחושה ותודעה של אחדות גורל, אבל תנאי הכרחי זה אינו מספיק. צריך שתתקיים גם אחדות המטרה. רק כאשר שני התנאים האלה מתמלאים יחד, שוררת הסכמה כללית לאומית — קונצנזוס. תחושת אחדות הגורל נתונה לנו ממיילא. אבל, רק כאשר קיימת גם אחדות המטרה, המשלימה את אחדות הגורל, יכולה לצמוח מוטיבציה חזקה של היחיד ושל הקולקטיב. מוטיבציה כזאת היא האיכות, שאליה אנחנו מתכוונים באומי-נו, שמול הסכנה הנובעת מהיותנו מעטים מול רבים, אנחנו מעמידים את העיקרון של איכות מול כמות. מול עצמת החומר ניצבת עצמת הרוח, ומול עצמת המספרים והאמצעים ניצבות עצמת כוח ההכרה ונחישות ההחלטה. לפעמים לחיים ולמוות. לכן כה חשובה איכות המנהיגות הלאומית, האזרחית והצבאית. קביעת המטרות הלאומיות הקונקרטיות, קביעת מטרות המלחמה וההתייחסות בכלל לשאלות של שלום ומלחמה, הן שקובעות את מידת ההסכמה הלאומית ואת רמת המוטיבציה. בעידן המודרני, מאז הייתה המלחמה לטוטאלית, מדינות דמוקרטיות אינן אוסרות מלחמות ביניהן. יתר על כן, מאז מלחמת העולם השנייה, הן אינן מסוגלות לנהל אפילו מלחמות קולוניאליות.

דברים אלה הם עובדות. ההסבר טעון בדיקה. יתכן, שהתופעה הזאת היא פרי העמקת הדמוקרטיזציה. התודעה הדמוקרטית נפוצה והפכה לנחלת כלל החברה, ואולי ניתן להסביר את התופעה בהשתרשותן של ההכרה והתודעה, שהמדינה קיימת למען היחיד, וכי קיומו, חירותו ואושרו של היחיד הם התכלית, בעוד המדינה בעיקרה, אינה אלא בבחינת האמצעים להשגת תכלית זו.

בני אדם במדינה דמוקרטית אינם מסכימים להקריב את החיים למען קידום מטרות ואינטרסים שאינם קיומיים. משטרים טוטליטריים אמנם יכולים לצאת למלחמות ברהר על מטרות לא קיומיות, ואפילו להצליח. הם יכולים אפילו

להצליח להפיח מוטיבציה, ולאסור מלחמה באופן יעיל. אבל, את זה הם משיגים כשם שהם משיגים את כל שאר פעולותיהם — בכוח הכפייה. כך הם גם מצליחים, לעתים, לכפות על האזרחים את ההקרבה והמלחמה. מדינה דמוקרטית אינה יכולה לצאת למלחמת בררה, למלחמה לא-צודקת, כלומר, למלחמה שאפשר להימנע ממנה, שהיא אינה הכרחית, ושלא נועדה להגן על עצם הקיום, החירות והריבונות. רק במלחמה שבה מסכנים חיים למען ההגנה על החיים, מתמלאים התנאים ההכרחיים והמספיקים שמאחדים חברה חופשית, ומעוררים בה גילויי התנדבות ונכונות להקרבה, כלומר, מוטיבציה.

יכולים להיות בקירבנו ויכוחים סביב השאלה, באיזו מידה יתמלאו התנאים ההכרחיים והמספיקים, אבל, פרט למקרה אחד, לא היה ויכוח שנגע לאחדות המטרה. היו מקרים בפעולות מלחמה כאלה ואחרות שלנו, שהוויכוח היה על השיטה. אך לא היה ויכוח על המטרה.

ולכן, כמו לגבי כל מדינה דמוקרטית, כפי שמלמדת ההיסטוריה מאז עידן המלחמות הטוטאליות, כך גם עלינו חל החוק, שפשוט אין לנו יכולים לנהל מלחמות, אלא אם אלה מלחמות מגן, מלחמות שנועדו להגן על החיים. ואמת המידה לכך היא סיבת המלחמה ומטרתה, ולא שאלות כגון מי יזם את המלחמה, מי מנהל מתקפה ומי מנהל מיגננה. הקריטריון הוא על פי המטרה, וכל זמן שקריטריון זה יעמוד במבחן מובטח לנו, שנמשיך להישען על מוטיבציה חזקה ביותר, ולכן גם ננצח.

על צבא האזרחים

ליסוד האיכות השני, קראתי צבא אזרחים. כאשר באים לבחון את מרכיבי האיכות, כאשר מנסים לעמוד על סוד הכוח, שגילינו במשך עשרות שנים לעמוד מעטים מול רבים, מופנה המבט, אחרי המוטיבציה, לעבר פלא צבא המילואים — צבא האזרחים, המעיד על איכותה של החברה. ברור שנוכח הנחיתות הכמותית שלנו, יש למצות את כל המשאבים הלאומיים, ולר-

תום אותם למאמץ המלחמה של ישראל. אם עצמת המוטיבציה של הלוחמים נובעת מן ההכרח, ומן העובדה שאנחנו לוחמים על עצם הקיום הפיסי והלאומי, הרי שהכושר שלנו למצות את כל המשאבים, לגייס אותם ולרכז אותם במאמץ מלחמה אדיר, נובע מהרמה האיכותית-אנושית של החברה הישראלית.

יש כאלה שגורסים, שהכמות באה על חשבון האיכות. כאילו לא ניתן להתעלות לשיאים איכותיים בגלל ההשפעה המגבילה של הכמות. דבר זה אינו נכון. הכמות הופכת לקללה רק כאשר הרמה האיכותית ירודה, כאשר מוסדות, ארגונים ואנשים אינם מוכשרים, ואינם מסוגלים למלא ביעילות את תפקידם. או אז, הם תולים את הקולר בכמות, אשר כביכול פוגעת באיכות. אבל יש להסתכל על סוגייה זאת באופן אחר. תפקידה של האיכות הוא גם ליצור את הכמות. ניתן למצות את מרב הפוטנציה הטמונה בעם ולהגיע לשיאים של כמות, ודווקא המעטים הם הנאלצים למצות את כל משאבי הרוח והחומר, כדי להקטין את פער הכמות. לכן אין הכמות סותרת את האיכות. באמצעות האיכות יש לבנות את הכמות — ומתוך הכמות צריכה לצמוח איכות חדשה. אין דוגמה בולטת וחשובה יותר לאיכות שיוצרת כמות ולכמות שמצמיחה איכות, מאשר צבא המילואים. בזמן מלחמה, אנחנו מעמידים את הצבא הגדול ביותר בעולם יחסית לגודל האוכלוסייה. אין הרבה מדינות שמסוגלות להגיע לכך, ולא מדובר על אפיזודה, ולא על גיוס חד-פעמי של משאבי כל העם למאמץ מלחמה אחד בתקופה של דור אחד; מדובר במאמץ נמשך של עשרות שנים, שבהן כל העם צבא. כדי להשיג הישג כזה, החברה צריכה לגלות כושר ארגון גבוה, וכל יחיד צריך להיות בעל מודעות וחוש חובה מפותחים ביותר. הוא צריך לחוש כאילו בו אישית תלוי הקיום הלאומי, ובלי גילוי כזה של כושר ארגוני-לאומי מתמיד ברמה עליונה, ובלי הזדהות כזאת של היחיד, לא היינו מצליחים לקיים במשך עשרות שנים צבא אזרחים כזה.

תוך שעות אחדות — דבר שאין לו אח ורע בהיסטוריה הצבאית — מצטיידים מאות אלפי אנשים בנשק ובציוד, הפרו-סים ומאוחדים בכוננות בכל רחבי הארץ. בתוך שעות הם מוכ-נים למלחמה, מאורגנים ביחידות ובעוצבות שדה גדולות. לא

היה בהיסטוריה כדבר הזה ולא יכול להיות, אלא רק כביטוי לרמת איכות לאומית עליונה.

הישג זה נמנה עם היצירות הקולקטיביות הלאומיות החשובות של העם בישראל. זו דוגמה לאיכות שיוצרת כמות. שהרי הרעיון של ההישענות על צבא מיליציוני, על מילואים, על צבא אזרחים ולא על צבא סדיר — בא להבטיח כמות הגדולה שבאפשר, באמצעות האיכות. וכך יצרה האיכות את הכמות. רק מבחינה אחת הכמות הזאת היא על חשבון האיכות — ככל ששדה הקרב המודרני נעשה מורכב ומסובך יותר, ככל שאמצעי הולחימה נעשים מורכבים ומסובכים, כך דרושה יותר התמחות; והתמחות היא פונקציה של התמדה — של השתעבדות בלעדית לתחום אחד מוגדר ומסוים.

ברור, שצבא האזרחים אינו הפיתרון האופטימלי שמבטיח התמחות. כאן, ורק לגבי הסייג הזה, אפשר להגיד שהאיכות הצמיחה כמות, אבל הכמות היא על חשבון האיכות. מכל יתר הבחינות, הדיאלקטיקה שהצבעתי עליה קודם שרירה וקיימת — איכות וכמות לא באות זו על חשבון זו, אלא הן משלימות. הכמות הזאת — „כל העם צבא” — מצמיחה איכות. בצבא אות סדירים לא מיוצגות כל שכבות האוכלוסייה, ולא את כל המדעים, המקצועות, האמנויות והעיסוקים ניתן למצוא בין השורות. בצבאות אלה בדרג הכיתה, המחלקה, הפלוגה והגדוד, לא משרתים בעלי ההשכלה, אנשי המקצועות החופשיים, המדענים ואנשי הרוח. לעומת זאת, ניתן למצוא בכל הדרגים של צבא האזרחים את נציגי כל גווי הקשת החברתית; העליתות הטכנולוגיות המדעיות והתרבותיות מיוצגות בכל הרמות ובכל הזרועות והחילות. ולכן, הרמה הממוצעת האנושית בצבא האזרחים, בכל דרג, היא גבוהה לאין ערוך מאשר בצבא סדיר.

על המדע הטכנולוגיה והתעשייה

ובהקשר למדע, לטכנולוגיה ולתעשייה — היה מי שאמר שיש לנו הרבה היסטוריה ומעט גיאוגרפיה. על אותו משקל אפשר לומר שיש לנו הרבה רוח ומעט חומר — יש לנו הרבה מוטיבציה ומעט עצמה כלכלית. עצמה כזאת היא תנאי לעצמה ביטחונית. הישועה בתחום זה לא תבוא לנו מאוצרות הטבע

שאיננו מבורכים בהם. רק המדע, הטכנולוגיה והתעשייה, הם שיכולים לעמוד לנו, ורק בכוחם להעניק לנו עצמה כלכלית.

יש לנו יתרון יחסי וגם יתרון מוחלט בתחומים אלה על פני אויבינו. צרכי הביטחון — ואני מדבר עכשיו על התחום הצבאי-ביטחוני — אילצו אותנו להשקיע במשך כל השנים מאמצים עצומים במחקר, בפיתוח, בייצור ובהקמת תעשייה.

אמות המידה שעל פיהן קבענו מה נפתח ונייצר בישראל, ומה נרכוש בחו"ל היו תמיד ברורות:

(א) ברור שאנחנו מפתחים כל אמצעי שהוא פרי רעיון מקורי, פרי ה"גניוס היהודי". אמצעים כאלה אנחנו מפתחים ואף מייצרים, ולעתים שומרים את עצם קיומם בסוד, כדי להפתיע באמצעותם בזמן מלחמה או בגלל סיבות פוליטיות.

(ב) אנחנו מפתחים ומייצרים בעצמנו אמצעים, שהמעצמות מסרבות לספק לנו, גם כאשר הן מספקות אותם בשפע לערבים.

(ג) אנחנו מפתחים ומייצרים בעצמנו כאשר הדבר כדאי מבחינה כלכלית. יש אמצעים שבגלל הערך המוסף הגבוה שלהם ובגלל מחיר מטבע החוץ הנחסך, כדאי לישראל לייצר בעצמה ובכך לשפר את מאזן התשלומים.

גם כאן ניתן להבחין בדיאלקטיקה של האיכות שבונה כמות, ובכמות שמצמיחה איכות. כתוצאה מהצורך לפתח ולייצר בעצמנו על פי הקריטריונים שהזכרתי, צצה וצמחה תעשייה עניקית. התעשייה הזאת שינתה את דמותה של ישראל בנובנים רבים. עשרות אלפי מהנדסים ומדענים עובדים, לומדים ומתפתחים בפעילות הזאת. מדינת ישראל הפכה למדינה מתועשת, למדינה תעשייתית מודרנית, בכוח היישום של שלושת העקרונות שדיברתי עליהם, שלאורם עסקנו בפיתוח, בייצור ובהצטיידות. כל זה שינה את פני החברה ואת רמת הטכנולוגיה והתעשייה בארץ, והתרומה לכלכלת ישראל לא תשוער. אם לא נראה בעיניי הזה ערך ונכס, אם לא נראה בו מרכיב איכות ממדרגה ראשונה, אם לא נבין את גודל התרומה של הטכנולוגיה והתעשייה לקיום שלנו, ואם לא נטפח אותם, אינני יודע כיצד יראו בעתיד יחסי הכוחות הלאומיים-הכלליים — ולא דווקא הצבאיים, בינינו לבין אויבינו.

ייצור עצמי של טנק המרכבה

תולדותיו של טנק המרכבה ממחישים את המסכת הזאת של פיתוח וייצור עצמי מיום קום המדינה. כבר במלחמת העצ-מאות הצלחנו לקבל נשק ממדינות שונות, כאשר פנינו אליהם וביקשנו. שילמנו, כמובן, בכסף מלא. העם היהודי בעולם כולו והעם בישראל נשאו יחד בעול. המעצמות הסכימו במשך השנים לספק לנו נשק חדש, אמנם לא בקלות, אך ניתן לומר שהצ-לחנו לרכוש את כל סוגי הנשק, חוץ מטנקים. לא ברור מדוע הצלחנו לקבל מטוסי סילון למשל, ואולם מעולם לא הסכימה אף מדינה למכור לנו טנקים חדשים. נאלצנו לקנות גרוטאות של טנקים בפינות שונות של העולם, לשפץ אותם ולשכלל אותם בישראל. כך, בגלל ההכרח, קמה בישראל תשתית של טכנולוגיה של טנקים, ובזכות חיל החימוש שהצליח לשקם את הגרוטאות היו טנקים בסד"כ הלוחם של צה"ל.

בשנת 1955 קיבלנו אמנם מצרפת טנקי AMX-12, אך למעשה הם לא היו טנקים ממש אלא רק משחיתי טנקים. רק בשנת 1971, אחרי שהחלטנו לייצר את המרכבה, קיבלנו פעם ראשונה בתולדותינו טנקים חדשים מארצות-הברית, ובמלחמת יום-כיפור היו בכל צי הטנקים הגדול שלנו רק 150 טנקים אמריקאים M-60 חדשים.

בשנת 1966 היו האנגלים זקוקים לכסף למימון פיתוח הטנק החדש שלהם — „צ'יפטיין". הם הציעו לנו אפוא עסקה: אנחנו נרכוש אצלם בכסף מלא טנקים ישנים ושחוקים מסוג צנטוריון, ובתמורה הם יספקו לנו בבוא היום טנקי צ'יפטיין חדישים, ואף יעזרו לנו להקים קו הרכבה לטנקים אלה בארץ. זו הייתה הצעה מפתה מאין כמוה. סוף סוף צץ הסיכוי להצטייד בטנקים חדשים וחדשים, וכל זאת אל מול הידיעות על הצטיידות צפויה של הערבים בטנקי T-62 סוב-ייטיים חדישים.

קפצנו על ההצעה הבריטית כמוצאי שלל רב. שיתפנו אתם פעולה בפיתוח הצ'יפטיין, והעמדנו לרשות הפרוייקט את כל הידע והלקחים שצברנו בקרבות הטנקים עד אז. שני טנקי צ'יפטיין הועברו לארץ לצורכי ניסויים בתנאי הזירה המזרח תיכונית. המומחים הבריטיים עבדו עם אנשינו, ופעילות

הפיתוח המשותף התנהלה בצורה אינטנסיבית במשך שלוש שנים, עד שנת 1969. בשנה זו נסוגו האנגלים מן העסקה בגלל המחאות והלחץ של מדינות ערב. ריצ'רד קרוסמן, שהיה שר בקבינט הבריטי באותם ימים, מתאר בזיכרונוותיו כיצד המשיכו הבריטים להשלות אותנו, שנחשוב שהעסקה בתוקף, למרות שהם כבר גמרו אומר למנוע מאתנו את הצ'יפטיינים.

בשנת 1969, כאשר נגז הסיכוי להצטייד בטנקים חדשים, עמדנו בפני שוקת שבורה. ערכנו שני מחקרים. האחד בדבר ההיתכנות הטכנולוגית והתעשייתית שלנו לפתח ולייצר טנקים בישראל והשני בדבר הכדאיות הכלכלית. המחקרים הצביעו על כך, שיש בכוחנו לפתח ולייצר טנק, ושדבר אף כדאי מבחינה כלכלית.

באוגוסט 1970 החליטו פנחס ספיר, שר האוצר, ומשה דיין, שר הביטחון, לגשת לפיתוח טנק ישראלי, להקים תעשיית טנקים ולהצטייד בעתיד בטנקים תוצרת ישראל. הנה כי כן התבססה ההחלטה, על פיתוח וייצור טנק המרכבה, על שתיים מתוך שלוש אמות המידה לייצור עצמי: סירוב המעצמות לתת לנו נשק מחד גיסא והכדאיות הכלכלית מאידך גיסא.

בחודש אפריל 1979 יצאו הטנקים הראשונים מן הייצור הסדרתי, והוקמה יחידת המרכבות המבצעית הראשונה בצה"ל. מאתיים מפעלי תעשייה בארץ מייצרים את המרכבה, ומייצאים מערכות ומוצרים, פרי הטכנולוגיות והתשתית שפותחו כדי לייצר את טנק המרכבה. חיל השריון מפעיל כבר את הדור השני של המרכבות — מרכבות סימן 2, ומרכבה סימן 3 שתהיה טנק הקרב העיקרי של צה"ל בשנות ה-90, נמצאת בתהליך פיתוח על בסיס טכנולוגיות חדישות, פרי הניסיון וההתפתחות של מפתחי המרכבה ויצרניה.

וכך מתרחש גם כאן אותו תהליך דיאלקטי של השפעת האיכות על הכמות, ושל הכמות שהופכת לאיכות.

כל עוד מוצבים מטוסים, ספינות טילים, טנקים ומערכות נשק מתוחכמות אחרות תוצרת ישראל בחזיתות ובשדות הקרב, מול צבאות ערב שמצוידים בנשק תוצרת מעצמות זרות, אסור שיקומו קטני האמונה בתוכנו, ויפקקו בעליונות האיכותית שלנו.

האיכות והכמות

לסיכום: איכות וכמות הם שני צדדים של אותה מטבע, ואסור להתייחס אליהם כאל אלטרנטיבות, כאילו ניתן להפריד ביניהן, והן באות זו על חשבון זו. ההנחה שאנחנו עלולים להפריז בכמות העצמה הלאומית ובהיקף הכוח הצבאי, היא הנחה לא נכונה. אנחנו לא מסוגלים להפריז בכמות, תמיד ייהנו אויבינו מעליונות כמותית. ולכן הגבול לכמות היא היכרות ולא ה"מספיק". גבול היכולת הוא אותו איזון, אותו שיווי משקל עדין בין שני הדברים, שהם שני צדדים של אותה מטבע — בין האיכות והכמות. אסור שהכמות תפגע באיכות. אם נפריז בהקצאת משאבים לביטחון ונפגע בחינוך ובעצמה הכלכלית, אז תיפגע בסופו של דבר, האיכות.

מרכיבי האיכות בביטחון הם: (א) המוטיבציה ודפוסי ההתנהגות הלאומי, שהנוער מסגל לעצמו בכל תקופה. (ב) הנכונות של העם לקיים בדבקות, כמו עד היום, את עיקרון צבא האזרחים. (ג) הבראת המשק ויצירת בסיס תעשייתי-כלכלי איתן לעצמה הצבאית. והמרכיב השלישי הזה, הוא שקובע את גבול ההתעצמות הכמותית.

כל אלה תלויים בטיב המנהיגות הלאומית ובהבנתה ויכולתה לנסח ולאמץ מטרות לאומיות מתונות, ולנהל מדיניות חוץ וביטחון לא-יומרנית.

26. 9. 85

ישראל מול הטרור / אלוף (מיל.) אהרון יריב

אלוף (מיל.) אהרון יריב

ישראל מול הטרור

הטרור הוא מונח המעסיק אותנו שנים רבות והגדרתו אינה קלה. כשלעצמי אני מציע להגדירו, בפשטות, כך: **טרור הוא שורה של מעשים, המיועדים להשיג מטרה פוליטית (או חברתית), על-ידי שימוש שיטתי באלימות מכאיבה ובדרך כלל גם אכזרית.**

מאז ימי „היישוב“ היהודי התנסינו כאן, בישראל, בתור פעות הטרור — ובמהלך השנים הרבות שחלפו, השתנו רק שמותיה של תופעה זו: פעם דיברו אצלנו על „פורעים“, אחר-כך על „כנופיות“, אחר-כך על מסתננים או על פדאיון, ולבסוף, בעשרים השנים האחרונות, על פת"ח ועל אש"ף. במקביל דיברו הערבים על „מרד ערבי“, על „תנועת-שחרור“ ועל „כוחות גרילה“ — אבל המשמעות המעשית הייתה אחת: קבוצות של ערבים-פלסטינים, שעשו שימוש בטרור נגד היישוב היהודי בארץ-ישראל. למזלנו, לא תמיד היה השימוש בטרור מושכל. לא תמיד נתמך באותה מידה על-ידי גורמים מדיניים בעלי-עצמה — אבל, מכל-מקום, סבלנו משרשרת רצופה של מעשי-טרור, ונאלצנו להתמודד עם תופעה זו.

לטרור הפלסטיני יש, כמובן, יעד מדיני. עם זאת דרך פעולתו ורישומים מוסמכים מעידים על כך, שמטרתו הייתה תמיד, קודם כל, להזיק ליהודים — להרוג בהם, לעקור את פרדסייהם ולפגוע בדרכי-התחבורה שלהם. גיבושו המעשי של הטרור סביב היעד המדיני החל למעשה, בשנת 1964, עם הקמתו של ארגון השחרור הפלסטיני (אש"ף) נוסח שוקיירי. אז גם נכתבה „האמנה הלאומית הפלסטינית“ הידועה לשמצה, וכך נאמר בשלושת סעיפיה הראשונים:

פלסטין היא מולדת העם הערבי-הפלסטיני, והיא חלק בלתי נפרד מן המולדת הערבית הגדולה. העם הפלסטיני הוא חלק מן האומה הערבית (סעיף 1). פלסטין, בגבולותיה מתקופת המנדט הבריטי, היא יחידה טריטוריאלית אינטגרלית (סעיף 2). העם הערבי הפלסטיני הוא בעל הזכות החוקית במולדתו. ואחרי שיסתיים שחרור מולדתו, הוא יגדיר עצמו בהתאם לרצונו, ואך ורק על פי הפצו ובחירתו.

ובכן, אלה הן המטרות, שלשם השגתן מופעל הטרור הפלסטיני בעשרים השנים האחרונות. פת"ח היה הארגון הראשון שהחל לפעול, והראשון במבצעיו כוון נגד מוביל המים הארצי בליל שבין 31 בדצמבר 1964 לבין 1 בינואר 1965. פעולה זו, ואלה שבאו בעקבותיה, שאבו את הצדקתן מסעיף אחר ב"האמנה הלאומית הפלסטינית", שלפיו —

המאבק המזוין הוא הדרך היחידה לשחרר את פלסטין, ולפיכך זוהי איסטרטגיה ולא טקטיקה. העם הפלסטיני מאשר את החלטתו הנחושה, המוחלטת והקבועה, להמשיך במאבק המזוין, ולהתקדם לקראת המהפכה העממית המזוינת לשחרור פלסטין מולדתו, להחזירה אליו, ולקיים את זכותו לחיות בה חיים טבעיים ואת זכותו להגדרה עצמית ולריבונות עליה (סעיף 9).

כך מוגדרת אפוא המטרה באופן ברור — וגם הדרך להשיג אותה. מאבק מזוין פירושו היחיד הוא טרור. זו התשובה האלימה היחידה, שבה הם יכולים להביא את כוחם לידי ביטוי מתוך תקווה, שבדרך זו אכן ישיגו את מטרותם.

היעדים הטקטיים של הטרור

האיסטרטגיה של המאבק המזוין פירושה טרור, ופעולות טרור מבוצעות כדי להשיג את המטרה הסופית, וגם כדי להשיג שורה של יעדי-ביניים, יעדים טקטיים, בדרך אל המטרה האיסטרטגית החרותה על-גבי "האמנה הלאומית הפלסטינית". ראוי לבחון גם את היעדים הטקטיים, כיוון שגיבוש האיסטר-

טגיה הלאומית הישראלית למלחמה בטרור מחייב למנוע, קודם כל, את השנתם של אלה — או, לפחות, לצמצם את הנזק שהמאמץ להשנתם עלול לגרום לישראל.

היעד הטקטי הראשון-במעלה של הטרור הערבי-פלסטיני הוא לפגוע בישראל בכל דרך אפשרית — פיזית ומוראלית. אנחנו עם רגיש, פסיכולוגית, בשל ההיסטוריה שלנו, ולכן מופעל הטרור גם כדי לערער ככל האפשר את ביטחונה העצמי של ישראל, ולהגביר את הביטחון העצמי של הפלסטינים. בדרך זו מסייע הטרור הערבי-פלסטיני לגיוס מוגבר של פלסטינים ושל ערבים אחרים לטובת המאבק המזוין. ומביא להקצנה בדעותיהם של הערבים גם כשאינם מסייעים לטרור בעצמם, או אף אינם מעורבים בו כלל. הדבר מסייע גם במשיכתם של גורמי „צד שלישי“ לסכסוך, ובהחמרת הסכסוך הערבי-ישראלי בכלל.

הטרור הערבי-פלסטיני הצליח בכך, כפי שאפשר ללמוד ממה שקרה בצד הערבי ומהתגייסותו, למנוע את תהליך השלום ולבודד את ישראל מנחניה פיזית ומדינית. הטרור הערבי-פלסטיני מנהיג את המגמה הערבית לחתור תחת הלגיטימיות של ישראל כמדינה, תחת הלגיטימיות של הציונות ואף תחת הלגיטימיות של העם היהודי. הוא הצליח גם להסיט חלק ממשאביה של ישראל מן ההתכוננות למלחמה גדולה עם צבאן תיהן של מדינות-ערב — להתמודדות עם הטרור. תוצאות אחרות של הטרור הפלסטיני הן הרתעת התומכים בישראל משי-תוף-פעולה עמה, פגיעה בתדמית של ישראל כמדינה שצבאה בלתי מנוצח, ודרמטיזציה רבה של העניין הפלסטיני, עדיכדייך, שהדרמטיזציה הזאת מאפילה על האכזריות של מעשי-הטרור ומסייעת בגיוס אהדה לעניין הפלסטיני.

מקורות התמיכה — מדינות ערב ובריה"מ

כדי להשיג את המטרות האלה זקוקים אש"ף, וכל ארגוני-הטרור שבמסגרתו ומחוצה לה, לתמיכתן של מדינות ערב ושל ברית המועצות. מדינות ערב תומכות ב„מאבק המזוין“ של הפלסטינים — כלומר בטרור — בכמה דרכים: בכסף, בנשק, באימונים, בנסיסים, באמצעים דיפלומטיים ובאמצעים

מדיניים. עיקר הכסף מגיע מערב הסעודית ומנסיכויות הנפט. הנשק שמעבירות מדינות-ערב לארגוני-הטרור הוא, כמובן, נשק שמכרו להן מדינות במזרח ובמערב. האימונים נערכים במסגרות של הצבאות הערביים ובמסגרות של אש"ף בידי מדריכים מצבאות אלה. בסיסים של טרור קיימים היום, כידוע, בתוניסיה, בתימן ובמדינות אחרות. כשמדובר ב„אמצעים דיפלומטיים” — הכוונה גם לחסות דיפלומטית — שימוש בדואר הדיפלומטי להעברת נשק וכיוצא בזה. ולבסוף, אנו עדים לאמצעים המדיניים, כשמדינות ערב הן המציגות את עניינו של הטרור ומגנות עליו בפורומים בינלאומיים שונים. לארגונים השונים קרבה למדינה ערבית זו או אחרת, בהתאם לתמיכה שלה הם זוכים.

תמיכתן של מדינות-ערב בטרור, והסיוע שהן מגישות לארגוני הטרור הם עניין הנמשך שנים רבות. נוסף לכך, הטרור זוכה לתמיכה מצד ברית-המועצות. מעצמה זו לא הכירה באש"ף מיד כשהוקם, אך מאז הכירה בו, יש לאש"ף משרד במוסקווה, ברית-המועצות מסייעת לו מבחינה מדינית, מעניקה לו נשק, אלפי טרוריסטים התאמנו בבסיסים צבאיים בתחומה, ונוסף לכך זוכה אש"ף גם בסיוע סובייטי עקיף לצרכים מבצעיים.

דרכי האיסטרטגיה של אש"ף

על-פי האיסטרטגיה של ראשי אש"ף לאחר מלחמת ששת הימים, צריכים היו ארגוני-הטרור (שהשתלטו על אש"ף) לעשות קפיצת-דרך במאבקם.

גופים הרואים עצמם כ„תנועות-שחרור לאומיות” פועלים, בדרך כלל, בשלבים: טרור, גרילה ולבסוף — מלחמה כוללת. ארגון פת"ח ניסה לקפוץ בסתיו 1967 הישר לשלב הגרילה. כיוון שהתנהלה מלחמה, שבה איבדו מדינות-ערב שטחים לטובת ישראל, רצו ארגוני-הטרור לנצל את ההזדמנות ולפתוח במאבק מזוין מתוך השטחים האלה — במלחמת-גרילה, אך זה לא פעל. האש הקטנה שהציתו כבתה עד מהרה; תבערה או „התקומ” מות עממית” לא צמחה ממנה. היו שניים-שלושה ניסיונות, שדוכאו במהירות ובהצלחה רבה על-ידי צה"ל.

בשלב הבא העבירו ארגוני-הטרור את בסיסיהם מן השטח-חיים המוחזקים לירדן. בתחילה התיישבו סמוך לירדן, ואחרי מבצע כראמה — זזו מזרחה לעבר עמאן (רבת-עמון). ירדן (עמאן) הפכה לבסיס העיקרי, שממנו תצא בשורת-השחרור של פלסטין מידי הכובש הישראלי.

שלב זה נסתיים, כידוע, בספטמבר 1970, והתפתחה איסטרטגיה חדשה, שלפיה הייתה לבנון הבסיס לאופציה הצבאית נגד ישראל. יתכן שהדבר נשמע מוזר — אך ארגוני הטרור אכן חשו כבר בשנת 1968, שאזור דרום-לבנון יהפוך למעין-מדינה, וישמש אותם כבסיס ל„אופציה צבאית“ כזאת. ואולם, כידוע, חוסל גם בסיס זה. לא הטרור חוסל ולא אש״ף — אבל הבסיס העצמאי בדרום-לבנון אינו קיים עוד. וגם הבירה העצמאית שהייתה לאש״ף במערב-ביירות אינה קיימת עוד. ישנן הערכות שונות לגבי „מלחמת שלום-הגליל“, אבל שתי עובדות אינן מוטלות בספק: האחת היא, שהבסיס העצמאי, הבלתי-יתלוי, שהיה בשליטת אש״ף ושנחשב בעיניו לאופציה הצבאית נגד ישראל — אינו קיים עוד; והשנייה היא, כי שילמנו מחיר כבד כדי להשיג זאת.

האיסטרטגיה שארגוני הטרור נוקטים היום היא „תפוס ככל יכולתך“. הם עושים כל מה שביכולתם, מכל מקום שממנו מאפשרים להם לפעול. בעקבות „מלחמת שלום הגליל“ חל פיצול באש״ף — וכך גם בפת״ח. ואולם אש״ף בהנהגתו של ערפאת הוא הנציג המוכר בקרב הפלסטינים גם כיום, ויאסר ערפאת עדיין נחשב לדוברו. כרגע מייצג ערפאת את הזרם שאפשר לכנותו „פרגמאטי“; ודאי לא מתון, אבל אולי פרגמאטי, כיוון שערפאת ומקורביו חושבים על אופציות מדיניות. ומכאן ההסכם עם חוסיין והצעדים שהם עושים כלפי ארצות-הברית. עם זאת, גם זרם או פלג זה אינו מוותר על הטרור — אין הוא יכול לוותר עליו מבחינת המאבק בשאר הארגונים, וגם אינו יכול לוותר עליו, מפני שהטרור נתפש כאמצעי החייב להוכיח לישראלים: כל עוד אין הסדר, יש מחיר — מחיר הטרור.

זירות הטרור

„המאבק המזוין“, כפי שהטרור מכונה בפי אש"ף, מתנהל בשלוש זירות: פעולות של מחבלים (פח"ע) בתוך ישראל, על הגבול ומעבר לים. פעולות הטרור בפנים, על הגבול, ומחוץ לישראל מכוונות, כאמור, ליעד מדיני ברור ולמטרות טקטיות מוגדרות: הן יוצרות איום קיומי. גם אם היכולת שהן מפגינות אינה חורגת מן המישור של הטרדה. עם זאת, העובדה שארגוני הטרור לא השיגו את מטרותם האיטרטגיות, ושהם רחוקים ממנה כפי שהיו לפני עשרים שנה, אינה מבטלת את האיום הקיומי; גם העובדה, שזהו עדיין איום של כוונות, ולא איום מדי, או שהצלחתם הטקטית הייתה מוגבלת למדי — אסור לה שתקה את חושינו, ואסור שתגרום לנו להקל ראש ביחס אל הטרור. שאיפתם של אש"ף ושל שאר ארגוני הטרור להקים מדינה פלסטינית בכל השטח המנדטורי של ארץ-ישראל, היא איום קיומי המסכן אותנו, גם אם יכולתם הנוכחית של ארגוני הטרור אינה מאיימת על קיומנו. דברים אלה נועדו להקדים את בחינת הישגיו של אש"ף, ולמנוע מסקנה נמהרת לגבי ההתמודדות עמו.

בעשרים שנות קיומו של אש"ף מחיר כבד מאוד בקרב בנות אגב, נחרגו יותר אנשי אש"ף בידי הערבים מאשר בידי צה"ל, וגם בעקבות מלחמת-של"ג עדיין נשמר „יחס מועדף זה“. גם בבחינת היעדים הטקטיים והשגתם ניכרת תופעה מעניינת: הצלחתם של ארגוני הטרור מרשימה בכל מה שקשור ל„גורמים שלישיים“ שאינם פלסטיניים ואינם ישראלים. לעומת זאת, הצלחתם בכל מה שקשור לישראל הייתה מוגבלת, וגם הצלחה מוגבלת זו לא באה להם רק בזכותם — אלא גם בזכות מדיניות ערב וברית המועצות. (מדינות ערב נופפו, כידוע, בנשק הנפט בעשר השנים האחרונות גם כדי להגן על הטרור הערבי-פלסטיני).

הצלחות וכישלונות של ארגוני הטרור

הגדולה בהצלחותיהם של ארגוני הטרור הייתה השתלטותם על מרכז התודעה הפוליטית הפלסטינית. עובדה היא, שתו-

שבי השטחים המוחזקים, הפליטים ואחרים — שלא לדבר על הפלסטינים מחוץ לתחומה של ישראל — הכירו באש"ף כנציג הלגיטימי היחיד שלהם. לא הייתה הצבעה, כמובן, ואף-על-פי כן אין ספק שאש"ף וערפאת התקבלו כנציגים בלעדיים. כך גם החליטו ראשי המדינות הערביות בוועידת-הפסגה ברבאט בשנת 1974, כשהסמיכו את אש"ף כגורם היחיד שבידו הסמכות למרו"מ על רצועת עזה ועל יהודה ושומרון. עד אז היה הנושא בסמכותה של ממלכת-ירדן, אך המלך חוסיין נאלץ לוותר עליו בוועידה זו.

הצלחה זו פילסה את דרכה גם בעולם כולו. בשנת 1967 עניין הייתה ישראל המדינה שעמדה על נפשה במלחמת ששת-הימים, אך באמצע שנות השבעים כבר נחשבה בעולם רק כמדינה המחזיקה בשטחים שיש עליהם תביעה דרמטית, והייתה נטייה להתעלם ממה שקרה לפני כן. אין ספק, שארגוני-הטרור תרמו רבות לשינוי זה שחל בדעת הקהל — ואף ידעו לנצלו היטב.

בעזרתן של מדינות-ערב ושל ברית-המועצות הגבירו את בידודיה המדיני של ישראל, והצליחו אף לפגוע בלגיטימיות שלה. הם הצליחו לאיים גם על תהליך השלום. מי שנוטה לחשוב על תהליך השלום, חושב על ארגוני הטרור ועל מה שהם על-לים לעשות. בין היתר, מתקשר איום זה גם עם רצח סאדאת, עם התבטאויות שנשמעו מאז עלה מובארק לשלטון, ועם מדיניותה של מצרים כלפי ישראל בשנים האחרונות.

בד בבד היו תחומים, שבהם לא האירה ההצלחה את פניה לארגוני-הטרור. הם לא הצליחו לפגוע במידה ניכרת בישראל בממד הפיזי, ולא הצליחו לגרום לכך, שמשאבים גדולים מן הכוונות של צה"ל למלחמה יופנו אל המלחמה נגדם. אמנם היו לישראל מאות נפגעים והרוגים בעשרים שנות הפעילות הרצחנית של אש"ף, ומאות הרוגים אלה היו פגיעה קשה מאוד מבחינה אנושית, ואולם, השאלה חייבת לעמוד כך: במאבק בין אומה לאומה, מאבק לחיים ולמוות, מאבק על עצם הקיום — האם זהו מחיר בלתי-ינסבל? ברור, מכל מקום, שאיום קיומי מידי אין כאן, אבל איום-של-כוונות — יש ויש, כאמור. וכך, אם הפגיעה האישית הייתה קשה — מבחינה לאומית לא הייתה

הפגיעה הפיזית ניכרת, כפי שהתכוונו מתכנניה. ארגוני הטרור לא שיבשו אפוא את חיי היום-יום במדינה — לפחות לא לזמן רב; מדי פעם פגעו במקום מסוים והפנו את תשומת לבה של המדינה כולה לאותו מקום. אבל אם נשווה זאת להתבטא-יותיהם על הפגיעה בחקלאות, על הפסקת התיירות וכן הלאה, ניווכח, שהישגיהם הממשיים היו קטנים ביותר. אפילו לאורך הגבול לא הצליחו למנוע מן החקלאים לעבד את שדותיהם. ארגוני-הטרור לא הצליחו גם להכריח את מדינות-ערב לשנות את מדיניותן. אם החליטה סוריה, למשל, כי שוב אינה מתירה פעילות של מחבלים מרמת-הגולן — לא הצליחו ארגוני הטרור להניאה או לשנות את עמדתה. הוא הזין בירדן ובמדינות ערביות אחרות, חוץ מלבנון כמובן.

ישראל מול ארגוני הטרור

מבחינתה יכולה ישראל לטעון, כי עד כה הצליחה לשמור את הטרור במסגרת נסבלת מבחינה לאומית, ולשמור גם על מחיר נסבל מבחינה זו; וזהו הישג לא קטן. נכון, אמנם, שלא הצלחנו במאמץ אחד — לא הצלחנו להפסיק את הטרור. ואולם, יש לכך הסבר: שורשיו של הטרור מדיניים ומטרתו מדינית. ולכן, בתנאים שלנו, כשמדובר על מאגר של מאות אלפי אנשים החיים בשטחים ובארצות-ערב, שאין לנו שליטה עליהם, ומקבלים תמיכה כפי שתוארה — אין להעלות על הדעת, שאפשר יהיה להפסיק באמצעים צבאיים את הטרור, כל עוד הם מוכנים להמשיך בו. את הטרור אפשר להפסיק אפוא רק לכשתחדל התמיכה בו, ותצמצם או תיעלם הנכונות לדבוק בו, כלומר לכשיושג פיתרון מדיני; וגם אז יופסק לא בבת-אחת. מה צפוי לנו אפוא בעתיד הנראה לעין? למרבה הצער יש להניח, כי יימשכו מעשי-הטרור בתוך ישראל ובשטחים. את נזקם אפשר לצמצם, גם בזכות ערנותם של אזרחים. למשל; עלינו להיות ערים לכך שעשרים ארגוני-הטרור ויותר יעשו ככל יכולתם להמשיך בפח"ע-פנים — כל אחד מהם צריך להוכיח שהוא חי וקיים ופעיל וחשוב מחבריו — ועלינו להיות ערניים ולסכל את פעולותיהם ככל האפשר.

פח"עגבול מוסיף להתקיים גם הוא. אמנם, כיום שקט הגבול עם מצריים, עם ירדן ועם סוריה, אך בדרום-לבנון הבעיה עודנה קיימת — הטרור הערבי-פלסטיני הזמין לנו, כידוע, אורח חדש: הטרור השיעי. היכרותנו עמו החלה ב„מלחמת שלום-הגליל", והבעיה העיקרית כיום באזור הביטחון אינה עם הטרור הפלסטיני אלא עם הטרור השיעי.

לדעתי, נצטרך להתאים את צעדינו למצב כפי שיתפתח בעתיד. לא נוכל להבטיח שלא תיפול אפילו קטיושה אחת על קרית-שמונה, ואיני חושב שהפתרון לכך הוא להרחיב את ישיבתנו בלבנון, כיוון שבכך נגביר את החיכוך, ונינזק מכך.

פח"ע-חוו"ל היה מצומצם למדי עד לקיץ האחרון. רוב הארגונים החליטו — מסיבות פוליטיות, כנראה — לא לפעול נגד מטרות ישראליות בחוץ-לארץ; מן הסתם סברו, כי פעולות כאלה אינן רצויות או כדאיות מבחינתם. לכן הייתה הפעילות בחו"ל מועטה, ובוצעה בידי ארגונים קטנים, בדרך כלל. בעשר השנים האחרונות היו כעשרה פיגועים, עד שבא מעשה הרצח בלרנאקה והחזיר את התחום הזה של טרור — פח"ע-חוף — לכותרות.

המאבק בטרור כמאבק ממושך

אשר למאבקה של ישראל בטרור, יש להעיר, כי אנחנו לא ניסהנו באורח פורמלי איזו איסטרטגיה נפעיל נגד ארגוני-הטרור. מדי פעם היו, אמנם, דיבורים על כך, אבל המאבק התנהל, בדרך כלל, במישור הפרגמאטי, מעבר להגדרות הפורמליות והנוסחאות הקבועות מראש.

בדיונים שנערכו היה מי שהציע איסטרטגיה של הכרעה בנוסח „זבנג וגמרנו" — להרוס את בסיסי-הטרור, להרוג כמה שיותר מן הכוחות הלוחמים, גם אם פירוש הדבר פעולה מעבר לגבולות-המדינה או כיבוש שטחים חדשים ואף החזקתם, עד שתושג המטרה. „מלחמת שלום-הגליל", למשל, הייתה בנויה גם על התפישה הזאת. למלחמה זו היו, כאמור, הישגים, אך היא לא השיגה את המטרה של חיסול אש"ף וחסולו של הטרור. זאת, מכיוון שהדבר לא ניתן להשגה במסע צבאי, יהא נמרץ כאשר יהיה. לדעתי, בענין הטרור הפלסטיני אין

אפשרות ל"זבנג וגמרנו", כיוון שהבעיה היא מדינית בשורשה. הפלסטינים מפוזרים בארצות-ערב שמסביבנו, והעניין הפלסטיני נהנה מתמיכתן של ארצות-ערב, של ברית-המועצות ושל גורמים נוספים.

איסטרטגיה יומרנית פחות גורסת, "הרתעה פעילה", דהיינו הענשה חריפה של הארגונים; הנחתת מהלומות כבדות כדי להביא להפסקת פעילותם. גם בעניין זה יש לנו ניסיון עטיר. הנחתנו מהלומות מן האוויר ומן הקרקע, ופעולות-הטרור לא חדלו. ולא משום שהמהלומות לא היו חזקות או כואבות דיין, אלא משום שאין עונש חמור דיו שיגרום לארגוני-הטרור להיכנע, או מחיר שיהיה בעיניהם כבד עד כדי כך שירתיע אותם מנהמר שיד בטרור. לכן, כאיסטרטגיה, אין גישת, "ההרתעה הפעילה" יכולה לשמש אותנו, גם אם פה ושם היא מועילה כטקטיקה. איסטרטגיה אחרת היא איסטרטגיה של אכיפה, דהיינו ישראל תאכוף על מדינות, שמהן יוצאים ארגוני-הטרור, לגרום להפסקת פעילותם. ואולם, כדי שנוכל לאכוף על סוריה, למשל, לחדול מתמיכתה בטרור הפלסטיני או השיעי שלא דרך רמת-הגולן, נצטרך לצאת למלחמה נגדה, וגם אם ננצח בה, אין איש ערב לכך, שהמלחמה תגרום לסורים לחדול לחלוטין מתמיכתם בטרור.

לעומת זאת, יש מקרים שבהם יש בכוחה של ישראל לעשות זאת. עם ירדן, למשל, פעילות דרך הגבול עדיין נמנעת. יש דרכי-שכנוע שונות, כוחניות ולא כוחניות. לעתים הן פועלות (כמו במקרה של ירדן). ולעתים, כבמקרה של סוריה ושל השיעים, אין אפשרות להפעילן.

ישנה גם איסטרטגיה של הגנה — ואף שאין לזלזל בה אסור להתכחש לכך, שיש בה חיסרון חמור, בכך שהיא שוללת מאתנו כל יזמה. היזמה נתונה כולה בידי הצד השני, ויש בזה סיכון רב מאוד.

האיסטרטגיה היחידה אפוא המתאימה לתנאים שבהם אנו נתונים, היא, "איסטרטגיה של הכלה" (Containment), שעל-פיה יש לצמצם ככל האפשר את מרחב הפעולה של ארגוני-הטרור, ואת הנזק שהם עלולים לגרום, לסכל כמה שאפשר את תכניותיהם, ולהגדיל עד כמה שהדבר ניתן את הפגיעה בהם. למעשה, זו האיסטרטגיה העיקרית שישראל פועלת על-פיה,

וכבכל איסטרטגיה נבונה יש כאן יסודות הגנתיים ויסודות התקפיים.

עלינו לדעת, שלא נוכל להביא לתוצאות כוללות וסופיות, אף-על-פי שנוכל להביא לתוצאות חלקיות בכך שנצמצם ונגביל, נסכל ונמנע, וגם נפגע בצד השני. דווקא משום שאין בכוחנו להביא לתוצאות סופיות, חייבים הצעדים הטקטיים שאנו נוק-טים, להיות יעילים, כי ביעילותם תלויה התוצאה — עד כמה נצמצם את יכולת הפעולה של ארגוני-הטרור, ועד כמה נמנע מהם מלפגוע בנו.

מובן שאין די בצעדים הגנתיים, אף שלדעתי יש לנהוג סלקטיוויות בצעדים ההתקפיים. מכה שאינה יעילה, לא רק שאינה מניבה תוצאות — היא גם מזיקה, כיוון שהיא מחזקת את ביטחונו של הצד השני. יש לחדול מן הזיקה הרפלקסיבית בין פיגוע לבין מכת-נגד: הציבור בארץ מוצא למהלומה בעקבות כל פעולת-טרור, ודבר זה עלול לשלול ממקבלי ההחלטות את החופש לשקול ולהחליט, האם, מתי, היכן וכיצד לפעול, כך שתהיינה לפעולה תוצאות יעילות. השיקול המדיני צריך לתפוש מקום נכבד בהקשר זה, זהו עיקר העניין: **המאבק בטרור הוא עניין מתמשך, וניהולו מחייב שיקול-דעת ונשימה ארוכה.**

לא פחות מכך אנו נדרשים לזכור זאת בעצמנו, יום יום. המשטרה מעודדת את הציבור לגלות ערנות ואינה מתלוננת על כך, שהיא מקבלת 270 אלף פניות לשנה (!) בדבר חפצים חשודים. הפרט חייב, כמובן, לשמור קודם כל על חייו, כיוון שהמקרה של דקירת חייל בחברון או בשכם לא היה, אולי, חד-פעמי; וגם חדירת המחבלים ללרנאקה ורצח שלושת הישראליים שם, אולי, לא היו ראשונים ולא אחרונים. לפרט צריך להיות ברור, שזרועות-הביטחון אינן יכולות להימצא בכל העולם ולהגן על כל ישראלי ועל כל יהודי. יחד עם זאת, כוחות הביטחון מצווים להמשיך ולעשות כמיטב יכולתם, כפי שאכן הוכיחו זאת ברוב המקרים.

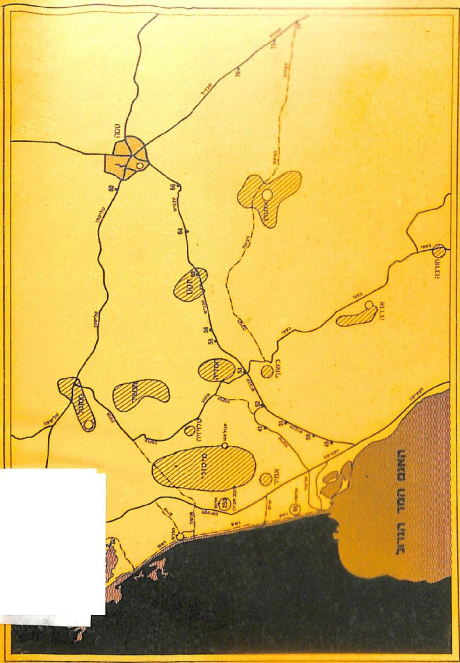
בד"בד יש לזכור, כי בצד ההגנה על חיינו ורכושו צריכה מטרתנו להיות סיכול היעד הראשי של ארגוני-הטרור — המטרה המדינית שפירושה חיסול מדינת-ישראל. לכך תורמים לא רק ההגנה על חיינו ורכושו של הפרט, אלא גם שמירה על עשתו-נותינו ועל המוראל הציבורי.

איך אפשר להציל נער מן השכחה, להפוך את הזיכרון לכוכב
בוקר, או ענן בודד, לתת למעיין הדמעות לזרום ולזרום, לאסוף
את המילים הנכונות, ולשיר לו שיר, עוד שיר.

לאסוף בשארית הכוחות שלנו את אהבתנו הפצועה, המובסת,
ולגונן על הנער שלא יאבד.

מניין לוקחים לב לנגן תחינה כזאת ענוגה, לעצור את זרמי
הפרחים של השיכרון, אל חשכת הנשמה הבוכה געגועים.

נתן יונתן

LAKU LUU LUU